

EGAN

1-2

1987

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos de País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «JULIO DE URQUIJO»
Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa
Patrocinio: Excma. Diputación Foral de Guipúzcoa

EGAN

EGAN

Comite de Redaccion:

ANGEL LERTXUNDI

LUIS MICHELENA

JUAN SAN MARTIN

ARANTXA URRUTIAZOLA

EGÁN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD BASCONGADA DE LOS AMIGOS DEL PAIS

Dirección: Luis Michelena y Juan San Martín

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XXXX* (orden corregido)

Enero-Abril 1987

EGAN

ISSN: 0422 - 7328. Título Clave: EGAN

Depósito Legal: S.S. 289/1958

Michelena artes gráficas - S. Esnaola, 15 - San Sebastián

BENETAZKOA ETA ASMATUZKOA JON MIRANDEREN IDAZLANETAN

Txomin Peillen

Gure unibertsitari basa-hizkuntzan, Errealitatea eta fikzioa izenburua jarriko nion, gaurko ikerketa honi. Ez hala egiaz, ez dut aurretik hitzen mugatzeko lanik hartuko.

Jon Miranderen benetako gizartea

Gaur aipatzera noan obra, duela hogeitabost-hogeitahamar urte, idatzia izan da. Idazlea euskaldun berria, Parisen jaioa Parisen hilgo dena. Proletari sendikoa izanik ere, batxiller mailara iritxi zen. Berikasketa bidez berezko kultura eta mintzaira ezagutza zabala erdietsi zuen. Lanbidez Finantzetako Ministertegian karguduna izan zen.

Gure gizonaren berezitasun nabarmenak izan dira: Lehenbizikoz ez da sekulan Euskal Herrian bizitu; halaz ere euskal kultura ta gure herria ezin hobeki ezagutzen zituen. Bigarrenik abertzaletasunak du euskalzaletu. Hirugarrenik kaletar hutsa zen, nahiz hiritar izatea ez zuen ikurrin baten legean erabiltzen. Laugarrenik Europako kultura gehienak ezagutzen zituen, hamalau bat hizkuntza irakurtzen zituelarik eta bederetzi hitzegiten, neerlandara, bretoin edo breizhara, alemanara, euskara, galesa edo kumroera, frantsesa, inglesa, italianoa.

Erosotasun txipienekin bizi izan da: dirua, ohoreak, diplomak, kontsumagailuak mespretxatzen baitzituen. Politika kolore ta

hizkuntza mota askotako adiskideak zituen: paristar, bretoin, euskaldun Parisen, eta atzerrian Irlandar, Galestar, Flamendar, Neerlandar, Alemandar.

Horrez kanpo, nekez jasaiten, sufritzen zuen bere ogibidea, baita gure herriaren, gure hizkuntzaren, gure kulturaren kanpoko ta barruko zapalkuntza ere; horiengatik, bere depresio eritasunean abertzale beroaldiak eta etsialdiak izaten zituen, eta idazlanetan askabidea. Askabide hori galtzen zuenean alkoolaren ihesbidera bermatzen zen. Gizarte ingurumen horren errealitatea bere obran nola sartu zen jakiteko, bere bizitzaz dakidanaz, bere idazlanetaz eta idatzi zizkidan eskutitzetaz baliatuko naiz.

Errealitatearen ustegabeko urruntasuna, nahigabeko urruntasuna

Berak argi ta garbi esanik ez zela materiazalea, baina ispirituazalea, harentzat benetako mundua da gure gogoaren lanaz arkitzen eta erabiltzen ditugun Izadiaren legeak; horregatik giza jakintzetan parapsikologiari leku handiena emaiten zion ta frantses eskolako Descartes-en gogamenak eta ustekizunak osoki baztertzen zituen, huna Miranderen hitzez:

“Oraingo jakintzaren aita dugun Descartes, eskolastikuen metafisikari aitzi oldartzen ikusten dugu eta haren ondotik Argi-Mendeko frantses jakintzaleak. Adimen jauresle haiek zentzupera eror ditekera bakarrik dute egiaztat hartu nahi, Izadigaindikoa ukatzen dute zeharo, jakina eta Elizaren lehengo uster a bihurtzen dira... (J. Mirande Idazlan hautatuak, Tx. Peillen-ek prestatua, Gero, Bilbao 1976, 310.orrialdean)

Jon Mirandek, beraz, ezin zuen munduaren ikuspegi hori inñolaz ere onar, baina halere jakintza mailan geldituz, Leibniz, Freud eta Jungen ekarpenak ditu aipatzen, honela dio gure idazleak, subkonziente edo berjakintzapatetiko delakoaz mintzo:

- a. *Berjakintzapetiko arrunta; guti gora behera, Freudena, zapaldu behar ditugun gorputzaren griña eta irrika txarrez eratua.*
- b. *Berjakintzapetiko gorena (berjakintza gaindikoa esan genezaioke); oso bestelakoa, gure benetako nortasuna da eta gure egiazko "ni" a; gorputza hil ondoan han dugu bizi bai eta gorputza sortu aurrean ere, Geley-ren ustez. (J. Mirande, aip. lib. 348.orrialdean)*

Palingenesis-aren sineste horrek lagunduko gaitu Miranderen lan asko ulertzen. Ez dakit gure idazlea, benetan berpizkunde horren faboreak izan dituen, baina gure artean aipatzen dugun bitartean ez dago hilik. Bere balore handiena, beharbada, errealitateaz urruntasun hortan dago, bere borroka ez delarik lekuko izatea baina literatura egitea. Hona zer dion berak:

- “ *Orain artean, politikan nuen antikonformismuaren ikurriña erabiltzen eta aitortu behar dut orain artean ez dudala deus onik irabazi.*
- “ *Nahiago dut orain literatura hutsean lan egin bainan ikusten badut izpiritu aske batek ezin zabal ditzakela bere ideiak moralari eta antzeari buruz euskaldunen artean erdara batean idatziko dut hemendik aurrera. (Txomin Peillen-i idatzitako eskutitza 1959-2-24, aipatu liburuan, 194.orrialdean)*

Beraz Mirande ez da orduko kontzientzia baten mirail ta ispillu izan nahi. Badirudi gure idazleari errealitatea, eskultorari harria den bezala zaiola eta xedea literatura hutsa. Garaiko errealitatea inposatua, euskal kulturaren Baserriren ta Orixen mundua zen eta Miranderen ukapena, *Haur Besoetakoa* nobelan irakur liteke:

- “ *Berak ez zituen (jende) bakunak besteak baino gehiago ez gutxiago erdeinatzen... Lenenago, maite ere izan zituen, bere arbasoen etxe zahar horretara egotera etorri zenean aita-amen heriotzaren ondotik, eta herrikoi izatera saiatu zen: haren saiatze horrek ez zuen ordea ondorio onik izan,*

beregisakoegi zelako - agian-barka ez ditekeen bekatu bakarra! (Lib. aip. Lur argita. Donostia 1970, II.orrialdean)

Orduan, kaletar, hiritar, paristar izateak benetako Euskal Herria gandik urruntasuna ematen bazion, moral herrikoiairen arbuiazte horrek urruntzenago zigun, bai, euskaldunek beren buruez eman nahi zuten irudi ohoragarriaz.

Benetako munduaren erakusteko trabak

Garaiko euskal idazle guziak, orduko kultura baldintzek lotu gaituzte eta sortutako hasarrearen bidez, gure filosofia ta etika ideiak nobeletan azaltzera eraman. Joera hori oraindik Berasategiren *Hiltamuzko llantuak* nobelan ageri dago. Miranderen garaian, Txomin Agirrereren ikuspegia, haren pedagogia, haren gizarte ereduak buruzagi zirelarik, gure zuberotar idazleak Agirrereren aldarantzizkoa egin nahi izan zuen, eta horregatik ideia astraktu batzu bere nobelan sartu:

Hona zer dion gure idazleak, idatzi zidan eskutitz batean:

“ *Irakurle izpiritu zabal geiago balira oraindik! Bainan berriz ere gure erritarren konformismuak nazkaturik naduka* (J. Mirande, Lan hautatuak, Bilbon 1976, 192.orrialdean)

Orduan, euskaldunen herri konzentzia orokorra demokrata ta giristino baitzen, bazekien nolako oztupoak edukiko zituen euskaldun zintzoen gandik; hortakotz bere nobelan - ez hala ipuiñetan - euskal errealitatearen baloreak ukatzen ditu. Eta zuzendu zidan eskutitz batean, bere *Haur Besoetakoa*’z mintzo berriz iharduten du:

“ *Hanbat gaisto gure herriko zintzo eta zuzenak ene bi protagonisten maitasun bere-gisakoa kondenatzen badute. Niketz inguruan ditudan jendeen konformismuaz aserik nago eta gudu egin nahi diot* (J. Mirande lib. aip. 192.orrialdean)

Halare, euskal irakurlea gogoan, eta benetako euskal gizarte horri gogor egiteko Mirandek ez du - ondo ezagutzen zituen, Kafka, Joyce eta beste idazle absurduen - bidea hartuko, ez eta haien gisa hizkuntza zaharra baztertuko.

Miranderen berezitasunak

Europako nobela gehienek, eguneroko bizitza eta gizarte bereko konsumitzailea daukate kondagai. Gainera, Mirandek bere nobela idatziz geroztik, Frantziako nobela berria agertu da, gauzek jendeen lekua hartuz, gizarte hori absurduraino erakutsiz. Erdainu, mespretxu berdinarekin, alderantzia hartzen du, gaurkotasunaren behargabeko salgaiak kondagaietik baztertuz, garaiko moralaren zurikeriekin batera. Honela mintzo zaigu *Haur Besoetakoa*-n gizonaren ahotik:

“Beti ere lan gabe bizi izanez, gurasoek utzi zioten diru apurra janaz haren senitarteko gizon langile zintzoak aberasten ari zirelarik (li.aip. 6.orr.)

Nobela berdinean garbiki dio, gizonaren ahotik:

“*Bere irrikiari amore emanaz, bazekien bere hondamendira lihoakela, bere erruz...hala ziotson gizarteko eginbideak, bederen.* (lib.aip. 9.orrialdean)

Halazere bere gizonaren bitartez idazleak bere pagano ikuspegia ezagutarazten digu, dionean:

Hark ere sinesten zuen: -hobe dela sehaskan dagoen inutaurrari lepoa tinkatzea, norberaren bihotzeko nahikari bakar bat itotzea baino” (lib.aip. 7. orrialdean)

Bai, sortzez, bizitzez langilea, herrikoia izan arren Mirandek ez du literatura herrikoirik egin, delako literatura, izan dadin pertsolarien artean, izan dadin antzerkian, kontserbakoia izan delakotz, gehienetan; baina berdin esan genezake, zorionez, eskola handirik gabe, unibertitate gabe, burjes giroa gabe, idazle handi

izatea ardietsi dutenak baditugula, hala nola garai hartako, Gabriel Aresti, Jon Etxaide, Jon San Martin ta Jon Mirande, konformagaiztasunaren lau seme ta hiru adiskide. Halaxe Europa gehiengan, proletarioek burjes baloreak beretuz ez baldin badute itxaroten zen literatura iraultzarik egin, gure herrian behintzat, langileek eta langile semeek zeregin handia izan dute.

Benetako munduaz, nahizko eta jakinaren gaineko urruntasuna.

Jon Mirandek errealitatearekin hartu zuen urruntasuna Gernika aldizkarian idatzitako hirur politika artikulutan agertzen da goizik, bai, duela 33. urte euskal gizarteari lehen kritika egiten ziolarik. Gorago ikusi dugu nola eta zertako oiarzun on gabez, bide hori utzi zuen eta porrot horrek minduta literatura lanari nola lotuko den.

Benetako euskal gizarteari hurbiltzeko, oztopo harrigarriena hizkuntza zen, batean aberatsegi, besteetan motzegi, batu gabea, zalantzan gipuzkera ala lapurtar klasikua erabili behar zenetz. Idaztea errealitatea kondatzeko bide zailena da, askoz errezago da zinea, pintura erabiltzea, imprimeriaren lekuneak, bateratasuna ezinezkoa egiten baitugu eta konotazioek irakurtuz asmatzen diren irudiak aldatzenago.

Miranderekin, nahiz edozein idazlerekin hizkuntza da, nonbait, errealitatea adierazteko, lehen oztopo gisa eraikitzen den lañoa; alde batetik hizkuntza soinu, *otsez* egina izanki, errealitatean gauzek hots imitagarri, soinu ihakingarri gutxi ematen digute; onomatopeia trakets batzuz kanpo, hotsekin nekez gauza guztiak adieraz genetzazke, edonola aukeratuak eta nolanahi gauzei egokituak direnaz geroz, laño horrek egiazko errealitatea eta senditzen dugun guztia adieraztetik urruntzen eta eragozten gaitu, benetakoa *begien bideez* baitugu gehienik ezagutzen.

Errealitatea ez da bat, ez orokorra, mintzairak ez baitira ez bat ez orokor eta semantikaren aldetik, munduaren ikuspegia ez baitute alor berdinetan sailkatzen. Hizkuntza batetik bestera itzultzeraz saiatu

den bakoitzak badaki obra bat ezin dela sekulan zehatzki bihurtzen, beraz *itzulpen errealitatea* ez dela jatorrizkoaren berdina izango.

Bigarren laño hura aski ez balitz, badakigu hitzetatik kanpo, hitzik gabe ez dela ideia zehatzik, hizkuntzalari handienek diote hitzak baino lehen dena ilunpe dagoela ta hizkuntzak dituela ideiak moldatzen ez alderantziz, beraz hizkuntza erabiltzean errealitatearen kultura ikuspegia baizik ezin dezakegu idatz; halare gure ikasketa gehienak hizkuntzaren bidez egiten ditugularik, kultur ta gizarte errealitate batean bizi gara.

Hain zuzen Jon Mirandek hizkuntzaren elbarritasun horiek kontuan harturik, bere nobelan, berritan, protagonista batek besteari bere sentimenak ulerterazteko, Schubert-en *musika* entzunerazten dio; gaiñera bere nobelaren azkenean, hitzez ezin erakuts ditekenez bere arpegi amoriotsua, protagonista batek *margolari* bati eragiten eta beste maitaleak bien erretratua eginerazten.

Horregatik hizkuntzaren hezurrekin ez gertatzeko Mirandek euskara mintzatuarekin urruntasuna hartzen du; behin gure larunbateko idaz-biltzarretan, Ibiñagabeitiari ta biei esan zigun:

“ Ezin bada, euskaraz filosofiarik idatzi, utziko dut geure hizkuntzan idaztea, eta nolnahi ere idaztea”.

Garai hartan, Nietzsche-ren giza-gaindikoaz saio bat idatzi zuen, duela hogeitahamabi urte, baina ezin argitaratuz, erre. Horrek, halere, idazten jarraitzeko kemena ta bihotza eman zion.

Argi dago, Miranderen idazlanetan dagoen etsipena, literatura atsegin bihurtzen zaiola; denbora berean, gure idazleak depresio gaitzez bere buruaren desegitea ikusten duelarik eta idazten duelarik, gure gizartearen desegitea azaltzen digu, hamazazpi urteetan Oswald Spengler-en irakurketak sartu zion baztergabeko etsipenean noizpeinka eroriz.

Ipuinak, nobeletatik bereizi behar dira. Lehenetan agertzen den jendea, gizartea, gisa batez edo bestez, ukatzen dutenak dira: edale, pederasta, lesbostarsa, pedofila, puta, lapur, hiltzaile; nobelan ordea, alkoola kaltegarri (gizona salba-igerikan ari delarik), lotsagarri,

ahalgegarri (gizona, neskaren eretzean) erakusten digu eta besteen baloreak ukatu ondoren bereak eskaintzen dizkigu gizonaren ahotik:

“ *Eta berak zekien guztia ulertzera ekarriko zuen, eskoletako programak moldatzen dituzten asto jakintsuak eskandalizaerazterainokoan. Theresa filosofia ikasten... Theresa latin eta grekoa ikasten... Theresa hark moralari eta gizarteari buruz zituen dotrina garratzak ikasten ulertzen, onartzen... (J. Mirande Haur Besoetakoa 28.orr.)*

Berdin ipuin batzu Parise girokoak baldin badira, “*Eresi kantari*” ta “*Ur bazterrean*”, euskal giroa daukate; nobela, berriz gure gizartearekin asko ikusteko du, baina asmakizun eta sinbolikaren mailean gehienik.

Hastapenean genion, nobela berriaren alderantziz ibili dela gure idazlea, Marx-ek *erosgaien fetitzekeria* zeritzaionari bizkarra emanik inguruko gauzen bazterzale dugu. Nobelaren lehen zatian: atea, iskalera, ohea Vodka botoila bat; bigarren zatian, irratia, diskua, mahaia; hirugarrenean kaira, liburutegia, liburuak, aulkia, basoa, zigarroa, zigorra, antzelanak edo margolanak. Hauien artean nabarmentzen dira kultura gauzak, liburu, disku, irрати, margolan, beste gauzak, ordea, bakarrik kanpoko edo barneko norbaitekin eztabada, nahiz borroka bat izaten duelarik, ikusten ditu gizonak eta batzutan era goganbeharturik dagoenean. Beraz hemen ere, idazlearen aukerak eta ukapenak azaltzen zaizkigu, benetako ingurumenetik urruntzen dutenak.

Asmakizuna ta garaiko giroa

Asmakizuna, fikzioa, irudimenaren ekoizpena dela esan genezake idazleak berak irudimen hori beharrezkoa baitaduka:

“ *Beste lan batzu egin gogo ditut, hortatik landa. Irudimena berpiztu zait azkenekotz eta ideia asko badut.* “Tx. Peillen-i idatzitako gutuna, *Lan hautatuak*, 192.orrialdean, 1959-2-1.ekoa).

Irudimena ta ideia, bai, behar dira fikzioan sartzeko, benetako ingurumenaz deslotzeko, gertaeren ta gertatuen artean hegan egiteko, bere fantasma ta lillurekin munduaren ikuspegia zerbait aldatzeko. Halere nekeza da etnia begiak eduki gabe, kanpoa ez ikustea, bere sorterrria, nahiz arbasoen herria ez aipatzeko; literatura txipi ta handietan hala da. Euskal litetatura bera Miranderi irudimengai zitzaion, ez lurtarra; berak zion desohoratua sentituko zuela bere burua idazteko dirurik eman balizaio; ez zen horregatik askeago izan bere idazkiak ezagutarazteko, Franco-ren sentzura baino gogorrago eta okerrago baitzen euskaldunena, Txillardegia, Hartzabal, eta Mirandek ezagutu duten bezala.

Mirande bere ipuiñak idazten hasi zeneko giroaren ezagugarri ederrena da, nola haren obra sano zelako gazteria usteltzera zoalako salaketa egin zela; salaketa horren egileak dena moko ta orroa Bilboko apezpikuaren gana jo zuen, sotanak hegoak emanik, gure idazlea euskal Herrian debeka zezan. Handik bizpalau urteren buruan, arrazoin berdinekin, euskal elelderren maisu Ormaetxetarrak horixe bera dio, *Jakin-en*, agirian ordea, ez izkutuan, 1960.an, 5.6.alean:

“ *Barrenak ez dit agintzen ixilik egotea, liburu onek gaurko gazte jendearen artean egin dezaken kaltearengatik. Leartza liburu ontako giza-nagusia, europear biurtu zaigu, izurri gaizto batean beintzat. Ez dugu emen olakorik bear*”

Josan Arzari, berdin, holako sotanadun batek, gobernadoretzan kexa ipiñi zion. Beraz garaiko idazle laikuen obrak, ez omen dute benetako Euskal Herria erakusten, eta bestalde fikzio kaltegarriak dira. Orain, gazte batzuek garaiko idazleak jorratzean, ahaztu egiten dute Txillardegik eta Mirandek, irakurlegoa gogoan, holako euskal ideologiari ihardokitzeko, beren fikzioan tesisak sartzen zituztela, baina mundu zabaleko literatura guztietan tesisak dauzkaten nobelak oro baztertu bekar balira, gehienak erre behar litazke, Sarasola-ren egokitasunean sartzeko, Txillardegiz mintzo baitio:

“ *tesis bat frogatzeko behar horrek, problematiko bihurtzen du Txillardegiren nobelagintzaren baliogoa etorkizunari buruz.* (I. Sarasola, *Euskal literaturaren historia*, Lur, Donostia, 1970, 93.orrialdean)

Goratik erran beharra dago, klasikurik, hots oinarririk ez zeukan euskal nobelagintzak, ezin zezakeala, garai hartan, modernutasunaren luxu hutsean indarrrik gal, eta Txillardegi ta Mirande ez balira izan Saizarbitoriak ez zukean, ez nobela berri egiteko bidea hartuko, ez eta baliman ere euskaraz idatziko. Orain modan dago kaletar eta modernu kalifikatibuekin ahoaren eta lumaren gozatzea, gure idazleek ez zuten holako asmorik, nahiz biak ezinago hiritar izan eta beren garaian, euskal gizartearen aldera, modernu. Bestalde ez da baliman edozein tesis izatea, gorago gaitzesten dena, baina kritikariaren amets urdinak hukitzen dituen tesis a baita *Elsa Scheelen*-en agertzen eta nekeza baita dotrina zuritik, gorrira igaro ondoren, gabe bizitzea.

Jon Miranderen tesis ta antitesisa

Jon Mirandek, lehenik, bere antitesisa idatzi zuen, ipuiñak ondu zituelarik eta humorezko lan batean, bere giza-nagusi, edo heroien sailak aipatzen ditu, bere gogoko kezkak *behiei* kondatuz:

bizi minez herioara doatzenak
herri minez etsiturik daudenak
ikas minez nazkatuak direnak.

Garaiko euskal konzentziaren negatibu, antsiaren eta heriotzaren irudiz idazten ditu bere jende baztertuen ipuiñak, gizartearekin konformagaitz direnak, setsu, jabetasun eta politika tabuak gaintzen dituztenak, ezezkortasuna xurgatuz.

Gure idazlearen tesis nobelan agertzen zaigu, hor ikusiko dugunez hogeitahamar urteetako gizonaren ta hamaika urteetako neskaren maitasunak bi irakurketa dituelatik; lehen maila gertaeren benekotasunari lotua, bigarrena asmakizunaren mailan ta sinbolikan.

Beraz ez zaigu ahaztu behar Miranderen fikziorako bidea ideologia helburu jakin batekin sortua dela.

Jon Miranderen asmakizun bideak

Euskal literaturan Jon Mirandek, orduan, nahiz berritu, nahiz sartu dituen asmakizunbideak iparralde herrietako literaturak gogoratzen dizkigute. Ipuñetan humorearen bidea da, maiz agertzen zaiguna, *humore beltza* "Eresi kantari" "Gauaz parke batean" "Zazpi gizeraile" "Behiak" ipuinetan; *ironia mingarria*, olerki batzutan hala nola "Euskaldun zintzoen balada" satiran. Errealitatearekin urruntasuna hartzeko bide hori ez da berria naski, baina, Miranderen aurretik maketoen eta euskaldun gaiztoen (gorrien) aipatzeko mugatua zen. *Erdainu garratza* da bigarren bidea. *Haur Besoetakoa* nobelan jende zintzoez karikatura aspergarri ta sinboliku batzu ematen zaizkigu: andregai, sexya, lengusu diruzalea, neskame zahar zintzoa.

Hirrugarren bidea, *mitologiarena*. Hau da, beharbada, olerkitan ere arkitzen den fikzio nagusia eta Miranderen idazlanetan bi mitologia iturri baditugu, euskaldunena eta keltena. Ikusi dugu gure idazleak nola pagantasuna bizi-askatasun ta etika berri bezala ikusten zuen; orain, euskal mituei buruz ari zelarik ez zuen sineste berria berpizteko gogorik, hona zer idatzi zidan behin:

“ *Interesantena, basajauna, lamiña edo gizotso bat topatu lukeen norbait aurkitzea litzaidake (ez dezazula otoi uste ukan burutik egina naizela, eta izaki horietan sinesten dudala, kristauak aingeruetan sinesten duten bezain naiboki (xinpleki); baina gure psikearen "Arkhetypen" dira eta ikusgune hortarik izate piska bat emaiten ahal zaie). (J. Mirande *Idazlan hautatuak*, 303 .orrialdean, 1961.ko eskutitza)*

Asmakizunaren ihesbidea

Garaiko errealitatea ukatzen zuen ezkeror, trufa ta parreaz kanpo ihesbide nagusia da, heroen desegitea, beren buruak hiltzen dituztelarik batean, oztopo diren jendeak hilaz bestean, askotan ere eriotzari guruzko meditaketean bakea arkituz.

Ihesbide gisa gorputzaren sorgortzaileak, ahazkortzaileak, nola alkola ta loegiteko erremedioak, bere ipuiñetako ta nobelako jendeen behineko sendagailuak dira.

Bi ihesbide horiek ez dira soilki fikziozkoak izan Miranderen gan, baina bereak zituen depresio beheralditan loa galdurik, lo sendagailuetatik alkoolerako joanetorriak egiten baitzituen, baita bere giza-nagusietan kondatzen zigun, bere buruaz beste egitea, bere buruan obratu baitu, asmakizuna errealitate bihurtuz bere Eriotzaren, ordua, aukeratuz.

Jon Miranderen asmakizun ederrena

Haur Besoetakoa, Jon Mirandek idatzi zuelarik, maiz elkar ikusten genuen; irakurri nuen; kritikatu nion; aldatu zuen eta bere helburuaren berri banekien idatziz eta hitzeginaz. Behin ere nobela horren egiteko abioa eta benetako heroia ezagutu nuen, baina gure idazleak fikzioz, famili komeria izan zena, goratu zuen, hiru fikzio elementu sartuz, pedagogiaren aipamena, itsasoaren zeregina, Gazteen Lurra, kelt sinestea itxaropen bezala hartuz; bestalde trajeria aterabidea asmatu egin zuen.

Irakurketaren mailan, lehen idazketaren ondotik esan nion aipatu zidan sinbolika, irakurleak ikus zezan, giltz batzuk sar zetzan bere testuan; ez du esan nahi pedofiliari buruz diona ez dela kontutan hartu behar, baina nobelako neska gure idazlearentzat, berak amestaturiko Euskadi da eta nobelako gizona gehienetan Mirande da eta abertzaletasunarekin izan zituen ametsak neska bezala itotzen direnean, eta idazlea, bere pertsonaia nagusia bezala bere burua hiltzera joaiten. Bigarren mailako irakurketa hortan euskal kultura, eta euskal eskola nola ikusi nahi lukean esaten digu, gorago ikusi dugun bezala bere hitzez:

“ *eskoletako programak moldatzen dituzten asto jakintsuak eskandaliza erazterainokoan*” (lib.aip. 28.orrialdean)

Bai filosofia, latin ta grekoa, hain baztertuak ditugunak gogoko zituen gure idazleak.

Arrazoin zuen Gabriel Aresti-k Jon Miranderen adiskide zenak *Haur besoetakoaren* sarreran idatzi zuenean

Otoi: Liburu hau, haur listoen eta gizon tontoen eskuetatik urruti gorde bedi

Gauzak aldatu ote dira azken hamabi urteetan, *Haur Besoetakoaren* fikzioa hobeki uler eta onar dezagun?. Hona *Egan*-en eman nahi izan zuenean, zer idatzi zidan:

Mitxelenaren guthun bat hartu berri dut... baina ezin publikaeraz dezakela borobilki erraiten deraut... bertzela “akabo aldizkaria”...(Lan hautatuak,196.orr.)

Haur Besoetakoaren giltz batzu aipatu dizkitzuet, hona lau. Lehenean, neska gizonarentzat zer den argi ta garbi esaten zaigu:

“ *Gizonak, Theresari begira zegokiolarik, bere herri-minaren jaioterri hura zekusan barruko begiekin...* (lib.aip.8.orr.)

Geroago neskaren gorputzaz mintzo gizona gogoetan ari da:

“ *Eta orain susmatzen hasia zen gorputz eder hori, bere edertasun mozkorgarriagatik eta guztiz ere, sinbolo bat baizik ez zela, haren bihotz urduria herri-minez jotzen zuen zerbaiten sinbologia, baina oi! inoiz ez zuen orain sinbolo hori behar bezala ikertzeko astirik izanen...* (lib.aip.18.orr.)

Liburuaren erditan beste aipamena:

“ *...Hogei eta hamasei ordubete haren gorputxoa ikusi gaberik zegoela eta herriminaren antzora, sistatzen zion bihotza gabetasun horrek* (lib.Aip.49.orr.)

Herri min horri, irlandarren mitologia izenaz baliatuz, helburua ematen dio Gazteen lurra edo uharte dohatsuak (kelten hizkuntzan *Tir na Nóg*) eta itsasoa ararteko delarik, dio:

“ *Haurraren gorputza hondatua zen; uraren oldarrak engoiti bazeraman hainbat gutiziatu zuen zabalarantz, Gazteen Lur hainbeste amestu hartaraino...*(Lib.aip.104.orr.)

Euskal Herri min hori, Zuberoan idatzitako lan batean aipatzen du, behiekin trufaz hitzeginez:

“ *Ni, ordea, gizakume bat baizik ez naiz: herriminez bizi nintzen, hemendik urrun eta ikus! herri hau dela ta dut orain min...*(Lan hautatuak, 129.orr.)

Argi ta garbi egon bedi, Miranderen *Haur Besoetako*a sortzen, hurbildik ikusi bainuen egileak ez zuela kreaizaile huts izateko ilusiorik izan; lehenik bere pertsonai eredu, edo ta berak zionez bere protagonista aurkeztu baitzidan. Halatan ere gure idazleak ez digu benetako bizitza kondatzen, famili komeria nazkagarria izan baitzen eta gehienetan erreallitateak ez digu gertakizun erakargarri aintz eskaintzen eta fikzioen hegoak behar dira, ezin delarik erreallitate hori ere imitatu Bigarrenik, hain zuzen, poetika irtenbidearekin batean, *pagan mistika* adierazia gaineratuz, erreallitateari iheseginaz tesisa gainditzen du.

Mirandek ongi zekien erreallitatearen nobelak ez zuela gerorik benetakoaren ihakin hutsa zitekela, urririk eta debalde arilka zitekera, absurduraino, beraz bere protagonistek egiten dituzten egintza bakunen bidez, idazlea poetika adierazia ematera iristen da; zorionez *Haur Besoetako*an protagonistak ez dira benetakoak, egiazkoak, biziak baina fikziozkoak, hortakotz irakurlea bere mundutik ihes eroanaz, kondapenari erakartzen eta lotzen du, lilluratzen du. Beharbada bere laburrean gure nobelatxoak, ipuin batzuen ezagugarria dauka alegia *krisis bat* arilkatzen digula.

Lehen irakurketari mugatuz, pedofiliaren gogo erreallitatea, baita gorputz erreallitateak nahikoa zehatzki agertzen badira ere ez da beharbada osoki idazlearen irudimenak hala asmatua delakotz, baina

agure idazleak *pedofiliaren experentzia* zuelakotz ere bai; hola uste gabeen, protagonista ta *idazlea* bat ez izanik ere gogaide dira. *Idazlea* ere beste mail batean, bigarren irakurketan agertzen zaigu, nobelari ematen dion sinbolika, idazlearen biziaren miraila, ispilua izan nahi bailuke, baita idazlearen atsegin eta minen fikzioa, berak idatzi zidan bezala:

“Bere ideiak moralari eta antzeari buruz”

Duela hilabete Joseba Sarrionandiak *Maiatz*-en laugarren zenbakirako Miranderen ohoretan idatzi saioa igorri zidan; agertuko denean literaturako ninfulez idatzitako lan bikain horrek *Haur Besoetakoa* argituko digu, Lewis Carrol, Edgar Poe, Petrarca ta Tassoren adibidez (4. zbk.).

Jon Miranderen ipuiñak

Antitesis ipuiñ horietan idazleak sekulan bizitzan erabiliko ez zituen aterabideak hartzen ditu, gogozko eraiketak, gogozko belarrondokoak ematen ditu, bere gisako katarsia egiteko; holako batzuen berri eman gogo dizuet. *Eresi kantari* hartzen badugu, senitarteko nahigabeagatik idatzi duela badakit. Nahigabe horren gainditzeko fikzioaz baliatzen da idazlea. Zer gertatu zen? Miranderen arreba euskaldun batekin ezkontzekoa zen ta frantses batekin egin; orduan esan zidan “illoba erdaldunak izanen ditut”. Ipuin hortan frantses senarra, andere euskaldunak itzultzen dion zuberotar eresi zaharraz trufatzen da, aspertzearaino bere Descartes zaletasuna eta logikaren legeak dirdiraziz, andereak bere senarra hiltzera eroaiteraino.

Beste ipuiñ batetan senarrak du andrea hiltzen, eramaten duen burjes bizitza motzaz gogaiturik; hain zuzen *Ametsa* izenburuko kondaketa hortan idazleak bere nahigabea fantasmitzen du: garai hartan Jon Mirande-k bretoin andregaia eduki zuen Luisa izenekoa eta ipuinean bezala “lanean ezagutua, elkarrekin bazkaltzen”; andregaiak beste batekin ezkontzeko utzi zuelarik lumaren bitartez bihotz minaz askatu zen, kondairaren azkenean senar-pertsonaiak

andrea hiltzen baitu, urkatzen mozkorraldi batean. Ezkontza ta burjes materiazale bizitzaren ukapena da, nahigabearen katarsisa denbora berean. *Ametsa* idatzitako urtean gertatu zen guztia eta harrigarriena da nola handik hogeitahamar urte, bere senarretik berezirik, Luisa noizpeinka Jonekin bizitzera itzuliko den. Luisa hura izanen da gure idazlea bizirik azkenhatsetan ikusiko duena Gabon gauean hiltzen ari eta beldurrez inor abisatuko ez duena, erruduna hartua izan ez zedin; halaxe bizitzak ipuiña gezurtarazi du.

Berdin 1951 ean idatzi zuelarik *Ur Bazterrean* zion:

“ *Bihar ezkontzen da Etxeoreneko Joana, ez Jakesek in haatik*” (Idazlan hautatuak, 142.orrialdean)

baina hemen fikzioa da, agian, Zuberoako urarekin, Uhaitzarekin eta inguruko loreekin hitzegiten duela eta loreen iragankortasuna ikusita, urak egiten dion deiarri “ator enekin” delakoari, gor egoten da, loreek diotelarik “oro hilkizun dira, polit eta ezti direnak oro: nesken irriak, haurtxoen irriak “eta Jakesek “zail senditu zituen zainak, gogor gogoa eta gudalanda izandako bihotza baketu zen azkenekotz (aip.lib. 145.orrialdean)

Bere arazoak literatura bihurtzeko, itzulpenen bidez, kanpotar ereduak eduki zituen, Poe, Saki, Kafka, Joyce, nahiz gero bere bidea hartu. Asmakizun hutsezko idazlerik badenik ez dut uste; benetako fikzioa orrialde zuria izango lizateke eta oraino paperak bere errealtate baluke.

Idazleak, orduko idazleak, fikzioa bere utopiekin nahasi baldin baditu gure literaturaren egoerak dauka errua: frantses idazleek beren nobela berria sortzeko izan dituzten baldintzak, Euskal Herriean ez ditugula eduki, eufemismua da. Jon Miranderen azken euskal idazkia, eta hamasei urteez euskaraz idatzi ondoren, eman zigun ordeinuan”, Herri Saindu ta Demokratikoaren parabola” (Igelan) hola burutzen zuelarik, fikzioa eskaini zigun:

“ *Eta gau batez gordailuz, gudari mugazainak hil eta, guztiek Ameriketarat ihes egin zuten*” (Igela, 1963-7-23)

Fikzio hori errealitate bihur ez dadin, nahikoa lan badugu egiteko... agian, Jon Mirandek ohi zuen formulaz beharrezkoa genuke:

“Jainkoak eta ez-jainkoak zuekin izan bitez”

Txomin Peillen, 1983.5.9
(Donostian eman ez zen mintzaldia)

EUSKALDUNAK AYMERIC PICAUDren ARABERA*

Xipri Arbelbide

1139an, Konpostelara joan zen Aymeric Picaud Poitierstierra. Bere bidaiaren berri eman zuen liburu batetan, beste beilariei bide hori zer zen erakutsi nahi zietela, “*guide des pélerins*” iduriko zerbait eginez. Ikusiko duzuen bezala, Euskaldunak gazitzen gaitu. Nahiko zukeen kitorik har ziten lanean beilariendako. Eta futxo ! Euskaldunek ere bizi behar. Gainera euskaldunak sainduak ez baziren, ez uste izan beilariak denak hala zirenik. Orduko turixtak ziren eta!

Ikusiko duzue nola galdatzen duen uraren pasatzeko unti haundiagoak egin behar zituztela. Zer dirurekin pagatuz ez du erraiten, kitorik pasatzea galdatzen baitu.

Dena den, Euskaldunek fama txarrak zituzketen. 1179an, Latraneko 3garren kontzilioak eskumikatu gintuen. Denak! Ez dakit Sodoma eta Gomorra baino gibelago ginen, ala orduko apezpikuak ziren, 2.000 urte lehenago hil Abrahamen heinerat heltzekoak !

Hemen dugu ere, euskal hitz zerrenda zaharrena, doi bat aldatuak.

Hona beraz zer dioen Euskaldunetaz turixta beilari horrek: “Herri hortarik landa, hona Kaskoinia, ogi xuriz eta arno gorri finez aberats, dena oihan eta pentze, erreka eta iturri garbi. Kaskoinek solas arinak dituzte. Kalakari dira, trufari, lizun, mozkortzaile, jale haundi, trapuz jauntziak eta dirurik gabe. Altaa gudari atrebituak dira, eta beharrean direnei egiten dieten ongi etorria, ohargarria da.

---

*.- Kalisto II.aren kodizean, Aymeric Picaud erromesak Euskal Herriaz zioena, lehen aldiz Fidel Fitak argitara eman zuen 1880. urtean Madriden, *La Ilustración Católica* zeritzan aldizkarian; geroztik, bai Fita berak eta bai bestek, maiz aipatu eta ikertu dute Kodize hori, euskaraz, Yon Etxaidek 1957an *Egan-en* (1-2 zenb., 32-36. orr.) eman zuen eta oraingo hau osagarri dela iduritzen zaigu. (J.S.M.)

Suaren inguruan jarririk, mahairik gabe jateko eta denek godalet berean jateko ohitura dute. Ainitz jaten dute bai eta edaten, eta gaizki jauntziak dira. Ihaurgi mehe baten gainean, denak elgarrekin etzateko ez dira ahalge, sehiak, nagusi etxekanderekin.

Herri hortarik jalgitzean, Saint Jean de Sordes herriaren ondotik doatzin bi ibai kurutzatzen ditu Jondoni Jakoberateko bideak. Bat "gave" deitzen da, bestea "ibai". Ez daitezke trebeska ez bada untzi batekin.

Madarikatuak izan bitez untzi I zainak ! Alabainan, nahiz ibai horiek arrunt hertsia izan, uraren bestaldera iragan arazten duten gizon bakotxari, hertsiki galdatzen diote sos bat, behartsuari aberatsari bezala, eta zaldi batentzat, lau kentzen dituzte, bortxaz.

Altaa, beren untzia ttipia da, enbor bakar batez egina, zaldien eremateko doi doia on. Hortakotz, urerat ez erortzeko untsa kasu egin behar da igaiten. Untsa eginen duzu zaldia bridatik atxikitzea zure gibeletik, urean, untzitik kanpo, eta jende gutirekin sartzea untzian, zeren eta sobera betea bada, untzia uxkailtzen baita.

Ardura ere, dirua hunki eta, untzizainek hainbeste beilari sar arazten dute non, untzia uxkailtzen baita eta beilariak itotzen. Orduan, untzi zainak gaixtoki loriatzen dira, hilen buluzkinetaz jabetu eta.

Gero Garaziko lepoen inguruan dago Euskal Herria, Baiona, bere hiri haundia ipar aldean daukala, itsas bazterrean. Herri horrek mintzairu basa du. Dena oihan eta mendi, arno, ogi eta beste edozoin janariz oso pobrea da, baina ordainez, sagar, ilarñabar eta esne kausitzen da.

Herri hontan, bidezain tzarrak badira, Garaziko bortuen ondoan, Izurako herrian, Donibanen eta Eihalarren. Zinez, debruetan harat igorri behar lukete. Alabainan, beilarien bidera joaiten dira, bi edo hiru makilekin, zuzen kontrako sari bat kentzen dietela. Eta ibilkari zonbaitek ez badio haien galdeari amor emaiten, dirua eman nahi ez badu, makil ukaldika joiten dute, tatsa kentzen diote zernahi erranez eta galtzen barneradino miatzen dute. Zinez

jende gaixtoak dira. Bizi diren lurra gogorra da, bai bere oihanen gatik, bai basa delakotz. Ikusten dituztenak izi arazten ditu haien begitarte gaixtoak eta gisa berean haien mintzaira basak.

Nahiz normalki ez luketen tatsarik kendu behar martxaneri baizik, beilari eta beste ibilkarien ganik ere hunkitzen dituzte, zuzen kontra. Ohiduren arabera zerbaitentzat 4 edo 6 sos tatsa hunki behar luketelarik, zortzi edo hamabi hartzen dituzte, doblea beraz.

Hortakotz galdatzen dugu bidezain horiek, bai eta Aragoiko erregea eta bidesariak hartzen dituzten beste aberatsak, eta haiekin akort diren guziak, Raymond de Solis, Vivien de Aigremont *, Eihalarreko biskontea eta beren ondoko guziak, pasatzaileekin betan, eta Arnault de Guiena bere ondokoekin eta ere, pasatzaile hoiien ganik pasaana zuzen kontra eskuratzen duten ur horietako beste jaunak, bai eta, jakinean, atsoluzioea eta komunioea emaiten dieten apezak eta horientzat ofizioak emaiten dituztenak edo beren elizetan onartzen dituztenak, artoski galdatzen dugu, jende horiek denak eskumikatuak izan ditezen. Eta eskumikatze hori oihu egin dezaten, ez bakarrik beren herriko apezpikutegian, bainan ere Jondoni Jakobeko bazilikan, beilarien aintzinean, hori, penitentzia luze eta publiko baten bidez beren hutsa pekatu arte, eta galdatzen duten bide sariari izari bat eman arte. Eta gertatzen balitz apezpiku batek, edozoin izan dadien, barka diezaioten edo adixkidantzaz edo intresez, kondenatua izan bedi.

Jakin behar da, bidezain horiek ez dutela nihondik ere bide sari bihirik hunki behar beilarien ganik. Pasatzailek ez dute zuzenki eskaintza bat baizik galdatu behar jenden pasatzeko, aberatsak badira, eta zaldi batentzat sos bat. Pobre batentzat deusik ez.

Bestalde, pasatzailek untzi haundiak izaiteko eginbidea dute, gizonak beren zaldiekin gostuan sartzeko gisan.

Euskal Herrian Jondoni Jakoberateko bideak mendi ohargarri bat iragaiten du. Garaziko bortua deitzen da, edo Espainiako borta delakotz, edo mendi hortarik direlakotz karreatzen herri batetik bestera, salgai baliosak.

Iragaiteko behar dira 8 mila egin goiti eta beste hainbeste beheiti. Alabainan mendi hori hain da gora non, iduri baitu zerua hunkitzen duela. Igaiten duenak uste du zerua eskuz hunki dezakela.

Gainetik ikus daiteke Betroinen itsasoa bai eta mendebalekoa eta 3 Herriren mugak: Kastilla, Aragoia eta Galia.

Mendi horren gainean bada Xarlexen kurutzea deitzen den leku bat. Hor zuen eta, pikotxa, aitzur, aizkora eta beste tresna batzuekin bide bat ideki Xarlex Handiak, bere armadarekin Espainiara zoalarik. Hor zuen eraiki seinale, Jaunaren kurutzea; gero, belaunikaturik, Galiziari buruz otoitz bat egin zien Jainkoari eta Jondoni Jakoberi.

Hortakotz, hona eta, beilariak belaunikaturik Jondoni Jakoberen herriari buruz otoitz bat egiteko ohidura dute. Bakotxak bere kurutzea landatzen du bandera bat bezala. 1000 kurutzetaradino hatxeman daitezke hor. Hortakotz da toki hori lehen otoitz lekua, Jondoni Jakoberateko bidean.

Eliza Espainian polliki zabaldu aintzin, mendi horren gainean zituzten Nafartar fedegabeek eta Euskaldunek, ez bakarrik Jondoni Jakoberateko beilariak arrotatzen, bainan asto batzuen gisa, pean hartzen eta erahiltzen.

Mendi hortarik hurbil, ipar aldean dago, Luzaide deitu Ibarra. Horra zen joan ihesi Xarlex Haundia, bere armadekin, gudariak, Orrian, erahilak izan ondoan. Hor gaindi dira ibiltzen, Jondoni Jakoberateko beilari ainitz, mendia igan nahi ez dutelarik

Gero, goi lurretik jaustean daude, gizon harrigarriena baino gehiago zen Arrolanek, 3 ezpata ukaldiz, gain behera moztu harroka, barnean daukan eliza, eta ospitalea.

Gero Orria, hor izan baitzen lehen, Martzila erregea, Arrolan eta Olivier, beste 40.000 gudari girixtino eta moro hil ziren guduka haundia.

Ibar hortarik landa, Nafarroan sartzen da. Hor ez da eskas ez ogi, ez arno, ez esne, ez kabalik.

Jateko, beztitzeko eta mintzatzeko moldez, euskaldun eta Nabartar elgar iduriak dira, bainan Euskaldunek, Nabartarrek baino begitarte xuriagoa dute.

Nabartarrek, soineko beltzak jaunzten dituzte, laburrak, belauneradinokoak, Eskoziarren idurikoak. Beren oinetakoak "lavarca" deitzen dira, bere biloarekin den larru arrunt batez eginak dira. Zangoaren itzulian estekatzen dituzte uhal batzuekin, oinaren gaina larru has uzten dutela.

Ilezko kapa ilun batzu ibiltzen dituzte, ukareradino luze, kaputxa baten gisa lits dunak. "Zaiak" deitzen dituzte.

Jende horiek gaizki beztituak dira, gaizki jaten eta edaten dute. Nafarroan etxe guziak, sehi ala nagusi, neskato ala etxekandere, denek betan jaten dute, batere kullerrarik gabe, eta godalet berean edanez, janariak barnean nahasirik dauzkan eltzetik. Jaten ari direla behatzen badiozue, zakur edo urde batzu musuika ari iduri dute. Mintzo direlarik berriz, zakur batzu ihausika. Alabainan mintzairia arrunt basa dute. Jainkoa "ortzi" deitzen dute, Jainkoaren ama "Andrea Maria", ogia "orgi", arnoa "ardum" haragia "aragi", arraina "arrañ", etxea "etxe", etxeko nagusia "jaona", apeza "belaterra", horrek lur ederra (belle terre) erran nahi baitu, ogi bihia "garia", ura "uric", erregea "erreguia", Jondoni Jakobe "Jaona domne Jacue".

Populu basa da, beste guziak ez bezalakoa, bere ohidura eta arraza gatik, dena gaixtakeria, beltz, begitarte itsusiko, bihurri, fede gaixtoko, maltzur, ustel, lizun, mozkor, bortizkeria guzietan trebe, anker eta basa, ohoin eta faltsu, fede gabe eta idor, odoltzale eta aharrari, sendimendu on bihi bati ez ekarria, bizio eta tzarkeria guzietan abil.

Maleziaz, Gete eta Moroen parekoak dira, eta zernahi gisetara, gure frantses populuaren etsai. Sos bakar batentzat, Nabar edo Euskaldun batek, ahal badu Frantses bat erahilen du.

Bere herriko gune batzutan, Bizkaian eta Araban, Nabartarrak berotzen ari direlarik, gizonak emazteari erakusten dio eta emazteak gizonari, gorde behar lukena.

Nabartarrak lizunkeria itsusiak egiten dituzte kabalekin. Diotenez, Nabartarrak zerrapo bat ezartzen dio bere mandomulari, bai eta behorrari, beste nehork ez dezan goza; mandoz bezala, emazteaz ere baliatzen da bere lizunkerierako.

Horra zergatik jende aditu guziek Nabartarrak gaitzesten dituzten. Altea guduka zelaietan onak dira, baina txarrak gazteluen kontra oldartzeko, zuzen detximak pagatzeko. Aldarean eskaintzak egiteko ohidura badu. Egun oroz alabainan, elizara joaiten delarik, Nabartarrak Jainkoari egiten dio ogi, arno, gari eta beste eskaintza.

Nabartarrak edo Euskalduna doan leku guzietan, ihiztari batek bezala, berekin derama adar bat lepotik dilindan eta normalki eskuan dauzka bi edo hiru azkona. Etxe batean sartzen delarik, miruak bezala xixtu egiten du, eta segetuzko lekuetan dagolarik, edo bakarrik gordea, barrandan, ixiltasunean nahi baditu lagunak deitu, huntzak bezala hurrubiltzen du edo otsoaren iduriko orro bat egiten.

Gehienek diote, Euskaldunak Eskoziarren arraza beretik heldu direla. Alabainan, haien eite badute, ala beren begitartetik, ala ohiduretarik. Jules Cesar-ek Espainiara igorri omen zituen 3 populu: Nubiarrak, Eskoziarrak, eta Kornuailleko jende putrunak, beren zergak pagatu nahi ez zituztenei gerla egiteko. Gizonki guziak, ezpataz hiltzea manatu zien, emazteak baizik ez zituztela bizirik uzten. Itsasoz jinak, herri hontara jautsi ziren eta beren untziak hautsirik, denak errautsi zituzten, su eta burdinez, Bartzelonatik Zaragozara eta Baionatik Oka mendira arte. Ez ziren urrunago joan ahal izan, Kaztelarrak elgarretaratu baitziren beren lurretarik haizatzeko. Ihesari emanik, itsaso aldetik, Bizkaia eta Arabako lurretan diren mendietara heldu ziren, Naiara, Iruñea eta Baiona artean, eta hor ziren jarri, gaztelu ainitz eraikitzen zutela eta gizonki guziak sarraskitzen.

Haien emazteak bortxaz harturik, haurrak egin zizkieten eta geroxago Nabartarrak deitu zituzten.

Hortarik heldu da Nafar izena (non vrai : ez egia), zeren eta ez baitira arraza garbikoak, etorki zuzenekoak. Bestalde Nafarrek beren izena jalgi diren herrian dagon Naddaver deitu hiri batetarik hartu zuten. Hiri hau, hastetik Jaunari konbertitu zen, Jondoni Matiu apostolu eta ebanjelistaren predikazionearen bidez.’’

EUSKALHERRIA INFORMATIKA IRAULTZAREN AINTZINEAN

Federico Krutwig Sagredo

Azken hilabete haurietan askotan emaiten ohi dira, konferentia ta hitzaldi batzu, bai eta irratian ere entzuten dira diêgêsiak eta exêgesiak ia ia guztiak neuk urthe huntan argitaratu dudan liburu baten izenaz; hauxe bait da: VASCONIA COMPUTER SHOCK AÑO 2001. Nola neu ere thema huni buruz mintzatzeko inuitatu bait naute batzuetan, hemen aipatu dudan liburu hunen edukiari buruz albiste ttipi bat emen nahi nuke. Differentia gehienetan soilik huntan datza, ezen neuk publikatu dudan liburuan 2001/gr. urthean pentsaten dela, eta gehienetan hunelako hitzaldietan aiphatzen den urthea 2000 dela. Zergatik neuk differentzia hau egin nuen? 2001/gr. urthea aipatu nuenean' epokhê berri baten hatsarrean pentsatzen nuen, eta ez neure aburuz 2000/gr. urthean hamaitzen denean. Beraz nik neure lana ethorkizunari begira iratzi nuen, nahiz eta ethorkizuna zer izan liteken juddatzekotz, gauzak nola joankizunean objektivatut diren, ikhertu behar ditugun.

Nire liburu hau 10 parthe nabusiez gainera, Hitzaurre bat zedukan, eta hamaieran *Ophari* bat, *paratêrema* batzu eta indiceak. Liburuaren gorputza diren hamar zathietan hunela tratatatu nuen nire materia. Lehen bortz partheetan, theôrizakuntzaren basiak emaiten ditut: Hau da: "Tà Mnemoniká" izeneztatuan exêgetzen nuen, nola bizia orhoitzapenaren bidez kreatu, eratu ta aphailatu den, eta nola orhoitzapenaren forma berriak sorthu diren. Bigarren parthean "Tà Biologiká" izenekoan kontatzen dut nola goi-

ugaztunak eta gizonak bilhakatu diren spezies delakoaren burua selektione baten bidez, eta nola orain-aldi huntan' theôri philosophiko batzuen kausaz' gizonaren "pool" genetikoa hendekez den, eta hemen zeintzu diren arrisku berriak. "Tà Philosophiká" izeneko parthean' ikhuspuntu philosophiko batzu hautemaiten ditut, eta orobat zein den gaur egunean Physikê Berrian onhartzen den khronoaren deffinitionea. Bainan ikhuspuntu philosophikoak ikhertuaz eta gure bizia nola desarroilatu den jakinaz, Politikan gizonak agitzeko dituzten bideak hautemaiten nituen eta bortzgarren parthean, hau da: "Tà Kybernêtiká" izenekoan pentsatzeko modu hunen barruan sorthu diren ideia berriak traktatzen ditut. Hau guzti hau basia baldin bada, orduan seigarren parthean, hau da "Tà eis hêmàs autús" izenekoan exêgetzen nuen, Euskaldunentzako egokera berria zein izan liteken oraiko egokeraz konturatzen ba gara, eta gure egokeretatik ditugun puntu baikhorrak ongi erabil ba ditzagu, Euskalherria "jaunen" herri bat bilhaka dadin, edo bertzenaz roboten morroinak izaiteraino jeits.

Zazpigarren parthean plano bat presentatzen nuen, zeinen arauera' *baithak* izeneztatzen ditudan institutione batzu aphailatzen ba ditugu, nola ethorkizuna menperatzeko bai eta eratzeko ere irtenbide bat eduk dezakegun, epokhê berriaren Gizartean jaunak izaitekotz, eta ez orain kreatzen den roboten gizartean hunelako roboten morroinak izaiteko. Zeren eta gizarte berrian importantena, orain software izeneztatzen den komputatorentzako materialaren sortzea bait da, eta ez hunelako makhinen parte materiala, gaur egunean hardware izeneztatzen dena.

Zortzigarren partean, Epilogoan euskaldunei orhoit-arazten nerautzen, bertze puntu batzuen artean, nola A.M. Hiltonek erraiten duen, ezen jadanik, gaur egunean guztiok bi gizarteko typo desberdinen artean hautapen bat egin behar dugula: ala Erroman aphailatu zen gizarte-typoa, ala Athênetan aphailatu zena. Hortakotz ere gutzat zein important den, gure kulturaren ithurrietarat itzultzea, eta hor ezin-hilezko ambrosia edatea.

Parerga izeneko partheak oso desberdinak dira, bai theman, bai luzeran ere. Hemen "arrecyklaiaren" ikhuspuntu differentak traktatzen ditut. Geroz: Symbolismoaren forma different batzu: harginen symbolismoa, Garalu Sainduaren symbolismoa, Sumerherriko symbolismoa ta Alkhêmiaren symbolismoa. Entymêma batzu ikhertuaz geroz, parergon luze batetan "Kultura, Kallitekhnêa ta Nazionea" nola heien artean lothurik dagozen ikhertzen dut, *paramythia* liburuaren ethorkizunari begira emaiten diren hitzak dira. Opharia' Euskalherria bizi ledintzat gathazkatu dutenei eskaintza bat da, eta paratêrêmata, handiago edo ttiptiago diren artikulu batzu,

* * *

Gaur egunean guganat lasterka ethorten ari zaikun epokhê berriaren aurrean genterik asko bildur da, batez ere epokhê berri hunek lehenago izandako aurrerakuntzekin eta heurêmekin zeduzkan erroak ezagutzen ez bait dituzte.

Halakotz, *tà mnémoniká* izenaz nolabait hauteman dut, nola *orhoitzapena*' berez biziaren bilhakatze-bidearen funtsa eta basia den. Bizia bere lehen egunetan danik aintzinatu bait da, onak eta tzarrak ziren experièntiak orhoitzapean finkaturik' geroagoz ethor lekidikeen experièntia berdinen aurrean' arreagitzeko possibilitate hobeak edukiteko. Huntara bizidun biosphairan, landarak eta animaliak desarroilatu dira... eta bethi orhoitzapen berrien formak ageri dira: gaur egunean orhoitzapen basikoa' ORHOITZAPEN GENETIKOA dela diogu. Haren gainean jadanik animale superiore batzuetan' ORHOITZAPEN SOZIAL bat agerten da, hau batez ere gurasoek hurrei irakasten derauetela' eta geroz hizkuntzaren bidez ORHOITZAPEN ETHNIKOA sorthu zen... eta azkenez iratzi hizkuntzaren, eta batez ere irazteko tekhnêa Sumerian inventatu zutenetik, KULTUR ORHOITZAPENA.

Gaur eguneko inventionen berriagoak nola bait zen inprimaria eta orainko sistema informatikoaren moien berriagoak ere ez dira Sumerherriaren inventionen handiaren espezializakuntzak baizik.

Bigarren partean' hau da "tà biologiká" izenekoan hauteman nuen, nola biziaren desberdinetatik, nola bait lizateke sexuen desberdinetatik, batez ere giza-semeen organon erdikoa den burufuinean ere qualitate berheziak sortzen diren. Zentzu huntan aiphatzen dut, nola Mirikuntza eta Biologi berrienaren arauera, batez ere Angloherrian, Alemanian eta Iphar Amerikan egin dituzten ikhertzapenei esker, gizonak, bere buruan' jarauntsi duen orhoitzapen genetikoaren eta huntaz kultur orhoitzapenaz' bere burufuinean kanpoko mundutik ethor lekizkikeon impulsu dinamikoak biltzen eta interpretatzen dituen, liren guk bizi normalean gure "kanpoko mundua" izeneztatzen duguna. Huntara ikhusten da zein handi izan liteken, hizkuntza baten izaikera strukturala. Hortara ere' ikhus diteke nola hizkuntza bat' batera referentien sistema baten simbolo-thegia izan liteken, bai eta ber denporan' hizkuntza baten bidez vehikulatzen den kulturarentzako vehikula ere.

Geroz hemen aiphatzen dut nola jadanik "speziesen evoluzioneari" burun erran diren theôriek' mundua nola aintzinatu den erraiten deraukuten. Hirurgarren partean tratatzen ditut, itaunkari basikoak, hauietan batez ere' denporaren ideia Physikê berriaren zentzuan zer eta nolakoa den, eta hemen nola Physikalari berrientzat' ethorkizuna berez possibile edo ta probable diren egokera den, eta *orain* aldia ta *iragan* aldia objektivatua izaikarien eta phainomenen lekhua. Huntara bi lekhu hauk bi euskarazko hitzaz aipha genitzazke, bata' *Ethorkizuna*: Hau da probable eta posible diren gauzen thokia, eta *joankizuna*... jadanik subjektivatu diren gauzen lekhua eta denpora.

Laugarren parthea, Politikan agitzeko ditugun pentsatzeko eredu basikoak edo ta agitzeko moduak. Bortzgarren parthean Kybernêtikêaren ikhuspunktuetatik sortu diren pentsakera berriak... eta konzeptu basikoak.

Hau guzti hau' basi bat bezala hautemanaz geroz... SEIGARREN PARTEA dathor zeintan "*El caso Vasco*" *La importancia de la situación vasca. La importancia del idioma, eta Lengua y sociedad*, halaber: *La situación vasca eta LOS PILARES VASCOS PARA LA ERA CIBERNETICA* kapituluan traktatzen ditut.

Beraz hemen ikhertzen dut nola Euskalherria orain' bizia danik lehen mementuan danik eginikako evolutionean dagoen, eta zeintzu diren gure egokeraren *elementu* berheiziak.

Beraz hemen hasten nintzateke... Euskalherriaren egokera 2000 gr. urthean nolako izan liteken ditugun hypothesisiak: neuk: *Los pilares vascos para era Cibernética* izeneztatu ditudan egokerak:

Hauietan batez ere importanta da Bilboko portua, ikhuspuntu oikonomikotik, zeren eta portu hunen barna 35 metroz eta askotan 30 metroz' European diren portu guztiak baino egokiago bait da tanker eta transport-handiko ontzien deskargatzekotz. Beraz zentzu huntan Bilboko izaikerak eta huntaz eta haren inguruan Euskalherri osoaren neuroak behar luke izan: MERKATARITZA, eta harekin ITXASKARITZA, edo erdaraz nahi ba duzue: Commertzio ta navegazionea... Eta industriak? Hemen eta hau geroagoz batez ere traktatzen dut "arrecyklaie" izeneztatu parergoetan, konturatu behar genuke, ezen oraiko industririk asko, geroago eta gehiago Hirugarren munduko hirietarat joaiten direla, batez ere han lan-eskua askozaz merkheago bait da. Beraz orain batez ere, Euskalherria bethi bezala' lehen munduko herri bat izan dadin nahi ba dezagu, berez hirugarrenmundutiarrak bilhakutzen ari diren industrien konservatzean ez genuke liparetu behar.

Neuk' EIBAR, ARRASATE, BERGARA ta OINATI hirien izeneaz symbolizatu nituen Kybernêtikêaren munduan sartzekotz eduki behar genituzken qualitate basikoak:
EIBAR: imitatzea, eta bertzeenganik ikastea,
ARRASATE: Lan egiteko modu anthrôpinoagoa, lan-erlazioenen eredu hobeak eta berriak
BERGARA: Ikhertzapen berriak egiteko nahia,
OINATI: Universitate humanistaren beharkizun ezin-bertzea.

Herri batek osotoro hemen aiphatzen ditugun qualitateak hedatzen ahal ba leki, bai ba ledukake lehen munduko parthe izaiteko dynamia bainan batez ere konturatu behar genuke laurgarren phonduan aiphatu dudan OINATI symboloan, zeren eta epokhê berrian gehienik pagatzen, gehienik kostatzen duena softwarea bait da, eta hau bethi gizonen burufuinaren ekhinzaren bidez sortharazten bait da.

Eta huntaz era berriro agerten zaikun EUSKARAREN importantia, zeren eta mundu berrian geroago ta gehiago formen aberastasuna eduki behar bait dugu, eta orain geroago ta agertenago bait zaiku nola, baldin anglara jakitea' nahiz eta methodo batzuen ikasteko importanta bait da, halatan ere gizonaren burufuinaren zistatzeko gauzarik ez den. Eta gaztelania askozaz gutiago.

Huntara berriro itzultzen gara ikhustera zein importantia handia duen kultura baten basian dagoen kultur hizkuntzak, gure kasuan graikarak. Eurôpaz bertzalde orain ere bethi kultur-hizkuntza basikoak persona ikasi guztiek beretzakotzen dituzte, hala nola Indian Sanskritaraz gerthatzen den, eta Japonian' txinaraz. Eta jakina den bezala iratzi japonara ia soilik txinarazko zeinuez, hau da *kan-ji* izenekoez irazten da, eta bakharrik terminatione batzuentzat erabilten den berez japonarazkoa den syllabario bat.

Hemen ongi legoke Werner Heisenbergezen orhoitzea, zeini buruz George W. Grayk erraiten bait du: "Las teorías que han influenciado más profundamente el pensamiento moderno son aquellas que se asocian a los nombres de Werner Heisenberg, de Leipzig, Erwin Schorödinger, de Berlín y P.A.M. Dirac de Cambridge. Werner Heisenberg es el precursor de este nuevo grupo, y le fue otorgado el premio Nobel de Física en 1932". Eta Heisenbergi mementu huntan oso gazte bait zen galde egin zer aukoten, nola egin zuen sari hau lortzekotz, "neuk" erran zerauen interlocutoreei: "Graikaraz, asko ikasi bait dut". Jadanik Heisenbergekek bere egunetan, Kybernêtikêaren epokhê, guganat lasterka ethorten ari zaikunaz pentsa zezaken baino lehen erraiten zuen: "Wer in irgend einem Fach, sei es der Technik oder Medizin, den Dingen auf den Grund gehen will, der wird früher

oder später auf diese Quelle in der Antike stossen, und es wird für seine eigene Arbeit viele Vorteile daraus ziehen, wenn er von den Griechen das prinzipielle Denken, die prinzipielle Fragestellung gelernt hat.” “Ikas materia batetan nahiz Tekhnikêan nahiz eta Mirikuntzan ere, edozein gauza funtsean ikasi nahi duenak’ lehenago eta geroagoa, nahi eta ez, Antikearen ithurburu hauietarat itzuli behar ukhanen du, eta bere lanarentzat oso onuragarria izanen da, baldin eta Graikoenganik pentsatzeko eredu printzipiela, eta gauzak hautemaiteko eredu prinzipiela ikasi ba du.” Beraz, orain berriro Eurôpêko herri aurreratuenetan epokhê batetan nolabait aiantzi zuten garaikar kulturaren eta hizkuntzaren ikaskuntzari’ lehen munduan jaube izan nahi duten herriak itzultzen zaizkio. Berdina Euskalherria egiten ikasi behar genuke, eta Eurôpêri eta batez ere Athenêtari begiratu behar generaukete, hirugarren munduari behatzearen orde. Hau orain egiten bait dute, Eurôpar kulturaren kreatzaileak izan eta izaiten diren herri aurreratuek.

2000 urtheari buruz askotan entzuten dugu, ezen INFORMATIKAREN IRAULTZAREN hastapena izanen dela. Eta baldin’ informationea berez orhoitzapenaren forma bat baizik ez delaz konturatzen ba gara, hoinbertze non gehienetan orhoitzapen genetikoaren izenaren orde, informazioe genetikoaren ere erraiten den, erraz ikhusiko dugu, ezen 2000 gr. urthean’ burufuinaren hedatzapenaren epokhê berria hasten dela, orain arte bethi aintzinatzapen guztiak’ besoaren hedatzapenak izan direnen orde. Orain arte asmatu genituen lanhabes eta makhina guztiak bethi beren funtsean besoaren hedatzapenak baizik izanik ez bait dira. Dudarik gabe bethi besoaren hedatzapenaren (edo ta multiplikatzearen) funktioe nabusiaz, eta funktioe hau posible izan-arazi eginaz, makhina eta lanhabes guztietan bethi ere ORHOITZAPENAREN reductus bat sartzen ohi zen. Eta orhoitzapenaren reductus hau bethi izan da makhina inventatu duen personak’ hor lanhabesean sartu zuena, eta hunta munduan bere atzean ethorri ziren langile guztiei bere izpirituaren parte bat impositatu zerauen.

Bainan makhina hauietan orain arte, funktioe-araztekoz erabilten zen ENERGEIA izeneztatzen dugun entelekha bat. Orain

danik aitzitik makhina berrietan energeiarik gutti konsummatzen da, eta gehien konsummatua izanen dena magnitude ager-berri hori informationea da. Eta magnitude berri hau orain arte hoin gutti ezagutua izaiten zen, non Robert Wiener Kybernêtikêaren aitari, marxista batzuek marxistentzako izaiten ohi den pretensione stupidoaz, galde egiten bait zioten eian informationea' energeia ala materia zenz, eta Wienerrek ihardetsi bait zerauen: "Informationea' ez da ez energei, ez eta materia ere, informationea' informatione baizik ez da, eta ez bertzerik". Marxista materialistentzat beren skhêma zaharkitueta eta hortakotz ere, reaktionarioetan, izaikari berri hori sartzen ez zen, beren theôrian hunelako izaikariari buruz mintzo ez bait da.

Bainan 2000 gr. urthekeo iraultza' informationearen iraultza baldin bada, ahantzi egin behar ez guke ezen informationea' gizonen burufuinean kreatzen eta aphailatzen dela, hortakotz, jadanik, Peter Druckerek erran zuen bezala: The productivity of knowledge has already become the key to productivity... knowledge has already become the primary industry..." Halakotz irakastolak eta Unversitateak ethorkizuneko fabrika, eta aberastasunen zentro kreatzaileak bilhakatuko dirateke.

Berhain... gizona, didudienez bere izaite physikoaren helburuen arauera ez zen, pentsalari bat ethorkizuneko, baizik eta lan konkertuen egilea. Eta huntara inadequatione hau delata' gizarte berriaren tragôidia sortzen da. Informatikaren makhinek duda gabe' informationearen parthe handiak enmaganiza ditzakete, bainan hunela enmagazinatu informationea soilik biziduna izanen da, baldin eta haren interpretzekotz terminalen atzean gizon bat ba dago. Berhain geroago ta gehiago guganat ethorten diren lizenziatuek eta Unversitateetan titulatuak, gero eta guttiago dakite, eta hoinbertze gauzak enmaganizatzen dakiten makhinen JAUBEAK izaitekotz, horiek baino gehiago jauberaren burufuinean enmagazinatu behar dugunaren orde, titulatu berriek, beren burufuinetan hoin gutti enmagazinatu dute, non azken urthe hauietan' problêma hunek, tragôidiaren moduak hartzen dituen.

Eta egokera hau, behar bada Euskalherriaren hamaiera tragikoa izan liteke, zeren eta, baldin jadanik intelligentiaren kultura zuten herrietan hau gerthatzen bada, erraz ikhusiko dukegu nola bilhaka ditekén Euskalherriaren egokera, non eta bethi “harri-jasotzaileak” eta “euskal-indarra” izenez bortxa brutua hoinbertze goresten den, non eta gizon -(gizon hitza izaikari hauientzat erabil ahal ba dezagu)-goretsienak bai liren hunelako muskuluen paketedunak admiratzen diren.

Gizarte berriaren gizon tipikoa ez da izanen harri-jasotzailea, ez eta hunelako kirol brutuen bertze praktikantak ere, baizik eta makhina ttipi baten bidez, bortxa brutua baizik erabiltzen ez dakitenen orde, esfortzurik egin gabe, hazta mile bider handiagoak mugitzen dakien tekhnikariak. 2000 urtheko karga haztadunenak konputatzaileen bidez higituko dira.

2000gr. urthean ere orain arte hiri handietan konzentratzen zen gizartea desagertzen ari da, Japonian eta Iphar Amerikan, bai eta Eurôpên ere ikhus dezakegunez industria handien orde, geroago eta gehiago industri ttipiak eta ertainak sortzen dira, non eta kapital handiena gizon baten intelligentia den.

Baldin eta orain-arteko kapitalismoa (eta hau da egiazko kapitalismoa) mammuth kapitalismo bat izanik ba zen, engoitik eta aurrerantzean, gizarte berriaren basi oikonomikoa hoinbertze aldatzen da, non oraiko forma kapitalistak aldatzen eta desagerten diren, eta hauiekin batera haren atoian ibilitako sozialismo mammutha ere bai.

XVIII. MENDEKO AMODIOZKO GUTUN BAT

Patri Urkizu

Baionako Euskal Erakustegiko liburutegi ederrean badira euskaraz eskuzkiribu anitz itzalean, argitara plazaratzeko zain daudenak. Hauen artean pastoralak, kanta bildumak, erlijiozko itzulpenak, hiztegiak, etabar. Pastoralen artean bada bat, Fond Campan-Latsague deitu sailaren barnean, zeina 1926. urtean Campan-Latsague andereak opari bezala eskaini zion Euskal Erakustegiari, eta, hain zuzen ere, Sainte-Ursule eta Saint- Zozime ermitauen bizitzaz diharduena. Honek badu bertsoen artean hitz lauz idatzirikako gutun bat, pastorageile berarena ziurren eta bere maiteari zuzendua.

Ene uste apalez, XVIII. mendeko bigarren partekoa da, ezen Pierre Darhez kordoigileak Larrañen 1760. urteko ekainaren 25ean errejentatu zuen Jean de Paris pastoral bezala sail berean aurkitzen baita, paper eta idazki berdintsuez izkiribatua. Egilearen izena, Erramon Ellissalt da, gamerearra eta idatzi zuenaren transkripzioa hauxe da:

Ene maytia

*Ezteçaçula ouste ukhen bayte canbiamentu
Enequi ez eta ere ene amourio esquacez
egon niçala çouri arraposturiq eguin gabe
Bena behar duçu jaquin letera eguinez
gueroz chacolat eniellâ icoussi ahal ukhen ceren
ta jouan [...] beiticitadan
pastoual moustra baten eguitera eta esquierqui
nahi letera houra eman ene etchecouer harc
emaiteko beldurez cerbait galtatcen etçacola*

*hori cella causa egon niz hanix phenarequi
 oray artinoco denboran
 Beste alde behar duçu jaquin egon niçala oray artino
 ounxa bidage bat eguin nahiriq çoure etcherat
 Bena gure ocupacioniaq diela causa
 enuçu gin ahal ičan bassignanian jouan fite, Bena oray
 badit hain
 arargret handia ene desirequin bihotcian
 non espayneite [...] gin gabe
 çoure icoustera. Ta hiz eman badeyçut
 eztudala manquaturen giteriq [...] gayan
 edo iraorguian araxian gitiaz çoure icoustera
 eta haur ounxa çoure ayta eta amaren (Amaiera)*

Irakur dezakezuen ez da batere erraza irakurtzea gutun hau, dudak eta ezin irakurriak maiz gertatu zaizkigularik. Pastoralaren errejenta edo kopiatzailea bederen eskuzkiribuko zinadura batek adierazten duen bezala Erramon d'Ellissalt de Camou izan zen. Honek "pastoualmoustra"ren antolaketa emango du aitzakitzat maitearen amodio eskatzeari erantzun azkarragoaren ezaz, eta gurasoen bildur, izkutuan eta gauez edo ilargiarekin prestatzen du hurrengo ikustaldia...

Ez dut uste euskal izkiribu zaharren artean amodiozko gutunak oso ugariak direnik. Hau dela eta dakargu hona XVIII. mendeko xuberotar honena, horrelako bitxizaleei laket izanen zaielakoan.

EUSKAL UMOREA

J. San Martín

Umorearen orotariko aurpegiak

Badirudi euskal literaturgintzan umoreaz arduratzen hasiak garela. Bazen ordua. Umorea beharrezkoa baita hizkuntzaren ahulezien kontra, moteltasuna uxatzeko eta era beran irakurlegoa zein entzulegoa, buruz bizkortzeko.

Baina zer esan euskal umoreaz? Mutil landua dela euskal literaturan, esan beharrik ez.

1961eko abenduan gai horretaz mintzatu nintzen Donostian (ikus *Euskera*, VII, 1962, 304-307 orrialdeak). Umorea umorez agertzen ohartu nintzen donostiar hiritarren buru moteltasunaz. Izan ere, horien ondoan, nabarmen ageri zen Bizkai aldekoak irriz hasten zirenean zein aurpegi leloak jartzen zituzten donostiarrek, esaten nuenaren erdirik ulertzen ez zutelako. Aldiz, aitortu behar, joan zen mendearen bukaeran eta gure honen hasieran Donostian loratu zen antzerki-mugimenduan bazela orain nabari ez den umorea, eragile izan zen Marzelino Soroa beragandik hasita. Bestalde, gure egunotako Piarres Larzabalen antzerkietan ere nabari da umorerik aski.

Hitzaldi hartan esan nuen bezala, gure bertsolari zaharretan nabari da umorea. Gainera, umore berezia esango nuke, ziriketazko umorea, satira gisa, bertsoa edo bertsoak ideiaz taxuz girotuz baina ideia beraren muina azken unerako gordeaz. Garrantzitsua baita entzuleari ustegabeko ateraldia eskaintzea, entzule edo irakurle hartzailearen harridurak ateraldia bera gehiago indartzen laguntzen duenez.

Hein batean, egituraren funtsean teknika berbera erabiltzen da Plaentzia-Eibar inguruetan, nahiz hizkirimiri bat agertzen edo nahiz ipuia kontatzean. Hizkuntzaren erabilerak hitz egokiak gordez jokatu behar du.

Azken boladan, Kike Amonarriz eta Joxe Ramon Galarragak hizkirimiriak kasetez plazaratzean piztu du euskal umorearen alderako zio lehia. Kikek Felix Ibargutxiri agertu zion eritzia honako hau izan zen: "Alde nabarmena dago gaztelaniazko txisteetatik euskarazkoetara. Gaztelaniaz laburragoak dira txisteak, esplikazio eta prolegomeno gutxiagorekin" (Ikus *El Diario Vasco*, 1986eko abenduaren 3koa. "Zabalik" atalean). Egia esan, ni harri ta zuhur utzi ninduan, zeren ez bai naiz uste hortakoa. Kikek diona gerta liteke umore egiturak teknikaz beharrezko duen estetika erabiltzen ez bada. Kontalaria trebatu behar da; baina, aldiz, entzulegoa ere trebea behar du izan. Ahozko hizkuntza menderatu eta estetika zaindu ezker ez dut ikusten hizkuntzen arteko labur-luzezko arrazoirik.

Bestalde, baita ere esan beharra dago, euskal umorearen eremua oso zabala dela. Mugatu ezinezkoa. Kolorez ere, kolore guzietako ipuin eta ateraldiek dute beren lekua; baina, hori bai, umore jatorrean beharrezkoa da buru-bizkortasuna. Hori garbi gelditu bedi. Esatariak bere aldetik erakusten duen bizkortasun horrek behar bezala girotzen duela entzulearen adimena bera. Maila horietara iristen ez den umorea ez da umore egokia eta zakarkeriara bihurtuaz ganberrokerian erortzeko arriskua du.

Zer esanik ere ez, guzti horrek berez lortzen duela entzule edo irakurlearenganako eragin pizgarria, euskarari hain beharrezko zaion literatura eta komunikabideen erabilerarako. Umore gutidun hizkuntza motz gelditzen bai da.

Umorea umorez

Bai, umorea umorez. Arlotekeriarik gabe, buru bizkortasunez baina ez ordea buru arinez.

Handik eta hemendik galdeak iristen zaizkit euskal umoreaz argitasun eske. Baina, umoreak berak, berez, argitasuna du. Beraz, zelan eman nezake berez duen argitasunetik kanporakorik? Buruz motelak direnei bakarrik gogoratzen zaie holakorik. Eta moteltasunaren aurka betor umorea.

Fede ugari eta ekintzak urri agertu genezazke teoriako estudioak barrena. Hori, mahaiean eseri eta menu-gutunari begira eta berbegira denbora eman eta platera hutsik edukitzea bezala da.

Bertsolari onari ez dago umorea zer den erakutsi beharrik, Fernando Amezketarragandik Txirritagana arte ba zen besterik tarte, inork nahi balu har parte. Hein batean oinordeko ziren Uztapide, Mattin, Xalbador; eta gure egunotan, besteak beste, Lazkao-txiki, Mañukorta,... (punto baino puntadak hobe; bada-ezpada).

Horietan nabari den elkarri ziri sartzeko modua, estiloa, esateko era; bertsoa taxuz osatuala ideak girotu, pizkarria kargatu eta azkenean ziria sartu. Hori da egitura.

Baina, Plazentzia-Eibar inguruetan zer moduz? A ! Han bertan adinekoei adi.

Koloreak? Ortzadarrak baino gehiago. Beltzetik nahi duzula? Ba, har beltzetik:

- Gauza bat nahi nuke jakin.
- Zer?
- Non hil behar naizen.
- Zertako?
- Haraxe ez joateko.

Edo, gaixorik zegoena bisitatzeraz joan zenean sortutako elkarrizketa "leun" hura:

- Ez daukat itxura txarrik.
- Ba, oso gaizki aurkitzen diat nere burua.
- Ba, nik, egia esan, hagoen baino gaizkiago aurkitzea uste nian.
- Gaizkiago?
- Oraindik bi hankok heurekin dituk behintzat.

— Zer?

— Hara ba, Don Jose medikuak esan didanez, hanka bata kanposantuan heukala ta...

Beste hura ere, ohean larri, etsipenez azken arnasestuz. Eta semeak alboko gelan azken erabakiak hartzen. Entierroa primerakoa, segundakoa ala terzerakoa egin eztabaidaka. Baina, hil zorian zegoenak entzumena erne, eta ohetik ihardetsi:

— Hara, mutillak, nire abarketak emon egidazuez eta neu joango nauk kanposantura.

Hitzetik hortzerako bizkortasuna denean umoreak bide idekiak ditu. Baina maila hortarako hizkuntzaren erabilerak behar du bizkorra izan.

— Bihar ze egualdi?

— Etzi esango diat.

Baina bada beste era bat, beti gauza guziei txispa atera nahaiarena. Hortarako badira lagunartean edo nonnahi adi egoten direnak, berenkautako gogoetaz filosofia garatuak. Honetan, berriz diot, hizkuntzaren baliapenak asko esan nahi du, maiz hitzen jokoaz baliatzen direlako eta besteetan hitzeri intentzios balio desberdina emanaz. Adibidez, egunero lanera Plaentziara joaten zen eibartarrarena, zubiko obrak geldiro ari zirelako, edo harremanezko hizketarako gogoaz zuelako, zubiaz ekin zion:

— Zubi hau geldirik zegok.

— Zer ba, Eibarren zubiak ibiliz dabiltzak ala?

Mutilak, kontuz plaentziarrekin mintzatzean, baldin alde zurretik umorerako prest jarri edo adi ez bazaude. Oroi Busca Isusi Plaentziako Allegro Elkartean gastronomiaz mintzatu zeneko hartaz, eta zeuek atera kontuak. Hizlariak gai horietaz zuen etorriaz jan-edanetarik naharo aritu zen. Tartean, Jesukristoren azken afaria ere aipatu omen zuen, eta bukatzeaz galdeak eskatu zituenean, lehen txandan denak isil; baina bigarrenez inork ezer galdetu nahi zuen esateaz, entzuleetako batek:

— Eta zuk aipatu duzun Kristoren afari hori egia ote da oraindik ordaintzeko dagoela?

Hizlaria harriturik, zer erantzun ez zekiela, eta plaentziar beste entzule batek:

— Zelan ordainduko ziten ba, Judasek diruak eraman bazituen?

Hortik aurrerakoa zuk pentsa, irakurle. Baina, egunetara, Busca Isusik egunkariko artikuluan esaten zuen Plaentzian ezin zela serio hitzik egin.

Baina, nere ustez, han serio hitz egiten da. Han egin behar dena da, hitzik serio ez hartu. Bestela, akabo!

Izango dira asmakizunezkoak ere, lagunartean tertulietan broma, jolasa eta abar erabiltzeko asmatzen direnak, maizenik, horietakoak, esajerazioz beteak dira. Batez ere, zakurrari ezurrak eta andriari gezurrak, eredutzat harturik ibiltzen diren ehizarien artean. Nor ehizariak bezalakorik? Baserri inguruan erbiari tira eta huts! Hala ere, harrokeria soinean. Egia aitortu nahi ez eta bertatik hurbil zen baserritarrai:

— Iño! Guti falta izan dek; larri ibili dek; bigarren torian belarri bat kendu zioak.

— Ondo egin diok, zeren ez zuen zertan joan hiru belarrikin.

Baina, normalena den bezala, Plaentziako zuloan bizi direnentzat ere, beren herria bezalako ederrik ez da beste bat munduan. Horregatik, igazko udaran Hondarribian ikusi nuen plaentziar batek Txingudi aldera begira esaten zidan:

— Kointxo, kointxo! Badakit zer pentsatzen nagon? Plaentzia bezain paraje onak badirela munduan.

Beste bati, galtzerdirik gabe zapatak probatzean, zapatariak irri-parrez:

— Horrek amak egindako galtzerdiok ez zaizkik berealakoan apurtuko.

— Etzekiat ba, ze gantzontzilloak ere amak eginak dizkiat baina atzean zuloa ditek.

Eredu horien arabera izaten dira umorezko ipui laburrak ere. Gertatuak edo asmatuak, denak dira gai farra egiteko. Gainera, garaiko giroari loturik baldin badago, hobe. Franco-ren garaian zabaltzen ziren zurrumurruak ere ondo zetozten:

- Hi, enteratu haiz!
- Zertaz?
- Franco-k kantzerra omen dik.
- A! Kantzer gizajoa.

Lanik ezaz estu dabiltzalarik ere, haien harridura guzia hemen gelditzen da:

— Nork pentsako zian ba inork nahi ez genuena ere faltatuko zenik?

Krisia zerbait arintzeko adarra jotea da onena. Adarra joaz idekitzen dira fabrikako ateak, lanera joateko.

Baina horretan ere guztiak ez datoz bat. Horregatik, ez aipa krisirik, ez izan tristurarik, ez eta ere kolorerik. Zeren, koloreak kolore, umorea ez da dolore.

Umorearen filosofia edo filosofiaren umorea, berdintsu da. Umoreak, berez, erabilgarria izan behar du. Ez pentsa Einsteinek bakarrik erakutsiko digula naturalezako gauzen erlatibitate legea. Adibidez, bada ez daukanak daukanari eman liezaiokenik, eta alderantziz. Hala erakutsi zigun Kaietano zenak: “Zer da, ez duenak, duenari ematen diona?: lotsa”.

Baina, inork, zalantzagatik edo kontradizioaz, eztabaidatu nahi zuenean, orduan Kaietanok, batere haserrerik gabe eta borondaterik hoberenakin arrazoi osoa emango zion, esanaz: “Arrazoa emango diat, ez duenak eman ezin duelako”.

Txistek euskaraz luzeagoak direla uste duten horiek, nonbait ez dira ohartzen beren ahuleziagatik baizik ez dela, berez direla bareagoak, motelagoak, eta holakoei alperrena gertatzen zaie: marraskillotara (karakoletara) joan, bi ikusi eta batek ihes.

Antologia baterako oharra.

Euskaraz lehen aldikoz umorea eskaintzen duten testuak XVIII. mendeko bi antzerkiak dira, P. Barrutiaren *Gabonetako ikuskizuna* eta Peñaforida kondearen *El borracho burlado*. Bigarren honek titulu, sarreretako hitzak eta zenbait zati erdaraz izanarren, bere funtsean euskarazko obra da.

Euskara-erdaraz jokatzeko hori nahikoa zabaldua egon da gure artean, batez ere umorea gai nagusitzat hartu denean. Hala ziren joan zen mendearen bukaeretan Donostiako teatro mugimendu haren sortzaile zen Marzelino Soroaren *Azak eta naste o Berzas y versos* (1894-1895) bi liburuxkak. Bere adiskide Serafin Barojak ere bide hori erabili zuen. Gure haurtzaroan jenero horren egile eta merkatari plazarik plaza ezagutu genuen Mendaro Txirristaka, bere bertso bilduma A. Zavalak eskaini zigun 1974an. Horiek aipatzean aherentzi ezinezkoa zaigu Jose Bixente Etxagarai (1773-1855) bere kantaz Donostiako ihauteri konparsak piztu zituen. Era hortako beste xelebre gogoangarri bat Tolosako Ramos Azkarate (1847-1904) izan zen, "Galtzaundiren" egilea.

J.A. Mogelen (1745-1804) *Peru Abarka*-ren lehen parteak ere umorea du Peru eta Maisu Juanen elkarrizketa haietan. Euseo Maria Azkueren bertsoetarik asko umorezkoak dira, bere semeak 1896an *Parnasorako bidea* izenburuz agertu zuen liburuan. Hiz-lauz, Bonifazio Latxaren *Todos erribatekos* (1899) dugu umorerik bizienetakoa; baina finagoa J.B. Elizanburu (1828-1891) poetaren *Piarres Adame* deritzan kontu hura.

Marzelino Soroarena alde batera utzirik, egia esan, 1925. urtera arte ez zen agertu umorezko libururik; umorea huts hutsik zekarrenik. Liburu hori Gregorio Mujikak argitaratu zuen *Pernando Amezketarra* izan zen, Perdandoren heriotzatik ehun eta bigarren urtean. Oroi hezur eta haragizko gizona zela Pernando Amezketarra, Fernando Bengoetxea Altuna (1764-1823), bertsolaria eta gaztaroan Aralarko meategietan lanean ibilia.

Bigarren liburua Pedro Migel Urruzuno (1844-1923), elgoibartarrarena dugu, 1930ean argitaratua hilondoko omenez. Urruzunok, bizi zelarrik asko idatzi zuen bere garaiko aldizkarietan, bai bertsoz eta bai prosaz, ipui eta hizkirimiri edo txistez, berebiziko piztasuna ekarriz euskal letretara. Oraintsuago zenbait bilduma agerrarazi ditu A. Zavalak Auspoa Liburutegian.

Egileak bera bizi zelarrik argitaratu zuen lehen liburu umoretsua Kirikiñoren *Abarrak* izango da, 1918an Abandon argitaratua (Abando hau gure egunotan Bilbo barrua osatzen duena da, erdaraz Ensanche deitu zaion parte). Handik urte betera Pablo Zamarripa abadeak beste liburu bat *Zaparradak eta zeritzona*, Bilbon bertan. Kirikiñoren liburuan ipui guziak umorezkoak ez badira ere, Zamarriparenak gatz guttiko umorea zekarten, eta gero agertuko zituen beste hirurak ere oso motelak dira.

Geroztik gehituaz etorri dira umorezko liburuak. Itzulpenezkoak eta bertso bildumak aparte utzirik eta zenbait huts egiteko arriskoarekin zerrenda eskainiko dugu jenero hau interesatzen zaienentzat. Baina ez alde zuzenetik aditza eman gabe umorezko aldizkari bat ere izan zela, triste bukatu zuen umorezko aldizkaria, Parisen Mirande eta Peillenen artean 1962-1964an multikopiaz egina, Hordago Publikapenak 1979an penak kentzeko berargitaratua, baina akdizkarian azalak kendu zituzenez aleen zenbaki eta urterik gabe emanak. Horregatik izango dira “publika penak”? Dena dela, *Igela* euskaldun heterodoxoen errebista horrek 7 zenbaki argitaratu zituen.

Aldez aurretik huts eginen barkamena eskatuz hara hemen umorezko ipui eta hizkirimiridun liburu zerrenda:

- Gregorio Mujika, *Pernando amezketarra*, Donostia, 1925.
1927an bigarren argitalpena eta gerraostean beste zenbait argitalpen Zarauzko Itxaropenak, hirugarren argitalpenez eta ondoko berargitaratzeak.

- Pedro Miguel Urruzuno, *Ipuiak*, Iruña, 1930. (Hilondoko omenez aldizkarietatik bilduak).
- "   "   "   *Euskalerritik zerura eta beste ipui batzuk*. Tolosa, 1961.
- "   "   "   *Iru ziri* (ipui eta bertso). Tolosa, 1965.
- "   "   "   *Ur-zale baten ipuiak*. Tolosa, 1965.
- Bustintza'tar E. "Kirikiño", *Abarrak*, Abando, 1918.
- "   "   "   *Bigarren Abarrak*, Zornotza-Amorebieta, 1930.
- Pablo Zamarripa, *Zaparradak eta*, Bilbo, 1926.
- "   "   "   *Kili-kili*, Bermeo, 1930
- "   "   "   *Firi-firi*, Bermeo, 1935
- Yon Etxaide, *Purra! Purra!* (Irri ta par egiñarazteko ipui sailla). Zarautz, 1953.
- "   "   "   *Pernando plaentxiatarra*, (Plaentxia-Eibarretan bildutako ipui sorta). Zarautz, 1957.
- Felix Bilbao, *Ipuin-barreka*, Bilbo, 1959.
- Juan San Martin, *Zirikadak* (Ipuin barregarri-dun liburua), Zarautz, 1960.
- "   "   "   *Eztenkadak*. Zarautz, 1965.
- Oskillaso (J. Basterretxea), *Kurloiak*. Zarautz, 1962.
- Bitaño (N. Alzola), *Atalak* (Bertako ipuirik gehientsuenak dira umorezkoak). Zarautz, 1967.
- "   "   "   *Bigarren atalak*, Zarautz, 1972.
- "   "   "   *Hirugarren atalak*, Bilbo, 1978.
- "   "   "   *Ipuinak*. Bilbo, 1978.
- "   "   "   *Ipuinak* (II). Bilbo, 1980.
- Iñaki Linazasoro, *H gabe-ko umoria*. Zarautz, 1970.
- Mikel Zarate, *Ipuin Antzeko alegi mingotsak*. Durango, 1975.
- "   "   "   *Bilbo irribarrez*. Bilbo, 1980.
- Antton Olariaga, *Zakilixut*. Donostia, 1979.

- Inaxio Mari Atxukarro, *Irriparrezko printzak*. Donostia, 1982.
- Joxantonio Ormazabal, *Fernando amezketarra*. Donostia, 1982.
- "   "   "   *Esaera Zaharrak eta txiste berriak*.
Donostia, 1983.
- Juan Martin Elexpuru, *Fernando Plaentziarra*. Donostia, 1984.

NIKARAGUARI OMENALDIA

Anale Litu Alegria

TROPICOA

Tropikoko suria
azalirik gabekizuta

OLERKIAK

nikaraguar suria

Ez dago erri bidetik
maitarunak ez da negozioak
sufimenduak ez da gupidarik
zerpitu kolore da
tropikoko zorua lurrek
koloreta guri

Nire gortetik

ez
Elegiak gortera dirudi

Loreak neluz gortian
haserem dira belduzak
anodiak mihizinean betetzen

Tropikuan
belduzak herri dario
libotak ez herri
ez dago atzet

NIKARAGUARI OMENALDIA

Amaia Lasa Alegria

TROPIKOA

Tropikoko euria
amaierik gabeko ura
beroa bezala

kizkaltzeraino beroa
itotzeraino euria

Ez dago erdi biderik
maitasunak ez du eragozpenik
sufrimenduak ez du gupidarik
infinitu kolore du
tropikoko xorien lumak
infinitu gorri
bere eguzkiak

eta
ilargiak gezurra dirudi

Loreen nektar gorrian
hasetzen dira bihotzak
amodioak estitasunez betetzen.

Tropikoan
bizitzak harria dario
bihotzak du beroa
ez dago atsed

Euria ari du tropikoan
urak ez du amaierik
xoriak kantari
koloreak dizdiraz
eten gabe ari du

euri beroa

grinaz betea.

* * *

Gosez hil zara
bakar bakarrik
hospital handi bateko
gela hestu batean

Itsasoak
zeharkatu ditugunean
Hodeiak
gureganatu ditugunean
ilargia
menderatu dugunean

Bakar bakarrik
hil zara

gosez

Julio Verne-ren
ametsak
egi bihurtu diren

mundu hontan

Gosez hil zara
bakar bakarrik
bederatzi urtekin

EMAKUME BELTZ BATI

Zanatearen kolorekoa da
zure azala,
beltz dizdiratsua.

Harlem-go emakumeen
arrazakoa zara

bainan

zure bititza
handitasunez beterik dago.

New York-eko edozein
emakume zuri
baino ederragoa zara.

Gizaldiz gizaldi
zure beltztasuna madarikatu duten
zurien artean

ausartki

bizi zara.

Zure esku beltz irripartsuak
hamaika aldiz
ukatu dizuen
maitasuna dariote.

Ostadarren zazpi koloreen
laguna zarelako
azalen koloreek
ez dituzte

zure besarkadak

mugatzen.

Zure begi beltzen
goxotasun beroa
ez da inoiz hoztuko

agortuko.

Maite zaitut.

IKASGAI MIKATZAK

(R. Campoamor. J. Iriarteren itzulpena)

Aita, semea eta zakurra.
Haizea orroaz, oldartua,
igo nahiz muino baten gailurra
semearengan aita bat permatua
zihoanean, eta bien atzetik zakurra.

Zaharra egin zen akitu
ondoez hilkorrak hartua,
tontorrean ia luze gelditu
elurretan hormatua.

Eta "Alde egik", esan zion gazteari,
"Ez nik bezela heriotza topa".
"Agur, bada", erantzun semeak aitari
eta, zorigaitz beraren beldur, ospa.

Baina hurbileko mendi baten,
ardura guztiez askatuta,
fidelagorik hora ikusi zuen
jabearekin hiltzera geldituta.

INOZENTADA

(R. Campoamor. J. Iriarteren itzulpena)

“Ubbb”²Min bako jolasean
ama batek maitekiro
bere nimiñoari txilio
mozorroa zeukala aurpegian.

Ama nahikerian aparta,
semeak negar zegiela ikusirik
mosukoa lurrera jaurti eta hau ahotik:
“Kokolo, beste aurpegi bat daukat eta”.

Eta errugabetasuna lehengusu,
aurkitzen zuen bakoitzari
umeak galdera hari:
“Zuk zeinbat aurpegi dituzu?”

Eta nagusitan ere, hala omen,
guztiek aldatzen dutela
jantziarekin aurpegi-azala
umeak baieztatu zuen.

KONTUKONTARI

HAURRAK INBENTATZEN

J.M. Zabaleta

Atzoko horretan ezin izan dut agoantatu eta eskutitz labur bat bidali diot andereñoari:

“Andereño guztiz estimagarria:

Joan den asteburu honetan gure muttikoak liburu bat ekarri digu, ikastolak bere liburutegitik utzia, etxean irakurri, eta laburpen bat egin dezan. Era horretara bi helburu betetzen dira, itxura denez: irakurtzera zaletzen da haurra, eta euskara ikasten du gainera. Egia esango badizut, asko poztu nau ikastolan horrelako ardurak dituzuela jakiteak. Haurrak zaletu behar bait du, izan ere, irakurtzera. Bentaja egingo dio beti ere estudioetan aurrera egiteko. Eta euskarak baditu bere trikimailuak, ezagutzeak tokirik kentzen ez duenak. Liburuaren titulua, ahaztu baino lehen, gure muttikoari agindu diozunak behintzat, besteei besteren batzuk baliteke agindu izatea eta, “POTTOKO”, du Pellomari Añorgak idatzia.

Beste inoiz ere gertatu izan zait eta, atzoko horretan irakurtzen hasi nintzen liburu hori, pentsatuz ea zertan ote zebiltzak bada gure haur hauek, eta bestetik gure etxean ez bait da liburu askorik sartzen eta. Eta ez pentsa, amaieraraino iritsi nintzen, tartean saltotxoren bat edo beste egin banuen ere, guztia esateagatik; konturatu bait naiz igande arratsaldetan gainera jausten zaidan konponente masokoa, Donostiako nere lagun bati ikasi diot, ez dudala nik nolanhikoa.

Eta esango dizut. Irakurri al duzu zuk liburu hori? Zeren ez bait du ezer kontatzen, eta ageri direnak inon diren pellokeriarik inozoenak dira, bat bera ere libratzen ez dela. Nik, eta ez pentsa kosta gabe esaten dizudala, gauza bat eta huraxe ez nioke pasa nahi nere bizitzan gure muttikoari: igande arratsaldetan etortzen zaidala esan dizudan konponente masoko hori. Larritzeko gauza izango litzateke gure muttiko hori euskaraz gisa horretako gauzak irakurtzera zaletuko balitz. Liburua irakurri gabe badaukazu eta haurrari irakurtzeko horrela agindu badiozu, barkatzen dizut, bai bait dakit gauzak nola dauden ikastoletan gainera liburuak irakurtzen jarduteko. Baina irakurrita baldin badaukazu, eta hala ere berari irakurtzeko agindu badiozu, edo ez zara gogoratzen nolakoa den liburu hori, eta orduan barkagarri izango duzu, zeren gogoratzeko gauzarik ez bait du, izan ere, edo bestela iritzia daukazu, hombre, ba etxean irakurtzeko, zeure kabuz, ba ez dela interesgarria izango beharbada, baina ikasmaterial bezala, ba zerbaitengatik dakarrela, ekarri ere, azalean bertan “Irakasleen Elkartek Gomendatua” edo hori, eta bueno, zer esango dizut bada, horrelaxe bait daude gauzak eta, beste batek ere nere Donostiako lagun horri esan omen ziona: “Hi, eske gauza horietan aditua haiz, y se nota, baina ni ez negok hirekin konforme, porque, hi, las cosas están como están, eta euskarak aurrera egin nahi badik hortik hasi beharko dik”. Aizu, eta ni ez naiz ausartzen esan nahiko nizukeena esatera, baina nahiago nuke horrelako lanik gure muttikoari aginduko ez bazenien, zeren asper asper egiten bait da, eta gainera sospetxatan nago ez dela tontoa.

Ni beti konforme egon izan naiz ikastolarekin, hori esan beharrik ere ez dago, badakizu gainera eta. Horregatik eskertuko nizuke nere eskabide hau isilik gordeko bazenit. Bestela fama txarra jarriko didate. Iaz ere izan nuen nik nere heldukada, hotsa ere ikastola horretan nahikoa atera zuena, orduan zeukan andereñoak gure muttikoari mutila ala tximeleta zen galdegin ziolako, eta nik gero bilera batean haurrei horrelako txorradak nola galdetzen zaizkien bota niolako. Horrelaxe jartzen bait naiz ni, hitz txarren bat beti pronto, barkatuko didazu, baina ederki isildu ninduen iazkoak hartan: “Zu nahi duzuna izango zara, baina hori Eusko

Jaurlearitzaren metodoan jartzen du, eta ententitzen ez baduzu ere, ea nola erakutsi behar diozun haurrari edo eta ala bereizten''. Pentsa, gaur arteraino eduki nau isilik. Eta ez nuke nahi oraingoan beste horrenbeste gertatzea. Eskutitza idazten badizut, zuek bakarka harrapatzea gauza erraza ez delako izan da, eskolan ez bazaude, alde guztietatik amaz inguratuta egoten bait zarete, eta ama moderno horien guztien aurrean gizonetzko bati hitzegitea ez pentsa gero erraza gertatzen zaionik, horiek dakiten guztiarekin. Neri gertatu izan bait zait, hasi horiek bilera batean pedagogiazko gauzak esaten: "Chica, tu hijo me ha dicho la andereño que tiene lateralidad, y el de la Conchi hiperkinesia me ha dicho (ez dakit seguru baina gauza pedagogiko bat zuela behintzat)" eta tutik ententitu gabe gelditu, deskuidatzen bazara zeure umea nolakoa duzun ere jakin ez. Horretarainoxe ikasiak daude batzuk.

Zeren, pentsatu, lehengo astean bertan agertu da: Errenterian ere, ludoteka, ez dakit egin duten ala egitekoak diren. Itxura denez, hor ere espezialistak sartu behar dituzte, hurrei jolasean irakasteko. (Gure hurrek makina bati ematen diote jaten). Orain jolas egitea ere problema da, nonbait. Nik ez dakit, baina, pentsatu izan dut, esaten den hori, haurrarekin haurra izan behar duzula eta horiek, gauza horiek egia baldin badira, ez haurrik ez nagusirik ez da izango, ez da? Ludotekan ibilitakoek, sasoia iristen zaienean, salbu eta, txortateka beharko dute, jenero horretako eginkariak egiteko. Pentsatu aurreramendua nolakoa den, gure amak, goian bego, esan zidana, aizu ikusi al duzu Rosariok ekarri duena, bioletekea edo, zera hori liburu gauza gordetzeko. Tokitan gaude.

Esan behar nizuna esateko luzetxo ari zait irtetzen. Ba horixe, eta bestela, badakizu, gure muttikoaren gainean ezer esateko baduzu, esango diguzu. Nik uste, gaizki ez dabil muttiko, esateko, eskolan ibili litekeenerako. Alfer samarra bai, igoal irudituko zaizu, baina ez pentsatu, eskolan ez dakit, baina etxean a ze arkitetua dagoen eginda; ez dakizu nolako galderak ekartzen dituen; horrek igoak galdetzen dizu zu ez zarenean zer gertatu behar zaizun; bertsolari samarra ari zaigu irtetzen, esango litzateke. Horrek, eskolan azkarren azkarrenetakoa ez da izango, zuk jakingo duzu hori, horrek ez dizu

esango lehengo batean nerekin dabilen batek esan zidana, ez da laguna delako baina, horrelaxe, kontu kontari, ba etorri zitzaiola lau urteko alaba hori ikastolatik eta esaten diola: Ama, begira zer utzi diguten ikastolan! Teo Baserrian -gure etxean ere edukia bait dugu-. Oso polita da, begira, hau Teo da, eta hau behia da, eta hau gurdia, eta hau...’” Eta horrela denbora guztian, ez da?, eta amak esaten dio: “Bai ederki, ez da?, Teo baserrian, ikastolatik piper eginda...” hark ere, gaisoak... Eta alabak erantzun dio, egizu kontu zer baina: “Ez ama, zuk ez didazu hori esan behar, zuk orain galdetu egin behar didazu: Eta zer egiten du Teok baserrian? Eske zurekin ezin daiteke ezta jolastu ere”. Gurea, ez, gurea hainbesterainoko ere ez da, baina bizimodua ateratzen asmatuko du bere garaia duenean, egon zaitetz lasai, bere lanarekin ez baldin bada, nola baldin badago behintzat, beste norbaitenarekin bada ere aterako dizu horrek. Zerekin baldin badago, nola asmatuko dizu.

Ez dakit nahasi samarra irten ez didan eskutitz honek, ni erraz endredatzen naiz endredatu ere eta. Baina anaia bat fraile izandakoa badaukak nik, eta horixe utzi diot ea euskara txukunean taju hobean eta makinaz idatzita jartzen didan. Txarkien zeudenak txukundurik izango ditu.

Eta besterik ez. Gaizki esanak barkatu, eta esandakoa: Al loro, kolega, lehengoan muttikoak ikastolatik bueltan ekarri zigun bezala”.

ENE

Feliciano Peláez Arregi

—Mutil tentel horrek ez dauka inungo eskubiderik niri hau egiteko!. Zuk uste duzu posiblea dela neri gaztelua erre nahi izatea? bueno ez, esango dizut txabola. Gizajoa ernegatuta dago eta ezin du euki bere barnean gorrotoa. Oraindik hor dabil kaiolan sartuta garraixika eta burni guztiak astinduz eroa bezala. Gizajoa, pasatuko zaio. Gizajoa, pena ematen dit, nik ere..., uste dut fuertegi jo dudala..., bost behatzak markatuta utzi dizkiot aurpegi zikinean. Baina txistua botatzen dit lasaitzeko hurbiltzen naizen bakoitzean... Hara!, odolezko malkoak dario eta begietatik!, behar ba da buruan zerbait trastornatu diot, jo diodan kaskarrekoarekin... Hau angustia!, erotuko bazaigu gure Santiago... ez bait da ixiltzen kondenatua. Eta aitak entzuten badio...!, enee!, hau angustia!. Jarri zait bola bat bezalakoa eztarrian eta ia ezin dut arnastu. Hau beldurraa! uste dut nik ere negar egin behar dudala. —Santiago erreta, ixildu ai, aitak aituko duela...! Eta zikin horrek txistuz betetzen nau, eta fuerteago karraixiak... —Santiagoo.—... Palabrotak gutxienez ez zaizkio ahaztu, amari esango diot.

—Hau pena Santiago.— Eta hiltzen bada...!. Hobe, bat gutxiago. Aitak ni jotzen ez nauen bitartean...

* * *

Sutan daukat hegoa eta erretzen ari zaizkit luma guztiak. Minutu gutxi barru lurra joko dut harri bat bezala, eta orduetik aurrera ezin izango dut gehiago egan egin, lurrera josita geldituko naiz betirako. Orduan nere minezko oihuek negar egiteko gogoia sartuko diete zuhaitzei. Ez dut negar besterik egingo lurrean batirako itsatsita. Eta lurrean eroriko diren nere malko bakoitzetik lore bat

jaioko da. Loreek alaitasuna ekarri beharrean tristura handiagoa, eta bere zerura heltzeko ahaleginean hilko dira.

Alai nago egan egin dezakedalako. Hegoa sutan daukat. Zerua erretzen ari naiz. Zuhaitzek ezin dute negarrik egin. Lurra ez da hilobi bat.

* * *

—Egia al da esaten duen guztia? ala erdia? ala ez da egia? Horia da aulkia. Ez, gorria. Ala horia eta gorria? ala gorria eta horia?...
EZ BA. TXURIA, BERDEA ETA GORRIA.

* * *

—Labe garaian sartuta bere edertasuna galtzen ez zuen arrosa larrosa. Zure morroi nauzu. Orijinaltasuna galdu zuen... Naturaltasuna. Bere ile horia zen maltzurra, odol gorria ura eta gaseosa, zelai orlegia antzua gogorra eta lehorra. Marroiak gorputz gloriosoak tintatu zuen, (oker sartu zen eta neri gosez hilda, hobe torturatuta, nerbio baba erortzen zitzaidan ai! ai!).

Orain ni naiz zure birjina, madarikatua!..., baba luzea eta fina, etengabe dariola nere aho irekitik lurrera erortzen naiz. Nere bizia inposiblea da gaur egun. Ezer ez naiz eta inpotentea zu gabe. Decamerón'eko horrera noa-agur!. Ezin bait zaitut.

Ez kendu zure oin biluts txiki polita nere gainetik, gainetik, gaa ineetik. Bai bai baina baina emaidazu pakea. AAIH!

* * *

—Monotonia dugu argia ohitura garbia eguneroko antonomasia apoplejia, rito eo zeremonia aren haria Maria, Maria da helduezina bere habia zuhaitz haundiaren erdian. Haragia, txoria hori, horia da argia, nagusia, bere inozentzia garbia da guztia, honen jauntxo haundia. Gure utopia. Ezin atera zulo grisatik lotuta eta ezin atera

nago betirako, argia ikusten dudalako, han izpi fin bat; Maria argia utopia, zu bai garbia eta alegria. —Askatu nere kateak. —Pistola beltza, PUM. Akabo. Agur.

* * *

—Egun argitan gauzak garbiago ikusten dira. Zuhaitz bat bere hosto berdeekin, ikusi nuen txoko argi batetan, nere izena izkribatuta zuen eta izenaren erdian iltze buru haundi haundi bat sartuta zuhaitzaren odoletan, bihotzeraino, ikusten nuen guztia bihurtu zen berde eta koloretsu, loreen eta tximeleten dantzan argi, eguzkiaren eta mendiaren edertasunaren osasuna, belar heze berdeetan etzan nintzen, zuhaitzaren adar hostodun berdeen itzaletan. Hezetasuna ipurdian nuen nabaritzen. Errekaxo baten ur gardenak pasatzen ziren nere ipurdi azpitik, galtzabakeroa blai eginda nuen, pixa eginda. Zuhaitza usteltzen ari zen, iltzearen herdoilak herdoila. Izena haunditzen ari zen guztiaren gainetik nagusitzen nere gainean erortzeko.

Ni ez nintzen konturatzen zeruaren urdinean hodeien martxa eta irudi begiratzen, lainotatik tontor pikortsua garbitzen zela zeruko bukaeran eo eo hasieran, nere helburu zoriontsua..., oso pozik nintzen.

Bitartean izenak handitzen jarraitzen zuen zuhaitzaren gainetik, zuhaitz lehorra ez zen ezer eta erori egin zen atzeruntz iltze herdoilaren zitzada bortitzaz. Eta haunditzen eta haunditzen izena nere itzal. Gainean erori zitzaidan ni erabat zapalduz, ni suntsituz. Gutxienez letra bakoitzak mila kilo bai izango bait zuen eta zortzi letrek, imajina... lurperatu ninduten erabat. Eta zortzi letra haundiak, harri landu pisuak hor gelditu ziren, erosio eo klimaren eraginetan aztarna betirako, betirako.

* * *

—Bazen gizon jator bat. Noblea, leiala, fidagarria eta beti egia esaten duten horietako inozo bat, inozo bakarra behar bada. Eta

hala ba lagun guztiek egiten zioten burla, bera gupidagabeki engainatuz eta beretaz aprobetxatuz. Gure inoxenteak sentitzen eta pentsatzen zuen guztia esaten bait zion edonorri, eta sentimendu umilak ziren beti. Gizaki guztiek badutela, zutela beren barrenean ontasumezko edertasun argi muin aurkitugabeko bat eta bere inguruko jende guztiak maitatzen zituen nahiz berekin denak krudelki jokatu. Beti egiten zuen on, beti, laguntza eskeiniaz. Ez zituen benetako lagunik baina bere ustez gizadi guztia zen lagun, hain onak bait ziren denak... — Izakien alderdi ona ikusten zuen bakarrik, bere ustez ona zena. Besteek laguntza jaso bai baina ez itzuli...— txistua botatzen ziotela kaletik ikusten zutenean, hura zen beren agurra, tonto izatearen sinbolo bizi hari.

Ez du ondo bukatuko gure pertsonaia ez, ezta ere berak jarraitzen zuen biziera, filosofia, erlijioa. Malerus, galtzailea bait zen sortzez, eta galtzea bait zen bere irabaztea, galtzea eta dohakabe izatea beti, hori zen bere kontsolamendu edo zoriona, antinaturala. Gizadi hotz eta bero hartan ez dio bere bukatzearen galtzean, irabaztearen galtzean inorri pena emango. Denak urrikalduko dute izaki arraro galdua, antiutopia, inpernuko deabru bat bezala. Hori izango da bere bukaera, bere galtzea, irabaztea, galtzea. Panfilo gaixoa. ANTINATURALA. Naturaren kontran joan nahi izatea, da gizakiaren erokeria, nahastea, kontraesana. Eroetxean sendatzen joango da eroa denborarekin. Ahula inoiz ez bait da izango irabazle, galtzaile, irabazle. Malerusa. Gizakion eginbeharra eta gure izatearen arrazoia gurekoiak izatea bait da, ondokoari izorratzea bakoitzaren ongarrirako eta bakoitzak berea egitea. Irabazle gertatzea. Eta gure txorakeriak kontran egitea dakar, naturari kontran, ez ondokoari, gudu insensatoa, jakintasunaren ezjakintasun okerra, ezjakintasuna azken finean. Kontzientzia morala ezin kontrola. Gutxienez diot nere kontraesana, erokeria. Ez dakit zuek, bai denak, zuek nere inguruan edo neretzako dantzan panpinak, zuek. Nere burua hil behar dut! eta zergatik ez dute ba existentzialistek beren burua hiltzen?

Gure izatea nahi eta ezinaren, kontraesanaren, utopiaren, betegabeko itxaropenaren izatea da. Inoiz ezer beteko ez da. Ez. Nahi

duzun horrek intelijentzia txikiagoa eman zigun nahi nuke. Gutxienez superfiziala edo, baina errotua den bat!. Ezta ere on egitearen kontzientziarik, horrela zoriontsu ginatke, eta aspertuko... Etorkizunean gizakiok ez dugu halako kontzientziarik izango.

* * *

—Jo!—Zein txintxoia eta jatorra naizen! Ze bihotz onekoa! —Nere barrenean hain ona eta eskuzabala eta denen laguna nola naizenaren poz haundia sentitzen dut. Horren betetzen nau guztiz. Hiltzean zerura joango naiz, han saildu guztiekin betiko zoriontasunean... Bihar ere diru gehiago atera beharko dut banketxetik bai, apaizari emateko, berak ekarriko bait dit neri zoriona betirako, besteei lagunduaz zein pozik bizi den bat. Ezin izango nuke jasan gaiztoa eta nerekoia izatea, zertarako bizi naiz ba ni besteei laguntzeko ez bada?... Besteak bai gaixoak ezin berez inor lagundu, bai tristea dela beren bizia beti laguntza jasoaz eta jasoaz, jaso behar!... Baina denok ezin gara pozik izan, norbait izan beharko beti triste eta zorigaiztoko gu geu, boteretsuak, zein bestela, zoriontsu izan gaitezen. Ez duzue beste erremeriorik, horrela jaio, behartsu, eta horrela hil beharko duzue. Gaixoak zuek hartu gure laguntza, ezin duzue besterik egin, bihotz onez da! Pakea inoiz izango ez duzuela barrenean, betirako zorrak baizik, zorrak, zorrak, inpernuko sutara eramango zaituzte, gaixoak! Ezin bait zerate neretaz gupida, ni zuetaz bai ordea. Zer egingo diogu ba menpeko era zarpail, fruitu ustela bezala, gaiztoak eta miserableak, zuen baitan inutilak, atsekabeen bizitzeko, gure serbitzurako behartsu jaio ba zerate zer egingo diogu ba... Horretara etsi zaitezte eta egin zuen funtzioa bizian lege den bezala. Ene materiaren menpe bait zerate, ene materialismo izugarri eta gogorrari loturik betirako zorrez gaixoak, pakerik ez.

—Zu bai zarela gure menpe zerri, eta gure burua hilko dugu jendea laguntzeko. Denok hil bai denok bihurtu, aberatsak bakarrik utziko zaituztegu inpernu munduan. Ezin bata besteari lagundu, alkarri akatu, errauts eta suntsi zaitezten... ja ja ja! Guk beste bat eraikiko dugu. —Ez mesedez, Ez, EZ.! Baina ez. Ez dute horenbesterako indarrak eta ez dira ausartzen,

gaixoak. Materialismoaren kaiolan daude sartuta ezin eskapo, betezinezko nahiean beti, ezertarako. Bai eta besteak ere....

—Ni ordea bai, bai izango naizela libre! PURGR.
Mortus est, pus no pernea!

Mutazioa.

Baina zer da bizia borroka ez bada?
Eta bukaera hasiera berria izango da; betiko buelta ta buelta ta buelta ta buelta, beti berdin.

* * *

—Amona, kalea pasatzen lagundu zuena eta beretaz hogeitau urte luze ondoren bakarrik gogoratu zena, loteria -horren-beste miloilekin zer egingo du ba atso gaixoak!— Bere heriotzean diru guztiarekin gelditzeko bakarrik da, eta Mallorca'ko etxe ederrarekin. Nazka ematen dit kalean biak paseoan ikusteak. Putre zikin hori!, ez zara ba zu amona baino lehenago hilko ez!, eta horrela azkenean pakea eman gure sendi gloriosoari!. Hobe jaio izan ez bazina, zure bizitza nahigabe besterik ez da izan zure ingurukoentzat, ezta besterik izango ere. Eta zu zeu ere beti sufrimenduan bizi zarela esaten duzunez mesede egingo nizuke berriz ilunpe infinitora zu buelta araziz. Hala ere, ez zaitut hilko, ez bait nuke zu zorionsua eginen zituen ezer inoiz egingo. Edozer gauza egingo nuke zu izorratzeko. Baina bestalde bera jaio izan ez balitz ni ere ez nintzake izango, eta amona, ez dakit zer izango zen beretaz halako munstro lazgarria euki izan ez balu. Halako munstroren haziaz sortu banaiz behintzat.

Hobe dut ni ere ondo egotea amonarekin ahal den azkarren, jaunari eskatzen diot, ahal dudan parterik handiena jasotzeko. mallorca'ko etxea ere ez zitzaidan gaizki etorriko oportetan eguzkia hartzera joateko. Eta amonaren txotxeriagatik ere ezin Mallorca'ra joan...; han dauka bere senarra etxea hilobi, edo hobe panteon batetan luxu guztiz bihurtu duelarik. Han izan zen denok alkarrekin egon ginen lehen eta azken aldia eta han, bigarren solairuko gela ilunean bukatu zituen aitonak bere protesta kastetaldi eta haserre etengabeak, bigarren haurtzaro triste batetan. Bere azken amorrua

metraileta bat nahi zuela izan zen... Amonak egunero garbitu behar zuen, ohean kaka eta pixa. Eta tatatatatatatA! gauetan denak esnatzen zituen, amona bakarrik ikusi nahi zuen, ohetik erortzen zenean...

Ba zer egingo diogu ba!. Aguantau beharko bere txotxeria hiltzen den artean. Baina amonak ez dakiena da aitak botatzen ziola pozoina egunero gasariarekin...

* * *

—Esnatu nintzen. Hiru denborak nahasten diren unean,: Goiza; esnatzean ametsa gogoratzen dut, gaua; lotan ametsa amestutakoa eta ametsa bera berez, bere baitan kotatuta zegoen, dagoen edo egongo den denbora. Ni nere baitan ezin bait dezaket halako gertakizunik ez eta ezer sor, bakarrik gogoratu edo pentsatu. Eta denbora infinito guztiak orain laburtzen dira, orainera eraman gaitu historia guztiak, nau, orain. Orain da helburu eta bukaera beti eta azken finean den gauza bakarra. Ez dakizu ez nondik ez noiztik ez zergaitik ezta ere nora zoazen denboran zehar, bakarrik orainera heldu zarela. Hau zoriona, helmugara iristea! —ez da denborarik esistitzen, tzen. Orain lau nahasten dira; orain oraingoa, ametsa nola gogoratzen nuen gogoratzen dudanekoa. Ezta espaziorik ere. Ordularia kentzen dut, molestatzen dit, beroa ematen dit eskumuturrean, harizko pulsera ere bai, eta alkandora eta galtzak eta ilea eta eta azala gorputza dena daukat sobran. BISITA. Bilutsik baporetan, dena txuria eta misteriotsua portal miresgarri bat bezala. Bainontzian sartzen naiz, beroa. Ez dut ezer sentitzen begiak itxita atsegin infinito bat. Ur azpitan tutu mehe bat bakarrik dut kanpo kontaktu, bisita egitera ideien mundura. Ordenu eta armonia oso oso artifizial, artifizial batetan zoriontsu naiz, eta guztiz jakintsu, dena dakit, ez dut problemarik osotasun gloriosoan betirako betirako. Arraultz txuri borobil soil huts garbia, haundia hautskorra, itxura bakarrik da. hari fiñ fiñ fiñ batek zeharkatzen du erditik horizontalki. Hari hori puskatzeaz dago, puskatzeaz, puskatzeaz... KRAK. Kaos izugarria da orain, sordinarekin, zeru puska irregularrak eta txuriak erortzen dira goitik behera zaparrada

etengabeen. Pusketa guztiak sakabanatuta edo hautsita, kaos bat, denbora eta espaziorik gabe ez da ezer, ezer ere ez. Gaizki sentitzen naiz, oso gaizki. Dagoeneko ura hozten hasia da eta hotza sentitzen dut hotza.

Gorputz guztia hotzikaratan, barrabilak hestu hestu egin dira, ia ezin ditut ikusi hotzaren hotzez. Bapatean ipurdi haundi, itzel batek dena betetzen du eta nere gainera dator geldigaitz, mila kilo grasa dira plof plof PLOF sudurra ipurtzulotik sartu da eta burua bainontziaren kontra daukat zapalduta ezin mugi kaka usai handia dago. Ezin arnastu, gainera PRRRRRRRAA puskerra botatzen du eta burbuil haundi batzuk airera irtetzen dira, horrek esnatu ninduen bestela... Ahal nuen indar guztiaz koska egin nion ipurdian, ura odolez tintatzen hasi zen, txerri bat bezala botatzen zuen odola Gillermo gizenak, masa horrek!. Garraixi egin eta bere salto batez burua azpitik atera ahal izan nuen. Baina berriro gainera etorri zitzaidan, mila kilo grasa inerte, uraren erdiak ontzitik atera ziren, odola zen orain gehienbat... Han ibili ginen biak peleaka. Gero atzetik sartu behar izan nion. Ondo pasatu genuen biok bai, far asko egin genuen.

Gaur mataderira daramagu Gillermo gizen ez dago beste jatekorik eta. Txorixo, urdaiazpiko eta xerra onak izango ditugu denbora baterako.

* * *

Y Y Yooo, que soñaba con un gran amoor. Yooo, que soñaba con un gran amoor. Yooo, que soñaba con un gran amoor. Yooo, que soñaba con un gran amoor. Yooo, ...

Nere behar sexuala betetzea bakarrik zen. Neretzako objektu bakarrik zerate zuek denak, ni bakarrik naiz unibertsoan ni denaren gunea. Nerea da dena, ni naiz omniboteretsua.

—Errepremitu bat bakarrik zara, nahi eta ezin, zu.

AMAIERA.—

TXINAKO IPUINAK

Esan izan da inoiz antzinako garaietan animalia guztiek zekitela hizketan, gizonak bezala. Baina nola denbora guztian zeruko gauza eskutuak agertzen ari bait ziren, jainkoek mututu egin zituzten betiko.

(Handik eta hemendik bildu, itzulki eta egokituak)

J.M. Zabaleta

1.

Gizon batek bazuen behin sagarrondo bat iharra.

— Sagarrondo iharrak zoritxarra dakar, eduki hutsean badaukazu -esan zion auzoko batek.

Baina arbolaren jabeak ez al zuen hura bota, etorri zitzaion berriro auzoko hori, eta egurra emango al zion sutarako.

— Horixe nahi zian horrek, egurra -pentsatu zuen gizonak haserre-, horregatik etorri zaidak esan eta esan, botatzeko arbola. Auzoak izan, eta hori laguna engainatu beharra.

2.

Behin batean antxeta galdu bat azaldu zen itsasotik urrutiko herri batean. Herri hartako gizon aberats batek bere palaziora eraman zuen bizitzera, musika jarri zion, eta sukaldeko janaririk gozoenak ateratzen zizkion mahaira.

Antxetak, ordea, zurrundua zirudien, triste eta gaisoa. Haragitatik ez zuen mokokada bat bera ere probatuko, ez zurrutada bat edango ardotatik. Handik hirugarren egunerako hil zen antxeta hori.

Aberats hark, izan ere, bere gustoko janariak atera antxetari, antxetak behar zituenak ordez.

3.

Herri batean etsaia sartu zen behin. Ikusi zuen errenak, eta itsuari esan zion. Entzun zuen hark, heldu errenari, eta biek ihes.

Bakoitzak sano zer zeukan, besteak zuenarekin, salbatu ahal izan zuten errenak eta itsuak.

4.

Herri batean bazen honako esaera hau: “Txoriak datozenean, presta itzazue sareak, aski bait da sare maila bakarra, txoria harrapatzeko”.

Hitz horiek entzunik, maila banako sareak egin zituen gizon batek, sare piloa; txoria, ordea, bat bera ere ez zuen inoiz harrapatu.

5.

Herri batean, aulki hankak egiteko, zuhaitz adar urkulduak erabili ohi zituzten. Etxeko jaun batek, aulkia konpondu behar eta, adar urkuldu horietako baten bila bidali zuen semea mendira. Egun osoa eman zuen hark mendian, eta hala ere esku hutsik itzuli seme hori gauerako etxera.

Aitak erritan eman zion.

— Egia diozu, bai, makina bat adar ulkuldu bazegoen mendi aldean -erantzun zion semeak-; gora begira, ordean, denak!

6.

Bi anaia ehiztarik, antzara saldo bat zetorkiela ikusirik, arkuak prestatu zituzten.

— Botatzen badiagu horietako bat, jango diagu ederki, lapikoan egosita -esan zuen batak.

—Ez -besteak-, lurrean geldirik daudela harrapatuz gero bai; baina hegan doazela botatakoak, zartagian frijitzea duk onena.

Auzia konponduko bazuten, alkatearengana joan behar izan zuten.

—Erdi bi egin ezazue, eta aski duzue bakoitzak zeuron modura prantatu -esan zien hark.

Baina bi ehiztari haiek azkenean geziak jaurtikitzeko prestatu zirenerako, aspaldi joanak ziren antzarak, handik urruti.

7.

Gizon batek bere aizkora galdu zuen; eta auzoko semeari hartu zion susmoa. Zaindu zuen haren ibilkera eta: -lapurrarena iguala. Begiratu zuen mutilaren aurpegiera eta: -lapurrarena bete-betea. Egin zion kontu haren hitzegiteko moduari eta: -lapurra berbera. Haren egintza eta keinu guztiek salatzen zuten lapur.

Handik egun batzutara, ordea, erreka ondo batean aurkitu zuen bere aizkora hori. Eta auzoko seme hori berriro ikusi zuenean, lapurraren oso bestelakoak, haren keinu eta egikera guztiak.

8.

Urrutiko herri batean bazen behin gizon bat, urrearen irrikaz bizi zena. Goiz batean, dotore jantzi, eta joan da azokara. Urre salduerosian ari zenaren lekura ez al zen iritsi, hartu zion urrezko diru bat eta ihes.

— Nola ostu duzu, baina, urre hori horrenbeste jenderen aurrean? -galdegin zion preso zeraman ofizialeak.

— Urreari heldu diodanean ikusi ez -erantzun zion hark-. Urrea bakarrik, ikusi.

9.

Jantanen ohitura zen usoak ehizatu eta printzeari opari egitea. Hainbeste gustatzen zitzaion hori printzeari, non balio handiko sariak banatzen bait zituen horregatik. Batek ohitura horren arrazoia galdegin zion.

— Urteberritan uso guztiak libre uzten ditut, nere bihotz samurra erakusteko -erantzun zuen printzeak.

—Zure menpekoek nola badakiten usoak behar dituzula jaregiteko, ehizean aritzen dira. Eta horretan makina batek uzten du bizia. Salbu nahi badituzu, uso ehiza debekatu hobe duzu.

Printzeak ongi eritzi zion.

10.

Je jaunari gauza guztien gainetik gustatzen zitzaizkion herensugeak. Etxea beterik zeukan, han eta hemen, herensuge irudiz. Jakin du zeruetako herensuge egiazkoak, joan zaio etxera, eta sartzen dio burua atetik eta isatsa leihotik. Jek ikusi, izutu, eta ihes, erotu behar zuela.

Jek ez bait zien, egiaz, hainbesteko estimazioa herensugeei. Haien antza zuena, bai, atsegin zuen; ez ordea egiazko herensugea.

11.

Txi-ko herrian bazen gizon bat, Tung izenez; buruan zer zerabilen, ozen esan behar. Hamar mila ontzako urre balitu, gustora, esan zuen behin. Hala gertatuko balitz lagunduko al lioken, ikasle batek.

—Ez -hark erantzuna-, diru hori kargu bat erosteko beharko dut.

Ikasleak haserretu, eta alde egin zioten.
Ez zeukanari atxikiegi, zeukana ere galdu.

12.

Si Xi asko famatzen zuten bere edertasunagatik. Bihotzeko garratza bait zeukan, jendearrean ere askotan zimurtzen zuen kopeta.

Herri hartan bertan, neska itsusi batek ikusi zuen. Ustez keinu hura zelakoan horrenbesteko ekarraia zuena, jende guztiari bekoskoa zimurtzen zion handik aurrera. Ikusten zutenean, ordea, aberatsak zazpi serrailak isten zizkion ateari; pobreak, berriz, emaztea eta semeak hartu, eta ihes egingo zuen.

Gaisoa, neska. Si Xiren kopeta bazekien ederresten, baina ederra zertan zen antzematen ez.

13.

Txuan Txu dirurik gabe zegoen. Joan zitzaion Ibaiko Zaindari Nagusiari, eta utziko al zion maileguz, bihi pizar bat:

— Bai, aizu -erantzun zion hark-. Aurki izango ditut bilduak herri honetako zergak, eta hirurehun ontzako urre aurreratuko dizkizut, haietatik.

Txuan Txuk, suturik, honako historia hau kontatu zion: “Atzo honaxe nentorrela, norbait entzun nizun hoska, bidean; begiratzen dut ondo inguruan, eta izokin bat, bide-zanga lehortuan, luze.

— Zer duzu hor? -galdegin nion.

— Ekialdeko itsasotik etorria naiz -erantzun zidan-. Ez duzu bada izango aldean murko bete ur, honaxe ixuri eta ni bizirik ateratzeko?

— Bai horixe -erantzun nion nik-. Aurki nauzu Mendabelako printzearengana joatekoa, eta hango ibaiak daraman ur guztia ekarri araziko dizut orduantxe.

Izokina guztiz sumindu zitzaidan, hala ere.

— Nere bizilekuaz kanpora nago -esan zidan- eta ez dut nora joanik. Pitxar bete ur, eta salbu nintzateke; zuk, ordea, ezertarako ez diren handi aginduak. Arrandegira beharko duzu aurki, nahi banauzu”.

14.

Tximu hezle bat, Sung erresuman, oso zalea zen animalia horietara, eta mordoa zeukan. Ulertu ere egiten zien, eta tximuek ere bai berari. Etxekoentzako janariatatik puskatxo bat haientzako gorde beharra izaten zuen, noski. Halako batean, janaririk soberan ez, etxean, eta gutxitu beharra izan zien, egunerokoa. Beldur, ordea, ez zirela jateko mermarekin konformatuko, eta iruzur egin behar ziela deliberatu zuen.

— Goizean hiruna gaztaina ale banatuko dizkizuet, eta arratsaldean launa -esan zien-. Nahikoa izango al da?

Tximu guztiek, tente jarri, eta protesta.

— Ea zer derizkiozuen bada beste honetara: goizetik lau, eta arratsalderako hiru?

Tximuek begi alaiagoa jarri zioten horri, konformatuxeago nonbait.

15.

Sun-go erresumako laborari bati, soroetako landare erne berriak astiroegi zetoziola iruditu zitzaion. Horrela, banan banan, tirakadatxo bana eman zien landare guztiei goieneko hostoetatik. Leher gaizto egin eta deneaturik etxeratu zen, langintza harekin.

— Nekatu ederra dakart gaur -esan zien etxekoei-, lagundu ere bai, baina, soroko landareei, hazten.

Seme zaharrenak zitzua bezala irten zuen etxetik sorora; landare guztiak ihartzen, ordurako.

Denek nahi lioteke lagundu kimuari hazten; batzuk, ordea, alferrik dela, eta ezta jorratu ere; besteak, tira egin nahi. Hori, ordea, ezer ez egitea baino ere txarrago.

16.

Sung-eko erresuman bazen behin aberats bat.

Eurijasa baten ondorioz, etxeko itxitura murruiak hondatzen hasi zitzaizkion.

— Horma hori konpontzen ez baduzu, lapurren bat sartu behar zaizu hortik -esan zion semeak.

Auzoko agure batek ere ohar horixe bera egin zion.

Gau hartan bertan dirutza handi bat ostu zioten.

Aberats hark, orduan, asko famatu zuen bere semearen zuhertasuna; auzoko agureaz, berriz, ez zen asko fidatu handik aurrera.

17.

Margolari bat bazen, Txi-ko printzearentzat margotzen zuena.

— Esaidazu, aizu, zer da gauzarik zailena margotzen?

— Zakurrak, zaldiak eta horrelako gauzak -erantzun artistak.

— Eta margotzen errazenak? -printzeak.

— Mamuak eta munstroak -erantzun zalantza gabea, artistak. Zakurrak eta zaldiak denok ezaguten ditugu; egunero ikusten ditugu horiek; baina zailak dira diren bezalakoak margotzen. Gai zailak, artistarentzat. Mamuek eta munstroek berriz, ez dute islada zehatzik, eta inork ere ez ditu inoiz ikusi. Horrexegatik dira horren errazak margotzen.

18.

Fan familia pobretu zenean, gizon batek haienean kanpai bat ikusi, eta ostu nahi izan zuen. Astunegia, bizkarrean hartu eta eramateko. Mailu batez hautsi nahi izan zuenean, halakoxe danbada atera zuen, non beldur bait zen besteren batek entzun eta kenduko ez ote zion. Belarriak tapa-tapa egin zituen.

Danbada entzungo ote zioten arrazoi zuen, baina bere belarriak tapatu, ez zuen zentzuzkoena horixe.

19.

Txu-ko erresuman, gizon bati, ibaia igarotzen ari zela, ezpata uretara erori zitzaion. Istantean marka bat egin zuen txalupa saihetsean.

— Hementxe joan zaidak ezpata uretara.

Txalupa bazterrera zenean, uretan murgildu zen ezpata bila, marka egina zuen pare-parean.

Txalupa mugitua zen, ordea, harrez gero, eta bilatzeko modu horrek ez zion askorako balio izan Txu-ko gizonari.

20.

Gizon bat bazihoan behin ibai ertzetik, eta non ikusten duen norbaitek haurra uretara botatzen duela. Haurra garraisika, izuaren izuz.

— Zergatik bota behar duzu baina haur hori erre kara?

— Aita behintzat igaldari apartekoa du eta -erantzun zioten.

Aita igaldari ona izanagatik, semeak ere ez du derrigor igerian jakin behar, ordea.

21.

Txu-ko erresuman bazen gizon bat, lantza eta ezkutu saltzaile.

— Nire ezkutuak diren gotorrarekin -bota ohi zuen fanfarroi ez dago zulatuko dituenik. Nire lantzak diren zorrozarekin -jarraitu ohi zuen erronka-, ez dago zulatuko ez dutenik.

— Eta zure lantza horietako batek zure ezkutuetakoren bat joko balu? -galdegin zion norbaitek.

Gizonari ahoan isildu zitzaion erantzuna.

22.

Txeng-eko erresuman gizon batek zapata berri pare a erostea deliberatu zuen. Oina neurtu zuen, baina neurria aulkian ahaztuta joan zen azokara.

Zapataria topatu zuen.

— Ai, neurria ekartzea ahaztu ez zait, bada? -eta etxera itzuli zen haren bila azkar-azkar.

Atzera azoka lekura itzuli zenerako, ordea, feria amaitua zen, eta zapatarik erosi ezin.

— Zergatik erosi ez dituzu lehenengotik? -galdegin zion auzotar batek.

— Erreglarekin gehiago fidatzen naiz -erantzun zion erosle nahiak.

23.

Sung-eko erresuman bazen tabernari bat; ardo onenetakoa erabili ohi zuen. Antosina doi betetzen zuen, bezeroari abegi ona egiten, eta atariko ohola ere ondo agirian jarria zuen. Hala ere, ordea, ardorik saldu ezin, eta mindu eta guzti egiten zitzaion. Oso ezaguna zuen agure bati galdegin zion, ea zer ote zen arrazoia.

— Haserrea al duzu zakurra? -galdegin zion agureak

— Bada, bai -tabernariak-. Zer dio, baina, horrek nere ardoa ez saltzeko?

— Jendeak beldur dio zakur horri. Haurrari dirua eman eta ardotara bidaltzen dutenean, zakurrak irteten dio bidera, hozka beharrean. Horretxek ozpintzen dizu ardoa; horregatik ez duzu saltzen.

24.

Sung-eko erresuman laborari bat begira zegoen. Egun batean, noragabe korrika zihoan erbi batek, soro ertzeko zuhaitz zuztarrondoa jo, lepahezurra hautsi, eta hilik erori zen. Laborariak, orduan, aitzurrari utzi, eta arbolapean geratu zen, hurrengo erbiak noiz joko zain. Erbirik ez zen iritsi, baina laboraria bai geratu guztien barregarri.

25.

Arkume bat tigre larruz jantzi zen.

Harro eta puztu zebilen; aldi berean beeka alaiak botatzen zituen belar gozua ikusita. Horra non ikusten duen, ordea, otsoa, urrutitik bazetorkiola; makal hostoa balitz bezalaxe hasi zen dardaraz. Ahaztu, tigre larrua zuela soinean.

26.

Ehizean zebilen batean, tigreak azeria harrapatu zuen.

— Ni ezin nauzu jan -esan zion azeriak-. Zeruko mandatariak animalia guztien errege izendatu nau. Jaten banauzu, haren esanak ez dituzu beteko. Sinisten ez badidazu, zatoz nerekin eta ikusiko duzu animalia guztiek nola ihes egiten didaten ikusten nauten bezain laster.

Tigrea berekin joan zen; gainerako animalia guztiek, ikusten al zituzten, ihes egiten zieten. Tigreak sinistu, azeriari beldur ziotela; konturatu ez, berari ziotela beldur.

27.

Wei-ko printzeak, Jandan, Txao-ko erresumako hiriburuaz jabetzea deliberatu zuen. Txi Liang bidaia bat egiten ari zen orduan, baina hura jakin zuen bezain laster, printzearenera itzuli zen. Bere jantzi zimurtuak leundu ere gabe, eta ezta zaldiei hautsa kendu ere, printzearengana joan zen zuzen zuzen.

— Hona nentorrela -esan zion- gizon batekin egin dut topo Taijang mendian. Iparrerantz zihoan. Txu-ko erresumarantz, omen. “Nola zoaz iparrerantz, orduan?” -galdegin diot. “Ez dio axola. Zaldi onak ditut”. “Zure zaldiak nahi duzun onenak izango dira, baina Txu bestaldera dago”. “Kotxe gidaria ere, munduan denik onena dut”. “Zure zaldiak zenbat eta hobeak -esan diot-, zenbat eta diruz hornituago, zenbat eta abilidade handiagokoa zure kotxe gidaria, are eta urrunduago, zu, Txu-ko erresumtik”.

28.

Su Txi, Txi-ko erresumakoak, sei oin zituen luze, itxura apaina. Goiz batean dotore jantzi, eta ispiluan begiratu zen.

— Nor da ederrena? -galdegin zion emazteari-. Sui-ko jauna ala ni?

— Zu zaren ederrarekin nola jartzen zara Sui-ko jaunaren gonbarazioan?

Baina nola Sui-ko jaunaren edertasuna erresuma osoan famatzen zen, zu Txi-k ez zion den dena sinistu bere emazteari; galdera berbera egin zion bigarren emazteari.

— Nola jarri liteke Sui-ko jauna zurekin gonbarazioan? -hark.

Goiz hartan bertan, beranduxeago, bisitari bat azaldu zen, eta galdera hari ere.

— Zu ederragoa zara, askoz ere, hura baino -erantzun zion.

Biharamunean Sui-ko jauna bera iritsi zen. Ondo begiraturik, Su Txi-k nabari ikusi zuen Sui-ko jaunak itxura hobea zuela. Ispiluak erakutsi zion ez zela hura bezain dotorea.

Gau horretan, ohean zegoela, ondoko ondorio hauetara iritsi zen: nere emazteak onginahiez lausengatzen nau; ohakideak beldurrez; bisitariak, berriz, nere zerbaiten beldurrez.

29.

Behin batez hontzak usapala topatu zuen.

— Nora zoaz? -usapalak.

— Ekialdera noa bizitzera -erantzun zion hontzak.

— Zer bada? -galde usapalak.

— Hemengo jendeari ez zaio guztatzen nere ahotsa -hontzak-.

Horregatik Ekialdera noa.

— Ahotsa aldatzerik baduzu, ongi. Ezin baduzu, berriz, Ekialdera joan bazintez ere, berdin dio, hango jendeak ez zaitu estimatuko eta.

30.

Jui Xe parabolaz mintzatzen da beti -joan zitzaion bat kexuz Liang-go printzeari-. Zure Majestate horrek parabolaz hitzegitea debekatuko balio, ez luke jakingo ere gauzak nola esan.

Pintzeak baietz esan zuen.

Hurrengo egunean Printzeak Jui Xe-rekin topo egin zuen.

— Hemendik aurrera esan itzazu gauzak zuzen, eta ez parabolaz, mesedez.

— Eman dezagun gizon bat badela katapulta zer den ez dakiena -hasi zitzaion Jui Xe-. Galdetzen duela nolakoa den, eta Zure Majestate horrek esaten diozula katapulta bat katapulta dela. Ulertuko al lizuke zer esan nahi diozun?

— Ez noski -Printzeak.

— Eman dezagun orain Zure Majestate horrek esaten diozula katapulta hori arku bat bezala dela, eta soka banbuz egina duela. Hobeto ez al dizu ulertuko?

— Argiagoa izango da, horixe -onetsi zion Printzeak.

— Gizonak ezagutzen ez duen zerbait, ezagutzen duen zerbaitekin konparatzen diogu. Parabolaz mintzatzen uzten ez badidazu, nola argituko dizkizut gauzak?

Printzeak onartu egin behar izan zion Jui Xe-k arrazoia zuela.

(Jarraituko du)

JEUNANG JATENE BAIHAN, GAUR. — Desbora ez oinarri
du aipenik geroa eta jar edantean ere lehendik dagoena itan da
aldakortzea; eta horretaz Horren adibideetat hartu hemen gaur gaur
Puskal Herriko hiriburuen nagusien eta frantsen egungo
lekatokoen bat.

Udaberri irail gaur frantsen, jo dugu Jean de Labori kateja
19. mende sortugoa Herri jaunaren eta marjaren jantzen bat jakien
gaitza ekeratsi dugu. Hona hemen non dago:

BEREZTASUNAK

Legatza erretorea

JAN - EDANAK

Martxan

Legatza pizanduzia

FINASIAK

Turk

Gentak

Quarrina

Itaski-crepe

ARRAINAK

Legatza jekota

Legatza Holandiar

Legatza Errover

Legatza beren ibar

Zapoa Amerika

Arrosa tontaraino edo lipularen

Berlek strazialetra

IRUÑAKO JATETXE BATEAN, GAUR.— Denbora ez omen da alperrik igaroa eta jan-edanetan ere lehendik orainera izan da aldakunzarik; bai horixe! Horren adibidetzat hara hemen gure gogoz Euskal Herriko hiriburuetan nagusiena den Iruñean egungo lekukotasun bat.

Udaberriz iritsi gara Iruñera, jo dugu Joan de Labrit kaleko 19.era eta sartu gara *Hartze* jatetxean eta mahaian jartzeaz bat jakien gutuna eskuratu digute. Hona hemen non aukera:

BEREZITASUNAK

Legatza etxekoeraz
Bisigua Bermeoeraz
Tournedo etxekoeraz
Marmitakoa
Legatza sagardoarekin

ITSASKIAK

Txirlak
Ganbak
Otarraia
Itsaski-crepps

ARRAINAK

Legatz kokota
Legatza Holandreraz
Legatza Erromeraz
Txibiak beren tintaz
Zapoa Amerikarreraz
Atuna tomatearekin edo tipularekin
Txirlak arrantzaleeraz

Kokotzak
Erreboiloa
Mero
Lupina
Lengoradua
Barbarina
Angulak

HARAGIA EDO OKELA

Txahalki txuleta
Solomotxoa piperbeltzez
Solomotxoa
Arkume txuletatxoak
Eskalopea
Xerra
Txingarrak tomatearekin
Garaunak
Tripotxak
Solomotxoa krioileraz
Saihetsartekoa

SARRERAK

Jabugo urdaiazpikoa
Ganbak baratxuriz
Tolosako babarrunak
Arrain zopa
Entsalada berezia
Lodosako piperrak
Menestra eta Panatxe
Garaiko barazkiak
Ganben koktela
Salda
Zainzuriak
Gazpatxoa

AZKENBURUKOAK

Izozki-zurrupa

Marrubi eta basamarrubiak

Irabiakiak

Martosak¹, eta abar

Aingeru-torrada

Izozki-pinporta

Arrautzesnekiak

Sagar-pudding (esnekiz)

Fruta mazedoniera

Crepps

Gaztanbera (Mamia)

Txokolate biskuita

Izozkia

Etxeko kopa

Flana

Garaiko fruta

Zumo naturalak

Urbasako gazta

Ni ez ezik, mahaikide nituen elizgizonak ere ongi ase ziren. Nerekiko gogoetaz zeruan nengoen. Han goian ere hola ote?

---

(1) Martosak = *mazustak*

ESKUALDUN KOZINERA (1864)

Gure mundu tipian ere elkar ezagutzen lanak ditugu eta horren ondorena zen 1864an Baionako Cluzeau argitaletxeak eman zuen *Eskualdun kozinera* baino hogeta bost urte geroago Tolosan publikatu zen *Kozinan ikasteko liburua* gastronomiaz euskaraz idazten zen lehenaren ustea.

Horregatik, eta historiari berea zor zaionez, ongi deritzagu lehenengo hura berargitaratzea, 1986ko *Egan*-en 3-4 zenbakian berhasi genuen "Jan-edanak" sailera ekarriaz. Zeren lehen argitalpen hura baizik ez bai zuen ezagutu.

Hala ere, praktikotasun aldetik, bere alde txarrak aipatu behar ditugu. Bertan datorren janari maniatzea beheko-surako pentsatua da, garaiari hala zegokionez. Geroztiko aurrerapenak ordea, sukalde-ekonomika haietara ez ezik elektrikara eroan gaitu. Gainera, sukaldeko tresneria ere presio-eltze eta esmaltedun zartagin berezietara, maniatze kontu horietan inolazko aldakuntzak ekarriz. Hala ere, lehenaren ezagutza beti da interesgarria eta, gutienez, errezetak hor daude. Horiek dira jakingarrienak eta gaur egungo sukalde eta tresneriara frogatzea ez litzake lan zaila gure sukaldarien eskuetan. Gero, mahaira eta on egin dagizula.

ESKUALDUN KOZINERA

Ogi-zopa

Zopa guzietarik xinplena eta errexena. Ezarrazu supier batean behar den ogi axala mehe pikatua eta kolore ederrekoa, ixurazu gainera bi zali edo kullera handi salda agiaren trenpatzeko, eta gero bete zazu supiera. Eltzeko berdagailiak azieta baten berex zerbitza zaitzu.

Irrisa-Zopa

Har zazu laur presunendako laurden bat irrisa ongi eskutan pasatua, garbi zazu laur edo bortz aldiz ur epelean eta azkenean ur hotzian ongi frotatuz: Emazu gainera salda ausarki, irrisa ez dadin bolli balaka; egosariziko duzu bi orenez su ezti batean. Kolore eder baten izaiteko emozu kullera erdi bat aratxeki jusa. Carolinako irrisa da kozinako hoberena.

Zopa à l' Italienne

Ezartzen duzu ilarra egosten erregusta batendako bezala, pastanagre, porru eta bertzekin. Ezartzen duzu bi kullera irris oihal xuri batean leherrarazteko ilarren eltzera. Ilarrak egosi direnean, eginen duzu purea klar bat. Ezarrazu burra poxi bat kasola batean, eta han fritara zazu tipula xehatua; gorritu denean, ezarrazu irrisa eta purea.

Zopa à la Condé

Egosarazten dituzu eltze batean asesonaturik ilar biribilak edo etxeilarrak. Purea egiten duzu eta berriz han ezarrizten tipula frituarekin goristatzeko edo fiangatzeko. Pika zazu ogipuxka tipi batzu burran edo urinian fritatzeko; ezarrazu supierian, eta pureari eman ondoan kullera bat sukre, ixurazu bero-berua ogien gainerat eta zerbitza zazu.

Belar zopa kasolan

Pika zazu pastanagria phiruka, eta tipula xeha; ezaratzu kasolan urina berotu denean. Gorritu denean, ezaratzu han zerbak eta espinagriak, gatza eta piper beltzarekin. Egosi direnean, bete zazu kasola ur beroz. utz zazu irakintzerat, eta zerbitzatzeko mementoan ogia ezar.

Kuia zopa

Pika zazu kuia puxkaka, eta ezarrazu eltze batean edo marmita batean urarekin. Irakinarazazu bi oren, kuia lehortu artio eta ura irex artio; emozkotzu gatza eta burra puxka bat; eginarazkotzu oraino zonbait irakin, gero egosarazten duzu taza bat esne eta sukrazten; ixurazu zure esnea kuiaren gainera; arraniazazu ogi xerrakatua supier batean: ogia bustitzen duzu zare kuia saldaz, estalazu, eta ezar hauts bero puxka baten gainean oren laurden bat, ogia trenpa dadin, bainan irakin gabe; zerbitzatzeko mementoan ezarrazu gainerako salda ongi berorik.

Idi muinak

Egiten duzu axixa xingar azpiki gizenaz eta giharriaz; uzten duzu gorritzera arras urin gutitan. Emaiten duzu baso bat arno eta bertze hainbertze salda, biper beltza eta perrexila buket bat; muina trenpan atxiki ondoan ur hotzian, garbitzen duzu ur beroan. Itzulika zazu irinian eta fritaraz urinian gorritu artio. Ezarrazu saltsan eta egosaraz su ezti batean.

Idi mihia

Atxikitzen da egosten egun bat osoa; egosi ondoan bero beroa pelatzen edo xuritzen da, erditik arrailatzen da eta ezartzen kasolan egina duzun jusian. Jusa edo kulisa beherago errana den bezala.

Bertze gisa bat idi mihiaren preparatzeko jusik egin gabe.

Egosarazazu mihi oren laurden bat eta ezarrazu berriz egosten bertze ur batean pastanagre eta purruekin. Egosi denean, ezartzen duzu urin poxi bat kasola batean eta han fritarazten tipula xehatu puxka bat, zazpi zortzi exalota xixter eta xingar azpiki puxka bat. Gorrastatu denean, ezartzen duzu bi kullera irin, uzten duzu nahasiz gorrastatzen sutik kanpo, eta nahastekatu ondoan mihiaren saldarekin, emazu perrexil buket bat, biper beltxa, kaprak, gatza eta utzazu egostera; ixurazu eta gorrastaraz.

Tripakiak

Garbitzazu ongi, egosaraz eta lehen ur hura aurtik. Aseasonaturik salda bezala egun osoa egosarazkitzu. Biharamunian egiten duzu haxixa xingar azpiki ginarri baino gizen gehiagorekin, tipula eta biper beltxarekin, eta fritarazten paderan edo zartainian. Aurtizazu tripakien ura eta ezar haxixa saldarekin eta baso bat arnorekin. Ezarrazu irin poxi bat eta egostera su ezti batean.

Bufalamoda edo idikia modan

Ezarrazu eltze edo dupina baten zolan tipula, xingar azpiki xehatua, karrota edo pastanagre xerratua; ezarazu idikia gainean eta berriz idikiari gaisetik azpian duen gauza berez bertze kuxa bat. Baso bat arno eta urez bete. Estalazu eltzia paperra azpian eta utz egosterat. Ez bada aski gorrasta, behar da gorrastatu.

Bifteckac idi filetaz

Ezarrazu burra puxka bat plat batean perrezilarekin onsa xehaturik, xarbola poxi bat, biper beltxa, gatza, zitroin jusa, orotarik arras guti. Pikazatzu filet trantxak arras mehe eta utz memento bat trenpatzen olio xorta batean, biper beltx eta gatzarekin. Ezarrazu grilaren gainean eta itzul aski fite hirur minutaz erriak baitire. Ezarraztu bero-beroa burra den platean, poxi bat higituz burra hurtzen da. Gaisetik ezarraztu lursagarrak friturik.

Filet altxatu marinatua.

Ezarrazu fileta marinatzen olioan eta zitroin jusian, biper beltz eta gatzarekin; itzulazu egun batez edo biez; ezarrazu gerrinian, jusa hariaz bustiz. Ezarrazu kasola batean lixerrian den jusa, emendatuz salda xorta batez, han ezarrazu zure fileta bero atxikitzeko eta zerbitzazazu.

Aratxe edo xaal kosteletak papillotetan

Egizu haxixa xingar azpiki ginarri baino gizenagoarekin, exalota, perrexila eta biper beltza. Ezarrazu haxixa hura gainean eta azpian kosteleter. Bazterretarik ongi biribilkatu ondoan, inguratzazu paper urinstatuarekin eta errearazkitzu grilen gainean.

Aratxekia à l'Oiseau

Xeha zazu tipula, exalota puxka bat eta perrexila xingar azpiki ginarri baino gizenagoarekin eta aratxeki puxka bat. Xingarsta zazu zure aratxekia, esteka zazu eta ezar oro nahas kasolan zombait pastanagre xerrarekin, zoinak kentzen baitire gero. Sua gainetik eta azpitik. Aratxekiak ez badu emaiten aski jusa, emaiten da salda xorta bat. Itzulazu ardura.

Aratxe zangoak

Pasatzazu garrian biluen kentzeko. Arraila zatzu azpiko aldetik eta hezurra ken, larrua osorik beiratzuz. Esteka zazu eta ongi egozaraz Xingar azpiki, exalota, perrexil eta biper beltzarekin egizu haxixa, errearaz zartain edo paderan. Erre denian emazu ogi mamia eta gorrastaraz. Farzitzen dituzu zangoak bero-beroa, biribilkatzen pleguaren hartzeko eta hozterat uzten. Zerbitzatzeko mementoan trenpa zazu arroltze xuringoan eta gero ogi mamian; fritarazten dituzu urinian eta zerbitzatzun jusa batekin. Jusa beherago errana den bezala.

Aratxe burua

Behar da ongi garbitu eta garrian pasatu. Ingura zazu oihal batean eta ezar bertz edo panderu batean urarekin, ahur bat irin, gatz, pastanegre eta porruekin. Utzi behar da egosten hirur orenen ingurua, eta miratu zombait aldiz egosia denetz.

Fricandaua mingotxetan edo minetetan

Kentzen dazkotzu zain guziak, xingarstatzen duzu barnian, eta hartako den orratz handi batekin xingarra piruka pikatua sistaka sar. Ezarrazu kasola batean pastanagria, tipula, buket garnitu bat, bi girofla itze eta zombait xingar puxka. Ezar zazu gero frikandaua, busti zazu salda xorta batekin eta noizetik noizera gainetik trenpa azpiko jusarekin. Kolore hori eder bat hartuko du. Egosi denian saltsa ira zazu. Emazu lursagar irin poxi bat, nahas zazu urarekin, dora zazu frikandaua eta zerbitza saltsaren gainean. Mingotxetan nahi baduzu, asesona zazu jusa harekin, guri edo kulant izan behar baitute.

Xikiroa saltsa pikantian

Ezarrazu tipula xehatua kasolan, bi exalota xixter; urina berotu denean, gorrastarat zatzu. Pika zazu zure xikirokia puxka ttipietan eta fritaraz han barnian. Emazu perrexila buket bat, irin puzka bat eta busti zazu; biper beltza, gatxa, kaprak edo kornixon xehatuak. Ez bada aski gorrasta, horrastatu behar da sukre poxi batekin.

Yigota à la braise edo ilarrekin

Ken zazkotzu hezurak yigotari; ezarrazu kasolan estekaturik pastanagre, porru, etc... jusa batendako bezala. Estalia emozu eta sua gainetik. Utzizu egostera bortz edo sei oren, pasa zazu gero edo idaz zure jusa eta lodiaraz. Ezarrazu jusa hartan Soisoneko ilarrak eta zerbitza yigota heien gainian.

Haxixa xikirokiz

Trenpa zazu ogi mami puxka bat saldan, xeha zazu xikiroki erriarekin. Ezarrazu kasolan xingar azpiki gizena eta ginarría eta tipula xehaturik, perrexila buket bat eta exalota poxi bat. Gorrastatu denean, han ezartzen duzu zure haxixa, baso erdi bat arnorekin. Sekuegi bada, emendatzazu saldarekin.

Xikiro bularra

Egosara zazu ongi pastanagre eta porruekin, hezurak ken, eta farzi haxixa xingar azpiki, ogi mamia eltzian trenpatu, tipula guti eta exalota poxi batekin eginik: haxixa frita zazu zartainian, ogi mamia gabe, eta hau gero eman. Gero bularra pana zazu eta fritaraz. Ezarrazu kasola batean xingar azpiki gizen eta ginarrí urin guti batekin, tipula eta pastanagre xerratuak. Gorrastatu direnean, ezar zazu exalota eta utz gorrastatzerat; perrexil buketa, kullera bat irin. Emazu ur beroa eta bi kullera arno. Onjuak, kornixonak edo kaprak. Iraz zazu eta eman bularraren gainerat.

Bildots kosteleak

Arraniazatzu arrondan eta hexurra agerian ezar; jo zatzu bi arroltze xuringo eta gorringuarekin; han trenpa kosteletak, eta gatz eta biper beltxarekin nahastekatua den ogi mamian itzulika eta fritaraz.

Jambon glacé

Pica zazu xingar azpiaren hezur handia eta ongi garbi; atxikazu trenpan hirur egunez gaziduraren kentzeko. Ingura zazu torxon batean, ongi esteka eta egosaraz bertz bat uretan, belar, erramu, estragon, pastanagre eta porruekin. Egosi denean hezurak kentzozu eta xuri edo pela. Ezarrazu supier batean formaren harrarazteko gizenaz beheiti eta ahalaz orotan bardin hedatua. Hoztu denian atera zazu; emazu sukria gizenaren gainian eta pala gorritua pasa.

Xerri zangoak

Atxikatzu trenpan bi edo hirur egunez gaziduraren kentzeko. Egosarazkitzu erramu hostuekin. Hezurrak kendu eta biribilka zazu aratxe zangoak bezala; hoztu direnean, trenpa zazu arroltze xuringo jo batean, gero ogi mamian eta fritaraz.

Xerri gibela

Har zazu gibel baten erdia, xeha zazu ongi; har zazu xingar azpiki ginarrria, bertze hainbertze xingar gizen frekoa eta orobat xauxixen haragitik; hirur gauza hek elgarrekin behar dute izan gibela bezanbat. Ezarrazu baratxuri puxka bat, tipula eta perrexila. Oro ongi xehatuak direnian, emazu gatza eta biper beltza ausarki eta epizeria, gero ora zatzu ongi nahas ditene; heda zazu kasola batean xerri gizonteta eta han ezar nahasteka guzia eta errearaz labian.

Xauxixak edo lukainkak

Har zazu xingar freskoa gizen eta ginarra, xeha zazu ongi xeheki bainan ez haxixa; azasona zazu gatza eta biper beltzaz, emozu zitron axala karrakaturik, agoardient xorta bat. Frotta zazu terrina bat baratxuriarekin barne guzian, eta han orratu ondoan zure uragnia, utz zazu han berian biharamun arte, gero betetzen tuzu zure herziak iskilinbaz xistatuz noizetik noizera.

Odolgiak

Garbi zatzu ongi hertziak eta utz zaitzu trenpa ur freskoan gau guzia arramu hostoekin; emazu egosten aren burua, beharriak, muturra eta mihia kendurik, emoitzu karrotak, nabetak, perrexila, baratxuria, zenbeit biper gorri, xingar gizen puxka handi bat, eta xerriaren biria xiri batean sarturik goiti juan ez dakin; horiek guziak egosi-eta haxixa zazu, salbu xingarra xehatu behar da puxketan; emaitzu horiek guziak xerriaren odolian, emaiten duzularik gatza, biper beltza, tipula fritatua eta espizeria puxka bat; emaiten duzu

beltxa, tipula fritatua eta espizeria puxka bat; emaiten duzu pasta hori suaren gainean eta betetzen tuzu hertziak, estekaten tuzu odolgiak eta egosten xingarra egosi duzun ur hartan berian, beti higituz eta xistatuz iskilinba batekin. Ezagutuko duzu noiz diren egosiak odolgi lodia urratzen hasten denian.

Ahatia jusian

Xeha zatzu hirur tipula, hirur karrota, zeleria guti bat; emaitzu horiek guziak kasola batian xingar tranxa batekin gizena eta ginarrria; bi kuillera ur eta zure ahatia utzazu irakitzerat su ez-tian emendatuz noizetik noizera ur bero xorta batekin ez dadin lot itzulzian; ahatia erre denian, atera zazu gatz, biper beltz, kornixon edo prak; gorri zazu ez badu aski kolore hartu, emazu berriz ahatia juserat et utz zazu su ez-tian zerbitzatu arteraino.

Ahatia olibetan

Ateratu behar da hexurra oliben barnetik mamia pikatuz sagarra xuritzen baliz bezala, gero emaiten dira hexurra barnian balute bezala; egiten da xinga haxi bat, tipula, xalota, biper beltz, perrexil; pasatzen dira horiek guziak zartainean; erre direnean pasatzen dira olibak barnian, eta farzitzen da ahatia hoiek hezurak kendu ondoan, eta egosten da errana den gisan.

Ahate salbaia

Egizu haxiz bat conposatua karrote arrondaz, tipula et xingar haxitua gizena et ginarrria; emazu erdia eltze baten zolan, emazu ahatia gainian eta bertze haxiz erre-a ahatiaren gainian; estal zazu guzia erdia urez eta erdia arnoz, biper beltza eta perrexila; estal zazu eltzea paper batez eta utz zazu egosterat su ez-ti batian; nahasten duzu gero irin puxka batekin eta gorritzen beharrik balin badu.

Oiloa irrizian

Egos zazu oiloa ahatia juzian bezala, egosten duzu lau kuillera irris eltze ttipi batian xingar puxka batekin eta kanela guti batekin; egosi denian pasa zazu kuloirrian, emazu kasola batian eta barreia zazu emeki emeki jusarekin arras guritu arte, emazu zure oiloa gainian eta atxik zazu beroki.

Oilaskoa à l'Estragon

Emazu oilasko bat osoa kasolan hirur edo lau tipula ongi xehaturekin, kuillera bat urin jadanik berotua eta xingar azpiki puxka bat; utzkizu gorritzerat, emazu ur beroa oilaskoaren erditaraino estragon buket batekin eta irin puxka bat.

Oilasko fricassa

Emaiten duzu urin puxka bat kasolan, xehatzen duzu tipula, urina berotu denian, emaiten duzu oilaskoa denbora berian; guziak gorritu direnean, emaiten duzu irin, biper beltz, gatz, perrexil buket bat, edo xehaturik, busti zazu eta utzazu irakitzerat oren bat, nahas zazu sutik kanpoan bi arroltze gorringo minagrearekin nahasirik; ez bada tipula berria, emozu sukre bula ttiki bat.

Oilasko fricassa ilarxehearekin

Emaiten duzu urina kasolan tipularekin eta zure oilaskoa xehaturik; guziak gorritu direnean, emaiten duzu kullera bat irin eta higi zazu, bota zazu ilar xehia eta emazu ur bero ordenarioko fricassa batentzat bezala; gatza, biper beltza, sukria, utz zazu irakitzerat; egosi denian, kentzen duzu sutik eta higitzen arroltze gorringo bat minagrearekin nahasirik.

Oilaskoa à la Crapaudine

Ken zazu oilaskoaren burua eta lepoa, lurra zazu luzara krupiuna hautsi gabe, idek zazu eta zabal zazu; erre zazu grillaren gainean, alde guzietarik flanba zazu, emazu plat batian oiloa, minagria, biper beltza, gatza eta perrexila ongi xehatua, dreza zazu oilaskoa gainean eta zerbitza zazu.

Cochevisac caissan edo xoriak

Emazu kasola batian xingar azpiki puxka bat urin guti batekin; xingarra fritatu denian, emaiten dira xoriak; zenbeit mementoren buruan, emaiten da tipula, baratxuria eta perrexila xehatua; guziak gorritu direnean ongi, emaiten ogi rapa puxka bat, salda xorta bat, mahats molko bat eta espizeria puxka bat.

Eperrak azekin

Egosten duzu zure eperra eltzian belarrekin, egosten duzu bertze eltze batian azak xehaturik garbura batentzat bezala tipularekin flanbatzen dena; egiten duzu jus bat (ikus zazu jusa segidako palmetan); bustitzen duzu eperraren saldarekin eta emaiten tuzu azak barnerat zapatu-eta; zerbitzatzen tuzunean estaltzen duzu eperra burua beizik ageri ez duen gisan.

Pekada salmian

Gorri zazu tipula urin puxka batian, ken zazu sutik; emozu gero irin puxka bat, salda, baso erdi bat arno gorri, gatza eta biper beltza; pila zazu pekadaren kruniona eta burua eta ematzu saltsan; xeha zazu pekada instant bat gerrenean atxikirik, emazu saltsalat irakiten hari ez delarik. Emozu ogi axialak xiorturik eta gorri sukre erriarekin.

Erbi civeta

Har zazu tipula bat, lau edo bortz exalota xister eta xingar azpiki puxka bat; horiek guziak xehatu eta emaiten tuzu kasola batetarat, urin puxka bat han beroa delarik; haxixa gorritzen hasi denian, emaiten duzu zure erbia, puxketan hautsirik; nahasten duzu odola baso bat arno gorrirekin eta bertze hainbertze urekin, emaiten tuzu guziak batean biper beltx puxka batekin eta utz zazu egosterat.

Erbi pastiza

Emazu zure erbia puxketan xehaturik eltze batian; estal zazu erdi arnoz eta erdi urez bainan arno gehiago, perrexil buket bat, baratxuri xister bat, kanela puxka bat, espizeria, biper beltxa, gatza, xingar azpiki puxka bat gizena eta ginarrria tipularekin xehaturik pasa zaitzu zartainean, ogi rapura koloriaren emaiteko; eta utz zazu egosterat.

Pasta: har zazu ahur bat mestura lemami, hurtaraz zazu hirur laurden burra barnian emaiten tuzularik hirur laurden sukre eta gatz puxka bat, trenpatzen duzu zure lemamia horrekin eta emaiten diozu baso erdi bat agordient, bertze hainbertze fleur d'oranger eta zitron rapatua; ongi errimatu-eta, ora zaitzu zortzi arroltze gorringo, emaiten duzu gero irina emeki emeki kasola bererat eta utz zazu pasta gurixko; pasatzen duzu irinez torxon bat eta emaiten duzu pasta barnian bihamun arte, beroki estalgi lenazko batean.

Pastiza à la Lanterne

Egin behar da haxiz bat xingar freskoz edo azpikiz, tipula, perrexila, exalota, espizeria; hartzen dira ihizi kasta guzietarik, errimatzen dira lanternaren barnian haxixarekin nahasirik. Pizten da lanpiuna azpian eta uzten egosterat bortz edo sei oren.

Ez balinbada lanternarik, eman diteke hori kasola batian eta utz egosterat su eztian. Ihizirik ez bada, eman diteke gibel gizenak, edo denak nahas elgarrekin nahi balin bada.

Errimatzen da gero supier batian eta jaten da hotza.

Indi-oilua olibetan

Ahatia bezala farzitzen duzu olibetan eta emaiten duzu gerrenian.

Indi-oilo glazatua edo galantina

Desoza zazu indi-oilua, behar da urratu bizkarretik eta hezurak kendu haragiak emeki berexiz; egiten duzu haxiz bat xingar azpiki, tipula, perrexil, exalota, biper beltx, espizeria eta truffak, balin baituzu; hedatzen duzu indi-oilorat haxiz hartarik kuxa bat; estaltzen duzu xingar gizen tranxaz, aratxekiz eta xingar azpikiz, gero haxixaz eta holaxe. Bete duzunian huts hura, josten duzu indi-oilua eta estekatzen emaiten diozularik forma pullit bat. Emaiten duzu brasier batian karrotiarekin, tipula, xingar azpikia, jus batentzat bezala; emaiten tuzu indi-oiluaren hexurrak, bat edo bi aratxe zango eta aratxe hezurak balin badituzu. Bustizen duzu aski ur indi-oilua egos dadin. Egosi denian, ateratzen duzu eta jusa pasatzen. Joiten tuzu bi arroltze xuringo, emaiten tuzu barnian eta uzten irakitzerat memento bat; pasa zazu berriz eta urt bi unza gelatina eta utz ezdeusterat. Ardikitzen duzu plat luxe batetarat; kallatuko zautzu gabaz eta estaltzen duzu horrekin zure indi-oilua; eman diteke koketieretan eta ardik indi-oiluaren inguruetan.

Indi-oilo hegalak jusian

Larrutzen tuzu eta haxurra kentzen; pika zatzu eta esteka elkarrekin frikando baten formaren emaiteko. Emaiten tuzu kasolan jusa konposatzen duenarekin. (Beha zazu jusa segidan).

Oilasko kroketak

Bi oilasko egos eta ongi xeha xuri gaziak, gero ongi xeha xingar azpikia, aratxekia eta karrotak, frita burra puxka on batekin, gero eman irin poxi bat eta taza bat esne. Guziak ongi egosi direnean, pasa zaitzu zetabe batian; botatzen tutzu kulis hortarat oilasko

haxixatuak; egiten tutzu buletak, gero inguratzen tuzu ogi mamian, hausten tutzu hirur arroltze, joiten tutzu xuria eta gorringoak, trenpatzen tutzu buletak, pasatzen tutzu berriz ongi mamian eta fritatzen olio onian edo burran.

Lur sagar kroketak

Egiten duzu haxiz bat oilasko haragi hondarrekin, dela aretxeki edo bildoski; xehaturik xingar azpiki eta tipula puxka bat, fritatzen duzu zartainean, eta pasatzen tuzu zure haragi hondarrak; baditutzu lur sagarrak egosiak, lehertzen tutzu bero beruak, nahasten tutzu zure haxixarekin, emaiten diozutelarik hirur arroltze gorringo; egiten tutzu bulletak, trenpatzen ditutzu arroltze xuringo jorik, hartan, ogi maian eta fritatzen ditutzu.

Lur sagar kroketak

Egos zaitzu urian, leher zaitzu, emazu esne xorta bat eta gatz, perrexila xehatua, fleur d'orange edo zitron raspura, hirur arroltze gorringo eta kullera bat sukre; orra zatzu ongi horiek guziak, egitzu bulletak, pana zaitzu eta frita.

Makallau kroketak

Egos zazu makallaua; asasona zazu olio, biper beltz, perrexila eta baratxuriarekin; ongi xeha zazu. Nahas zazu lur sagarra egosiak, ongi leherturik, eta egin bulletak gorago bezala.

Makallaua à la Crème

Har zazu laurden bat burra; emazu kasola batian bi kullera irinekin; emozu esnia emeki irinaren trenpatzeko; emozu taza baten ingurua, biper beltza, baratxuria xister bat eta perrexila; guziak ongi xehaturik, emazu suaren gainean, beti itzuliz krema egin arte; berez zazu makallaueko hexurrak, zoina behar baita ongi egosia eta gatzgabetua. Emazu saltsa hartarat eta zerbitza.

A D A B A K I A K

EUSKARAZ ETA KITTO?.— Iragan udan Joshua Fischman eta Juan Cobarrubias soziolinguistek Donostian hitzaldi ondorean prentsara egin zituzten azalpenekin zenbait jende txunditurik gelditu zen; baina gu ez.

Euskararen erabileraz ari ziren: Euskara lanean erabili behar omen; euskarak ez duela hedapenik ez garapenik lider politikoek erabiltzen ez badute.

Hor dago gakoa!

Herbesteko soziolinguistek geure barneko zauria erakutsi digute. Eta, erdaraz euskararen alde mintzatzen diren politikoek jakin bezate zuriketa guziak baino hobea dela mintzatzearen pragmatika.

Euskarak aspalditik dakarren perila, euskararen alde erdaraz mintzatzea. Hamaseigarren mendearen haseran Ziburuko Etxeberriren lanak goretsiz salatu zuen jokaera hori Klaberia apezak¹.

Errazena euskararen alde hitz egitea da; baina euskara ikasi nahi duenarentzat, nonbait, ez dago bide errazik. Lotsagarria ez ote aber-tzale kopurua, botoen arabera, hain handia izanik euskaldunak hain guti izatea? Hizkuntzaren arazoetan, bereziki gure egoerari begiratuz, intentzio onak eta ahuntzaren gauerdiko eztula, berdinak dira.

Baina, gure ahulezian bada besterik ere: dakitenek ez erabiltzearena.

1.- Ikus 1954ko *Egan* 2-4 zenbakiaren 24. orrialdean Klaberia apezaren hiru bertsoak transkribaturik.

Zeren, euskarak, den gutian ere, erabilera bizkortzeaz beste aurpegi bat erakutsiko luke.

Arazo hauek gogoratzean, Mikel Larrañaga gure herrian alkate zela eman zuen bandoa datorkit oroitzapenera:

BANDOA

De parte del Sr. Alcalde de esta Villa Armera se hace saber a todos los ciudadanos:

Que no es el euskara, como antaño, lengua mayoritariamente utilizada en esta población por lo que es preciso esforzarse en su uso. Y como no es justo pedir a otros que aprendan nuestro idioma cuando quienes lo saben no lo utilizan corrientemente, dei eta dehiadar egiten zaio eusakaldun jendeari euskara gure hizkuntza gaurdanik bertatik erabiltzera etxean zein jendaurrean, Eibar herri euskalduna izatea lortu arte arrazoizko epe batetan. Ez da atxakiarik ez mintzatzeko ezagutzen eta maite den hizkuntzaz: Horregatik aldarrikatzen dugu: EUSKARAZ ETA KITTO!

EGUTEGI TXARTEL BITXIA.— Euskarazko egutegiak goraka datoz azken urteotan, lehen euskarari muxin egiten zioten erakunde, elkarte eta entrepesak ere bide hortara datoz eta hori ez da txarra gure hizkuntzaren zabalkunderako. Egutegiak ere era askotakoak, mahairako nahiz patrilkarako agenda horietatik hasi eta horman jartzekoak arte bada orain zer hauta. 1987-rakoen arteatik patrilkarako atera den txartel bitxiak harritu gaitu. Zazpi eskualdeen eskudo gainean EUSKAL HERRIA dakarrena, eta eskudo ondoan Orixe zenaren bertsoak. Orixerenak?

Txartelaren bestaldetik, jakina, egutegia bera, gainean honako iragarria duela “ 1987 Euskararik gabe ez da Euskal Herririk”, aspalditik errepikatuz datorren esaldia eta geroan ere errepikatzen

jarraitu beharko duguna. Txartel hau ez dakigu nork argitaratua den. Zabaldu duenak jakingo du, noski. Baina azpian jartzen dituen erakunde eta elkarteak ikusirik, horiek edo horietarikoren batek argitaratua dirudi. Hara zeintzuk diren: Euskaltzaindia, AEK, Euskal Herrian Euskaraz eta Ikastolen Elkarteak. Ondotik bakoitzaren telefonoak emanaz. Sinatzaile gisa datozen horien ardurapean egin izanen da. Hala dirudi. Baina hala ote?

Bertan datozen bertsoak Orixerenak direla uste ote dute erakunde eta elkarte horiek? Harritzekoa da horiegandik hobeto idatzia ez etortzea, eta harritzekoagoa bertso horien jabetasunaren berri ez jakitea, zeren Orixerenak diren ustean argitaratu dituzten bertso horiek Grazian Adema "Zaldubi" kalonjearenak bai dira.

Gure literaturaz zerbait arduratu den guziek dakite nor zen Zaldubi, 1828an Senperen sortua eta 1907an Baionan zendua.

Badakigu Orixek lapurteraz ere idatzi zuela, baina bertsoen hasierako errepika eta lehen bertsoaz gainera bigarrena ere jaso balute han ikus zezaketen mugazandikoak eginak zirela. Hara hemen berargitaraturik hainbeste aldiz hainbeste kantategitan argia ikusi duten bertsoak:

*Zazpi Eskualherriek bat egin dezagun,
guziak beti-beti gauden gu Eskualdun.*

*Agur eta ohore Eskual-herriari:
Lapurdi, Baxenabar, Zibero gainari;
Bizkai, Nafar, Gipuzko eta Arabari,
Zazpiak bat besarka lot beitez elgarri.*

Honerainokoa da egutegi txartel bitxi horrek dakarrena, baina ikus ondokoa, kantaren nondik norakoaren argigarri:

*Haritz eder bat bada gure mendietan,
Zazpi adarrez dena zabaltzen airetan.
Frantzian, Espainian, bi alderdietan:
Hemen hiru'ta han lau, bat da zazpietan.*

Dena dela, egutegi bitxi hori ikusirik zenbaitzuk gure kulturaz duten ahulezia ageri-agerian dago eta hortik ikus daiteke erakunde eta elkarte horietarik zeintzuk ez diren argitaratzaile, era berean susmatzen denez nortzuk diren egile.

GIPUZKOAREN IZENIK ZAHARRENAK.— *Egan* honen aurreko zenbakian 1048ko Gala de *Ipuçcha* aipatzen genuen gipuzkoa izenaren deiturarik zaharrentzat, 1984ko 5-6 zenbakian, gure egunotan oraindik iraupenez datorren *Iphutcha* gogorazten genuen Marie-Pierre Iphutcha lapurtarra aipatzeaz, baina urte bereko 3-4 zenbakian *Guipuza* eta *Guipus* XIV-XV. mendeetako deituren berri eman genuenez pertsona batek baino gehiagok galdetu digu haserako *G* horrekin edo hori gabe ia nola ulertzen den. Hara ba, ageririk zaharretan *I* edo *Y* baizik ez da aurkitzen, XI eta XII. mendeetan. Hori litzake arrazoia orain deitura baten bakarrik gordetzearena.

Geroztik, Liejako Unibertsitatean irakasle den Louis Deroy jaunaren galdea izan dugu, Enrike Knörr adiskidearen bidez, Gipuzkoaren izenik zaharrenak jakin nahirik. Zalantzarik izan ez dadin, XI eta XII. mende horietako ageriak aipatuko ditugu, urtez urte:

- 1007. urtean *Ypuçcoa*, Nafarroako errege Santxo Handiak (Santxo edo Antso III.a), Iruñeko Apezpikutegia berriztean.
- 1025.ean *Ipuscua*, San Juan de la Peña-ra Olazabal monastiaren emaitza egitean.
- 1048.ean *Ipuçcha*, Olazabaldarren emaitzaren jarraipenez emakumezko baten izen-deiturak datoz: Gala de Ipuçcha. Herritar (= *jentilicio*) izena deiturara pasatua, noski. Horren jarraipenik zuzenena dugu gaur egun Lapurdin ezagutzen dena.

- 1049.ean *Ippuzka*, Olazabal monastegia San Juan de la Peñako monje baten ardurapean uztean.
- 1056.ean *Ipuzka*, San Juan de la Peña-ra egin zen donazio hura berritzean.
- 1066.ean *Ipuzcoa*, Nafarroako agirietan “Senior Orbita Acenariz in Ipuzcoa”.
- 1080.eta 1086. urteetan *Ipuzcua* Astigarribiako (Mutriku) San Andres eliza San Millan de la Cogollora emateaz.
- 1091.ean *Ipuzcuam*, Alfonso VI.ak Astigarribiako eliza San Millanera donatze hori birretsiz.
- 1108.ean *Ipuzcua*, Beñat Astaratz Baionako apezpikuak San Millango abataren eskariz Astigarribiako San Andres konsagratzean.
- 1125.ean *Ypuçcoa*, Iruñeko Apezpikutegiaren gutunean: “Santius de Ypuçcoa”.

Askoz geroagokoa da Santillanako Markesaren *Lepuzcoa*. Ziur esateko, Iñigo López de Mendoza, Primer Marqués de Santillana, 1398-1458. urteetan bizi zen eta *Serranilla VIII*.aren lehen bertsoak honela dakar:

De Vytoria me partia
 un dia desta semana,
 por me pasar a Alegria,
 do vi moça lepuzcana.

Alegria hori Arabakoa noski, jarraian agertzen denez, eta neskata “lepuzcana” abeltzaina omen zen. Oroi Urbia-Aizkorriko parsoneria gure mende hontan ere Arabara arte sartzen dela eta horregatik ez dela hor gauza harrigarrik.

Pentsaraztekoa da haserako letra hori *I* bezala irakurtzekoa ez ote den. Baina *Crónica General de España* delakoan, Alfonso el Sabio-ren partean, *Lipuzcoa* dator. Hala ere, Serapio Mujikaren

ustez, hutsen batetik letorke (*Geografía General del País Vasco-Navarro-ren Gipuzkoa* tomoan 500-551. orrialdeetan dakarrenez), eta Serapio bazen nor probintziaren arazoetan.

BELOAGATIK PELURA.— Gaztelako erregeak Gipuzkoa eskuratu zuenean Nafarroak itsasora zuen irtera kendu zion, Oiarso zeritzan parteaz jabetzean. Inguru horren zaintzaile zen Beloagako torrea. Oraindik ere hor daude torrearen oinarriak; bere solairu biribilak 5 metro ditu eta hormak 80 zentimetro sendoz.

Nafarroako Santxo Azkarraren denborak ziren, baina torrea bera lehenagokoa daiteke. Torrearen egitura nolakoa zen jakiteko Ahatsakoa (Garazin) har genezake eredu. Ahatsan, Iratiko bidearen gainetik muino batean dagoen torre biribila, oraindik zutik dago, eta bere berriak XII. mendearen haserakoak ditugu, Ahatsako jaunak Nafar erregeen zerbitzuko zirenekoak.

Neurriz eta solairuaren egituraz, bai Ahatsa eta bai Beloagak Urkulukoaren (hau ere Garazi partean) oroitza dakarkigute, baina ez dira gauza bera. Urkulukoa, erromatar garaikoa, handiagoa izateaz gainera hormen aparejoa hobeto landua eta ajustatua. Besteok, Ahatsa eta Beloaga, tipiagoak eta arruntagoan.

Beloaga izenez torrearen arrastoak bilatu nahi dituenak nekez aurkituko ditu, zeren izen hori ahoz aho aldatuz etorri zaigu eta ez du lan erraza orain erabiltzen denetik jatorrizkoa ezagutzea. Hala ezagutu du bere aldakuntza: Beloaga, Feloaga, Feluaga, Peluaga, Pelua eta azkenean Pelu soil soilik.

Aldakuntza horietaz jabetzen ez direlako edo, oraindik badira leku-izenak gaur egun ahoz erabiltzen diren eran uztearen aldekoak. Badakigu eskribau askok zer-nolako hutsak egin zituzten deiturak idazterakoan; baina, hala ere, askozaz huts handiagoak ageri zaizkigu ahoz aho etorri zaizkigunetan, batez ere azken mende honetan. Gure ustez, duela ehun urte edo gehiagotik agiriaren lekukotasunez ematen

ez den toki-izena ez da fidagarria, gai hauetan okerrik handienak mende honetan egin direnez, bereziki euskaltzaleak etimologiaren bila ibili direnean.

Izenen esan nahiari begiratu gabe ere, hara hor Beloagatik Pelura zelako aldakuntza ezagutu den. Ikus ditzagun agirien arabera:

1200. urtean *Beloaga*, gaur egun Peluko Torria deritzana. Fausto Arozenak *Guipúzcoa en la Historia* (Madrid, 1964) liburuaren 74. orrialdean zehatz dakarrenez, Rodrigo Jiménez de Rada-ren *Opera praecipua* deritzan Koronikan *Beloaga* agertzen dela, Hinojosak berera gaizki aldatu bazuen ere. Manuel Lekuonak ere ongi ematen ditu torre honen berriak *Del Oyarzun Antiguo* (Donostia, 1959) liburuko 66. orrialdean; baina *Beloaga* edo *Feloagako* torrea ez da Arkale gailurrean, handik mendebaldera azken muinoan baizik.

XVII. mendean ordea *Feloaga* agertzen zaigu bertako deituratzat. Francisco Antonio Feloaga ospetsua, jatorriz oiartzuarra, Kalatraba Ordenakoa eta Napoles-ko Erregetzan senatore zena, zeinek 1675ean Madrident *Euquiridion juriscontroversi* zeritzan liburu hura publikatu zuen; bere jatorrizko deituraren kontrobersiaz konturatzeka.

Joan zen mendearen erdian Diputazioak agertu zuen *Nomenclátor de la Provincia de Guipúzcoa* hartan oraindik *Feloaga* bezala jarraitzen zuen. Lau etxek zeramaten izen hori: *Feloaga*, *Feloaga-zar*, *Feloaga-berri* eta *Feloaga-chiqui*.

L. *Mitxelenak Apellidos vascos*-en lehen argitalpenean (Donostia, 1953), 35. orrialdean, aditzera eman zigun *Feloaga*, ahoz *Pelua*-ra bihurtua aurkitzen zela. Beraz, lehen lehenarekin bikoiztua ez ezik hirukoiztua ere bazen, zeren gaur egungo telefono lista begiratu baizik ez dugu Irunen *Peluaga* deiturak aurkitzeko. Hiri honetan denda bat ere bada deituratikako izen horrekin.

Bukaerako *-aga* horren galera gauza ezaguna da Euskal Herriko leku-izenetan, eta *Peluaga*-ri kentzean erraz ulertzekoa da nola geldituko den. Azkenerako, Mitxelenak aipatzen zuenari azken letra janaz dator Adolfo Leibarren "Contribución al conocimiento del

Valle de Oyarzun'' lanean (1958 *Oyarzun* aldizkarian argitaratua) era honetara: *Pelu*, *Pelu-zar*, *Pelu-berri* eta *Pelu-txiki*. Eta beren gainekaldeko muinoa *Peluko Torria*.

Gaur egun zer hauta zalantzarria baldin bada ere, gutienez historian zehar zen izan den erakusten digu, hautagaiaren aukera eskainiz.

Mendez-mende datorzkigun izenok, eta noizbait ahozkatzen aldatu direnok, ez dugu uste onar daitezkenik maila hortaraino laburturik eta itxuragabeturik, idatziz erabili behar direnean behintzat, bestela gure historia ukatzen ari gara eta jatortasunaren kaltetan deiturak bihurrikatzen eta, era berean, hizkuntza bera zatitzen, pikortzen eta hausten.

Badakigu, arazoa ez dela beti hain xinplea. Inoiz ahozkeraz datorkigun eboluzioa ere neurri batetaraino onartu beharra zaigu, baina ez deformaturik deituren jatortasunetik urrunduz doazenean, ezin ulerturik zentzu gabe hutsal bihurtzen direnean. Bestela, akabo! Ondorea gorde ezik hizkuntzarentzat kaltea, historia agirien haria galtzea eta arkeologia aztarnarik ezin aurkitua, identitatea bera galtzea denez gero.

Beloagatik Perura izan den aldakuntza hori lekukotasun ederra dugu ahal den guzian leku-izenak agirien bidez ematen ikasteko.

J.S.M.

YON ETNAIDE.— *Estado joven* (Iruñe, María Erazo Lizarola-
luzasoaren bitartez, Injuri-guroa eta lehen). Euzk. Ozeanika, 1965.

Liburu guztiak idatzitak diren Yon Etnaide, bere aita post-
biografiaz. Baina, bere mundubizitzagatik eta postea aspagaritza
demokratia mundu egia baten historia jasangari baten esteka bati
du.

LIBURUAK

Gaueko gaueko (1949) eta gaueko gaueko (1950) liburuak
oraindik traxtik ez dira, baina ezin dira gero gero
eta jeltzaren "hazkuntza" edo "hazkuntza". Diputazioen
kartak (1949) eta "Guztiak" (1950) izan dira (1950an).
Telefonikoki jertzeak, antzonalak (1951) eta
Zuzendariaren lehenak "Telefoniko" propietateak eta
"Compendio Telefónico Nacional" de Ministerio nagusiak
berregazari eta (1949) ber gero bati erantzun bere artikuluak
Zuzenak eta idazleak dira eta horiek, berriak gero eta
berriak dira: "Telefoniko" jertzeak (1929) Euzk. Ozeanika
eta jertzeak eta liburu eta zitzak. 1950an eta zitzak (1950) eta
izan eta J.K. Gerraren hasierak beretzeko (1950) eta (1950) eta
Euzk. Ozeanika berri eta

Sareetako zerrenda horien eta bati jertze eta (1950) eta (1950)
Caballero Arrango Diputazioa eta jertzeak "Sociedad"
Urquijo" jertze eta jertzeak beretako eta (1950) eta
Jertze de Urquijo Antzonalak y Constituciones. San Sebastián, 1950.
Gai nagusiak (1950) lehen aldiz argitaratu eta "Argitaratu"

YON ETXAIDE.—*Etxaide jauna* (Inazio Maria Etxaide Lizasoain injinadorearen bizitza, inguru-giroa eta lanak). Erein. Donostia, 1986.

Liburu mardula eskaintzen digu Yon Etxaidek bere aita zenaren biografiaz. Baina, bere mardultasunagatik ez pentsa aspergarria denik, zeren mende erdi bateko historia jakingarri baten edukia bai du.

Gure mende honen lehen parteko historian pertsonaje gogoangarria zaigu Inazio Maria Etxaide. Liburuaren lehen hiru orrialdeak ikusi baizik ez dugu, zeinetan ematen diren gizon langile eta jakitunaren bizitzako zertzelada nagusiak. Diputazioan injinadore sartzeaz (1909) zer ikusirik aski izan zuen Gipuzkoan lehen telefonoak jartzeaz, automatikoa sortzeaz (1926) eta bere zuzendaritzan irauteaz telefonoa probintziarena zen artean. “Compañía Telefónica Nacional”ak Ministroaren aginduz bereganatu arte (1949) hor eman bai zituen bere urterik hoberenak. Zenbait lan idatzi zituen gai hortaz, beren artean euskarazko liburu bat ere bai: *Telefonoaren sortze eta aurrerapena* (1929). Euskal aditzaz eta joskeraz anitz liburu egin zituen. 1942an euskaltzain izendatua izan zen J.K. Gerraren hutsartea betetzeko. 1951.etik 1962an hil arte Euskaltzainburu izana zen.

Sarrerako zerrenda hortan ez badakar ere, 1954an Jose Maria Caballero Arzuaga Diputazioko lehendakariak Seminario “Julio de Urquijo” sortzeaz bere zuzendari izendatu zuen (Ikus: *El Seminario Julio de Urquijo. Antecedentes y Constitución*. San Sebastián, 1955). Oroi aurreko urtean (1953) lehen aldiz argitaratu zela *Egan* euskara

hutsean eta hurrengotik (1954) Urkixo Mintegiaren ardurapean. Beste zenbait xehetasun ikus 1954. urteko 5-6. alearen atarikoan 5-7. orrialdeetan.

Idez integrista zen eta kausa horren emaitzetan ere lanik aski egina zen. Beren agerkari zen *La Cruz*-en entzutea banuen, haurtzarotik. Garai haietan kalez-kale deihadarka saltzen ziren egunkari eta astekariak bazituzten beren izenez gainera bestelako deitura edo izenorderik ere eibartar ezkertiarren artean: “El Diario Vasco, egi guti eta gezur asko”; “La Cruz, elizako kandelari egiok putz”. Baina integrismoaz ezer guti nekien liburu hau irakurri artio. Zer zenaren irudia A. Campionez idatzitakoak zerbait ematen digu, liburuaren 387. orrialdean: “Campion, jakitun izatez gainera, gizon zuzen eta jarraikor bat da. Agian, norbaitek, gure esanari zer esanik aterako dio. Campión jauna, esango dute, integrista izan zen, gero “nazionalista”, eta nazionalismuan etzuen jakin izan partiduaren erakuspidetara makurtzen. Ez dugu uste guztihotan jarraikortasunari huts egiten dionik. Campión jauna, katoliku bikaña baita, integrista izan zen eta Eliza Katolikua dotriña osotasunera zeharo atxikia da. Campión jaunak aberri-prolemak estudiantu zituenean, nazionalista egin zen; baiña, integrismuaren eta nazionalismuaren artean, ideiei dagokiotenetan, eztago funtsezko alkar ezin etorririk. Campión jauna ez baldin ba’da makurtu Arana-Goiri’ren partiduerakuspidera, horretan ere eztago jarraikortasun hutsik, alderantziz baizik: irizpide aldagaitz bat. Norbaitek iritzi diezaioke, noski, oker dabillega, baiñan ez zintzotasun gabe dabilenik”.

Liburuaren erdian, bigarren zatia hasteaz euskarazko eta gaztelarazko bertsoz agertzen du ideia hortaz zuen sentipena.

Kapitulu nagusiak ordea, honela banatzen dira: Aitaz, Aitak; “La Cruz”eko idazlan ideologikuen muiña (1929-1936), Lizunkeriaz, Politikaz, Kristau gogoz, Euskalerriaz, Liburuxka integristen muiña.

Euskal Herriko pertsonaia askotaz behar genituzke era hontako biografiak. Historiaren osagarri ez ezik literaturaren aberasgarri baitira.

J.S.M.

BERNARDO ATXAGA.—*Bi anai*. (3gn. argitalpena). Erein.
Donostia, 1986.

Kontalari trebea den aldetik, ez dut uste egileari asko axola zaionik ipui luzea non bukatzen den eta eleberri laburra non hasten den. Gaiak eskatzen dion neurri eta arauetara landuaz arituko da, mugarik jarri gabe. Eta hala behar ere heldutasuna eta nortasunaren jabe diren idazleen artean.

Bi anai umezurtzen historia da kontatzen diguna. Bataren zentzu eskasia besteak estali nahiz; bataren arintasuna bestearen nekegarri. Egoerak, zentzunduna barnekoiago bihurtzen du. Hala ere, jasan ezinezko zama, esistentzia ilun batean murgiltzera bultzatzen duena.

Aise irakurtzeko eran dago. Beti bezala, hizkuntza joria ageri zaio egileari; baina kontatzeko era, trebea edukiarren, gaztetxo edo hurrei egiten zaien erakoa du. Pasartean une guziak zirrikiturik gabe utzi nahi, xehetasunez ondo loturik, ipi-apa adiaraziz, eta gaztetxoentzat goxoa daitekeena adinekoentzat enpagugarri. Hala ere, eskuetatik erori gabe arretaz irakurtzekoa da.

Denok dakigu literaturgintzarako gure hizkuntzak dituen ajeen berri, zein lotua aurkitzen dugun eredu idatzirik urri dugunez. Horren hornigarri, handik eta hemendik, edozein euskalkitatik garraiatzen ditugu hitzak lana gorpuztuz eraikitzeke, eta ez da batere harritzekoa hitz horietarik zenbait doitasunez ez kokatzea edo okerreko lekuan jartzea. Are gehiago hiztegiren batean *erdu* hitza, erdarazko *venir*-en ordezkoko jarri denean. Hiztegi modernoak nahi dutena esango dute, baina *erdu*, *zatoz*-en ordezkoko erabiltzen da Bizkai aldean eta ezinezko da "*ni zatoz*" esatea. Baina hola dator 100. orrialdean irakurtzen denez: "Erdu nintzen plazara". Bai Bernardo adiskidea. Baina, tipikeri hori gora-behera, erdu holako ipuiekin gure literatur plazara.

J.S.M

Gabon dut anuntzio de B. Gandiaga, por Otsalar.

J.A. IRIGARAY.—*Gauerdiko ele galduak*. Euskal Literatura. Elkar.
Donostia, 1986.

Liburu honetan agertzen diren ipuin eta kondairak azken hamar urteetan idatziak dira. Orotarik bada bertan, egiazko gertakizunetak oinarritutakoak eta asmatuak. Horren arabera, egilea ahalegindu da idatz tankera egokia ematen zein batari edo zein besteari

Egileak hitz-lauz agertzen duen lehen liburua dugu eta, gure iduriz, ez du plazaratze txarra.

* * *

TXOMIN PEILLEN.—*Aintza txerriari!*. Euskal Literatura. Elkar.
Donostia, 1986.

Gure Txokin, liburu honetan aspaldiko *Igela*-ren bideetatik datorkigu, bromapasazko liburu polit honekin. Serio hartzen duen bakarra Jon Mirande da, beti bezala. Gainerako guzia adargarri iduritzen zaionez, adarra joteari emana da. Horregatik ezin zaio ukatu entretenigarritasuna, egungo literaturan hain beharrezko zaiguna euskaldunik gehienak irakurketari sor baldin badago ere.

Erremedio ederra txerriak bere urde begi paregabeko, baina parredunekin, bere arbaso, guraso, ta auzo ere baita bereziki giza jendeak begira lehen eta orain gure Urdal-Herriaren berri ematen digu, bere gisara.

JEAN LOUIS DAVANT.—*Iparren bila*. Euskal Literatura. Elkar. Donostia, 1986.

Erromantiko kutsua nabari zaio Davanten lehen eleberri honi. Irudimenez, bere burujabetasuna hartu duen Zuberno herri tipian kokatzen gaitu eta auzo urrunaren aurka, basa gerla batean sartzerako, funtsezko arrazoirik gabe dirudienez. Iraultza garaian jokabide susmagarritzat begiko hartu zutenari egunkari salagarri bat bilatu diote eta hortik datoz arazoak. Horren ondorioak ematen dio argudioaren mamia eta aski ongi eramana da.

Zuberotar idazle honen literaturgintza interesgarria da gure giroan.

* * *

ROBERT LAXALT.—*Kafea hartzea Iruñean*. Itzultzailea: Xabier Mendiguren. Erdal Literatura. Elkar. Donostia, 1986.

Honelako eleberriak premia-azkoak zaizkigu euskaraz, ez bakarrik hemengo gaia erabiltzeagatik, baita ere Laxalt-ek eleberrigile bezala erakusten digun ofiziotasunagatik, zeren gure artean ofiziotasunean bai dugu hutsunea, inon hutsunerik izatekotan.

Kontrabando gaia bera ez da lehen aldiz erabiltzen dena gure artean, P. Loti-ren *Ramuntxo* alde batera utzirik, Daskonagerrerena baino aisago, J.A. Loidiren *Amabost egun Urgain'en* ohizko polizi nobela baino hurbilago dago. Kontrabandoak holako gairik ematen du, P. Larzabalek ere erakutsi zigun zenbait antzerkitan baina baita ere hori nabari da J.B. Constantinek Haritchabalet apaizaren bizitzaz idatzi zuen hartan (ikus *Egan* 1985.eko 3-4 alean).

Pirineoko bi alderdietan, kontrabandoa mendiz egiten den herrietako giroa ondo jaso du eta pertsonaiak ondo karakterizatuak, gainera suspentsea berebiziko onduen eramaten du, horietan bere ofiziotasun hori erakusten duelarik. Ez da eleberri luzea, zoritxarrez, zeren gertakariak taxuz eta bizi ematen dituen ez bizkor irakurtzen bait da. Itzultzaileak ere bere maisutasuna erakusten du.

* * *

AINGERU EPALZA.—*Sasiak ere begiak baditik*. Iruñeko udalaren literatur saria 1985, narrazio sailean. Euskal Literatura. Elkar. Donostia, 1985.

Hemen ere, nonbait, kontrabandista zen eleberriko pertsonaia nagusia baina baserritik Don Carlosen armadara joan omen zen eta eleberriak beste bide bat hartzen du. Karlisten gerratea du gaitzat.

Pedro Mari Arrieta, hala ere, kontrabandista girokoa izaki, baztandar asko bezala, eta karlisten soldadu soila izatetik hara hor non bihurtzen den liberalen ofizial, amorante frustatu, mandazain eta lapur. Gertatu ere, pertsonaiari, hilabete gutitan gertatzen zaizkio gora-behera guziak. Beraz, eleberri honetan ez dago aspertzetik.

* * *

JIM THOMPSON.—*1280 arima*. Itzultzailea: Xabier Olarra. Literatura beltza. Elkar. Donostia, 1986.

Argitaratzaileek azalean diotenez, *1280 arima* bortizkeria, kirtenkeria, sexu eta umorez jositako eleberria duzu. Bizi garen

garaian gaien aldresbeskeria eta hizkeraren zatarkeria inorentzat eskandalagarri bihurtzea zaila bada ere, inork lortzekotan Jim Thompsonek lortu du.

Guzti hori nolabait gozatzeko, arintzeko geldi daitekeen errekurtsio bakarra da. Eta obra honen zenbait pasarteri umorea dario, umore beltz samarra bada ere.

Bertan detektiberik azaltzen bada ere, ez duzu hau detektibe istorio klasikoa. Herri kokor bateko (1280 arima besterik ez du) gorabeherak kontatzean, gizakiaren gaiztakeriarako isuria, botere paranoiaren ondorioak eta esperantzarik gabeko mundu honen barnea azaltzen zaizkigu.

* * *

XIPRI ARBELBIDE.—*Gerlako tresna bizidunak*. Euskal Literatura. Elkar. Donostia, 1986.

Eleberri honek Iruñeko Aurrezki Kutxa Munizipalak 1986an antolatutako Xalbador Saria irabazia du.

Egilea, hamar urtez Algerian egona zen, gerletan parte hartuz, zeren adinak soldadu hartua bai zen. Orain, bere biziak eta ikusiak eleberri gisa kontatzen dizkigu, hango hilketak eta bortxakeriak erakutsiz, garai berean frantsez kazetariak erakutsi ez zuten bezala.

Aitortzen du toki izenak egiazkoak direla baina ekintzak ez direla esaten diren lekuetan gertatuak, zeren bestela norbaitzuk arriskoan jarriko bai zituen. Jende izenak, asmatuak, noski. Hala ere batzuk ezagugarri egingo zaizkio historia haiek bizi edo irakurri zituenai. Horregatik, Algeriako historiaren zati bat da liburu hau, kontalari atsegin batek luma bizkorrez egina.

J.S.M.

FR. LUIS VILLASANTE.—*Kristau Fedea (Teologi-saileko azalpena)*. Arantzazuko Frantziskotarren Argitaldaria. Oñate, 1986.

Euskara bizkortu eta indartu nahian gabiltzan une honetan ez dugu uste behar euskal irakaskuntza eta literatura ederreko obrak idaztearekin dena eginik dagoela. Kultur munduko sail askotan trebatu beharra dauka euskarak. Gutxi edo bat ere gorritu gabeko alorretan euskara erabiltzea da, segur aski, gaurko eginbeharrik handienetako bat, eta hortik doa egilearen asmoa ere. Axularren esanez, horrela ontzen, argitzen eta fintzen dira tresnak; eta bai hizkuntzak ere, noski, tresna batzuk direnez.

* * *

Jainkoa (1962), *Jesukristo* (1969) eta *Eliza* (1984) hirukotearen ondoren, lan berri honi aurpegi eman dio Aita Villasantek, hots, kristau fedea zer den azaltzeari. Teologi-saileko saiakera, dibulgazio mailatakoa, duzu, bada, liburu hau.

Zer da fedea? galdeari, errazki ematen zitzaion erantzuna ohizko Kristau Dotrinetan. Hala ere, lehen kolpean dirudien baino mataza eta korapilo gehiago dago hemen gorderik, eta gai hau bere luze-zabalean azaltzea da liburu honen helburua. Fedea Teologi-aldetik esplikatu beharrak buruauste eta katramila ugari sortarazi ditu. Aztergai gutxi dira hain ernagarri eta hain gaurkoak. Trütsch jaunak esan duenez, auzi hau argitzen eman du Teologia berriak bere fruiturik umoenetako bat (*Mysterium Salutis* I, 915).

Fededunaren begiz gauza ikusiz, ez dago, bestalde, fedea baino dohain handiagorik. Badaki egileak, sobra ere, gaur halako hoztasun edo mukertasun bat zabaldu dela gure artean fede-mundu honen alderaketatzat; baina uste du bere herritarrei laguntza eskaintzeko modu bat dela arazo honetan egon daitezkeen eritzi oker, ezjakite

eta oinarri sendo gabeko usteak argitzea. Egileak anitz urtez aztertu eta azaldu behar izan dituen jakin-gaiak dira, gainera.

* * *

Liburuak 27 kapitulu ditu, hiru partetan sailkatuak. Lehen partean fedeari buruz nolazpait finkaturik eta zoriturik diren gauzak azaltzen dira. Bigarren eta hirugarrenean, aldiz, gaiari barnetikago heldu nahirik, gaur eztabaidatzen diren eta auziaren azken hondoraino hurbiltzeko egoki diruditen puntuak ukitzen dira.

A.

ANTZERKIA

ANTZERKIA

1910

ANTZERKIA

ANTZERKIA

ANTZERKIA

ANTZERKIA

ANTZERKIA

ANTZERKIA

ANTZERKIA

ANTZERKIA

I H A U T E R I A K

HIRU GERTALDITAKO ANTZERKIA,

P. Larzabal

JOKALARIAK:

- *GUARDA (G)*, 55 urte, illargi arpegia, kasik beti irriz mintzo.
- *JENERALA (J)*, 50 urte, idorki mintzo, usu zintzurra karrakatuz.
- *FRAILE (F)*, 40 urte, lehun bainan fermu.
- *KARABINERO (K)*, 30 urte, idor, behakoa zalu eta mesfida.
- *ERTZO (E)*, 45 urte, arpegi gozo, zerutiar.
- *MATRONA (M)*, 45 urte, arpegi gordin eta gaxto.
- *PEXETA (P)*, 55 urte, edozein.

—LEHEN GERTALDIA.—

TAULA-GAINA:

Gure muga huntan gira. Muga bertzaldean, karabinero bere etxolan. Mugaren erdian, gorputz bat zazpi pusketan: Hiru hunaindian, lau haraindian.

GUARDA.—(*Agertzen da, buruari atzka eta aharrosika. Seinale du moskor-ondo dela.*)

- Edana, lagun ona... Bai segur, ez balu hor biharamuna... Atzo bentzutu nintian bizpairu... Oro espainolak... Bizpairu botoila, Malagako gozotik... Ez mia heien ageririk aduanako paperetan... Ez nintian papereta sartu, bainan klik, nere tripa-kakuan... Berdin, gero ere edatekoak ziren.

(Betbetan ikusten du Gorputz puskatua)

- Heu!...Oi-oi-oi!... Zer da hau? Zer gertatzen da hemen! Gizon bat puskatua! Oi-oi-oi!... Hemen zango bat!... Hor, bertze bat... Bat, bi, hiru... Hiru puska, muga hunaindian... Bat, bi, hiru, lau... Lau puska, muga bertzaldean. Oi-oi-oi... Bainan bainan zer, gertatzen da hemen!

(Karabinero deituz)

- Errak to, hi, karabinero!... Ho karabinero!

(Bere buruari mintzo)

- Nor ote da karabinero mutur beltz hori? BERRI zonbait, oraino ere... Bat geiago... Bertzalde hortan, karabineroak sortzen dituk, onjoak larrazkenean bezenbat. Diotenaz, hor, hiru mutikotarik bat ateratzen omen dut bere amaren sabelatik, ezpainak muztatzekin eta pixtola bat sahetsean... Beharrik horko gobernuarentzat!... Bertzenaz, bakea nola beira?

(Oihuz)

- He, karabinero, haugi hunat!

KARABINERO.—Zer da!

G.— Zer den galdetzen duk! Ez duk ikusten hemengo saltsa! Gizon hau, zazpi pusketan! Lau hor eta hiru hemen!

K.— Eta gero!

G.— “Eta gero” diok? Zer uste duk? Puska horiek, kaka pikor batzu direla edo zer?

K.— (*Hotz*)Huna muga... Muga hunek baditu bi eskualde. Zure eskualde hortan manatuko duzu, bainan ez sudurrik sar mugaren hunaindian.

G.— Nungo pittika zuken, to, hire ma, holako birikaren jabe den umea sortzeko?

K.— Zuk errana edo jazko haizea, berdintsu dira neretzat. Ez da nere falta, gorputz puska horiek, mugaren bi eskualdetan balinbadire. Zuk bilzkitzu zureak, nik bilduko ditut nereak.

G.— Zer duk, gorputz bera, bi nazionen artean puskaturik, lurperatu nahi?

K.— Eta gero? zuri eta neri zer zauku?

G.— Eta, hil hori, hola lurperatu nahi duk, deus inkestarik egin gabe, nola ote den hortaratu?

K.— Hila hil da... Zer behar ditutzu? Puska horiek usaintzen hor utzi? Doatzila pala eta pikotzari.

G.— Urde karabinero basa! Ez duzue segur, lehen aldia, muga huntan, pala eta pikotzaz, zuen krimak tapatzen ditutzuela. Bainan, gaurko huntan, agerian beharko duzue jokate. Hor izanen baigaituk zuen laguntzeko, inkestaren egiten.

K.— Ba ote dakizu zer deramazun?

G.— Ez... Hi, hunat etorri artio egon nauk, nere ofizioa ikasteko. Nork ezarri dik, to, gizon hau, hola, zazpi pusketan? Ez ahal dakik hortaz deus ere?

κ.—Galde hori egin-ozute zure eskualdeko jenderi eta ez hemengoeri... Frantses ustelak!

(*Sartzen da bere etxolan*)

γ.—(*Bakarrik*) Hail, mutur beltza, hail hire zorrien hazterat!... Bon, eta orai behar dut paperean ezarri, gertatuaz zer dakidan. Horixe da, nik maite ez dudana. Bainan, zer deubrutako, gizon hau etorri da hiltzerat, gisa huntako lekurat!!!...

(*Hartzen ditu lapitz eta papera*)

— Bon, egin dietzogun legezko galdeak...

(*Hilari mintzo*)

— Errak to, nola dituk izen-deiturak? Ha... ez du errepustarik emaiten!... Hala... Zer ote da? Emazte bat edo zer?... Gaurko egunean, denak berdin galtzak soinean dabilta-ta... Erran no, hi, nola ditun izen-deiturak? Mintza-adi, no!... Ala, zer haiz, mutua!... Bon, hago beraz ixilik!... Erradazue orai, nik zer behar dudana izkiriatu paper huntan!... Bai-eta, zer deubrutako jende hau etorri den hiltzerat toki huntarat! Ha, huna matrona heldu!

MATRONA.—(*Agertzen da*).

γ.—Erran no, hi, matrona, hire ofizioa baitun jenden biluztekoa, ikusteko ean kontrabandarik gordetzen dutenetz, hiretzat badinat emen lan bat xarmanta!

μ.—Zer lan duzu neretzat?

γ.—Hurbil-adi eta so egin-zan... Zerria hil-eta bezala dun hemen. Xingarrak alde baterat. Tripak eta burua bertzerat.

μ.—Hooo! Zer gertatu da hemen? Jesu-u! Nor da, hola xehakatu den hil gaixo hori!

γ.—Nik ez zakinat!... Ez zakinak nor den, ez-eta, urrixa ala orotsa, zer den!

μ.—Yes, ez duzu ikusten gizonkia dela?... Gutixago edan izan bazinu, ez zintazke nehiren beharretan, hortaz konturatzeko.

- G.— Hik, zertarik ezagutzen dun, hil hori gizonkia dela eta ez emaztekoa?
- M.— Aski diozu ongi so egitea...? Hori, argi eta garbi seinale da soinean dituen arropetarik!
- G.— Bon, mia zan halere! Ni, ez naun itxurari fidatzen. Lumeroari baizik... Ardia balinbada, ez dinat gero nik marroa dela ezarri nahi nere paperean.
- M.— Aski duzu zehorrek miatzea. Nik, biziak ditut miatzen eta emaztekiak bakarrik. Hori gizonkia da eta hila.
- G.— Bon, jar-adi nahi badun greban, bainan ez adi otoi lotsatua agertu horren miatzeko, gizonkia delakoan. Ez ekin bererik, hire burua, ohoratzen artzea, nere aintzinean. Badakin berdin, nik bazakinatela hi zer haizen.
- M.— Errazu, zuk, nun duzu errespetua! Ez dautzut nik erraiten, sudurra tapa-alako edari usaina duzula!
- G.— Ez dainat nik ere erran, galtzen miatzea maiteago dunala, zaien miatzea baino.
- M.— Zure xuriketak eginizkitzu eta bertzenak berengain utz.
- G.— Bai, konpainia onean sartua naun, no, ni hemen. Alde batetik, matrona-patrona, ondoan hil puskatua, eta bertzaldetik, horxetako mutur beltz hori.
- K.— (*Haserre*) Errazu, hil bat ez bazautzu aski muga huntan, bigarren bat berdin planta dezakegu gero!
- M.— Emotzu bi tiro, emotzu, zikintsu horri!
- G.— Ez nauk batere hir fido... Ofizio hortakoak baitzirezte zuen arropakoak... Errak egia: Zonbait gizon hil izan dituk gaur artio?
- K.— Ez uste izan gero, muga gure artean dela-ta, oro aizu zaizkitzula. Jaungoikoa lekuko, hor izanik ere, berdin-berdina bi tiro botako baidauzkitzut, aski nazkatzen banauzu.

м.—Bota, bota! Noizbait ixil dadila aho zikin hori!

g.—Bazakiat hire Jaungoikoak, jende tirokatzea onhartzen duela eta batzuetan manatzen ere, zerua irabazi nahi duteneri. Bainan, gaizoa, orroit-hadi gurutzada santua bururatua dela. Eta Hitler ala Mussolini, ez ditutzuela geiago hor, zuek zeruan sartzen laguntzeko.

к.—Ez eta zuek Napoleon, zuen larderiaz guri beldurra sartzeko.

g.—Utzak Napoleon, den tokian. Aspaldi duk zizari bazkatzen ari dukala. Agian, gaurko bertze Napoleon batzu, laster joanen dituk haren laguntzerat.

м.—Bai, eta, zu ere heiekin.

к.—Anartean bakean emozu emengo jendeari. Abisu hau emaiten dautzut zure onetan.

(Sartzen da bere etxolan)

м.—Ez da goizegi, norbaitek noizbait ahoa hesten baitio.

(Ateratzen da)

g.—*(Bakarrik)* Pasori inbido, inbidori hordago, hordagori iduki bainan nere papera beti berdin garbi... Matronak ez eskurik zikindu nahi. Eta mutur beltzak, bere eremuak zaintzen ongi. Bon, hil huni, azken aldikotz, mintza gaiten fermuki: Errazue, zuek, mugaz bertzaldeko puskak, jingo duzue eskualde huntarat, bai ala ez!... Ez duzuenaz geroz ihardesten, hanbat gaxto zuentzat!... Legearen izenean, hemendik aintzinat eta betikotz, izanen zirezte "desertur". Zauzte hor edo zoazte deubruetarat, bainan ez sar Frantzian.

(Ateratzen da, nazkatua, ez baitaki zer izkiria bere paperean)

м.—*(Sartuz eta eskualde guzitarat behatuz, urbiltzen da karbinero-ren ganat)*

— Nola hil duzu?

- K.— Bonba bat ezarri diot eskutan, erranez ean paketa ttipi hori eremanen zuen holako lekurat.. Bonba zartatu zaio. Horra hor ondorioa!
- M.— Ainitz diru bazuen sakelan?
- K.— Zituenak kendu diozkat... xo, xo!... Norbait heldu da... Gero eginen ditugu konduak. (*Biak gordetzen dira*)
- FRAILE.—(*Agertzen da, liburu bat irakurtzen duela. Noizbait ikusten du gorputz puskatua. "Aitaren" eginez.*)
- Jesus-Jesu, zer da hau! Jainko ona, urrikal zaite hunen arimaz?... Eta nehor ez hemen!... Zer gertatzen ote da? (*karabinerori mintzo*) Ez zirea ohartu, gorputz bat badela hemen, dena puskatua?
- K.— Ba, fraile-aita, ikusia dut, Aintzindariak abisatuak, ditut... Heien beha nago.
- F.— Zer ote zaio? Auto zonbait, gainetik iragan edo zer?
- K.— Ez dut uste... Gaua zen... Bunbako bat entzun dut... Bereala hurbildu naiz... Eta, gorputz hau aurkitu dut, den bezala.
- F.— Zer gertatu ote da ba? Zer zautzu iduritzen?
- K.— Ez dakit... Iduripena dut terrorixta bat zitakela, bonba bat zekarkena. Eta, nik uste, hemen iragaitean, bonba hori zartatu zaio.
- F.— Ta, nor ote da?
- K.— Ez diozkat sakelak miatu... Aintzindarieri baita inkestaren egitea, gauzak diren bezala nahi ditut utzi, hek etorri artio.
- M.—(*Agertuz*). Zer diozu, fraile-aita, heriotze latz huntaz?... Azkenean, terrorixta horiek, kasik beti, beren burua ondutzen dute.
- F.— Ba, Ebanjelioan errana da: "Ezpata erabiltzen duena, ezpataz hilen dela."

- M.—Egi handia hori!
- F.— Ba, bainan egia denentzat. Mugazaintzat ere ba!... Zereneta, aitor-azu, mugazainen tiroek, hemen gaindi, asko jende badaukatela zauriturik.
- M.— O fraile-aita, gu ez gira gaxtakeriatik bizi, bainan ordrearen alde, lan egitetik.
- F.— Bai bai... Dena da ean zuen ordreak, jendeen arteko maitasuna duen laguntzen edo trabatzen.
- M.— Hil hau bezalako terrorixta batekin, nola nahi duzu, gu, maitasunean sartzea?
- F.— Hori ere nunbait-ko amaren semea da. Jainkoak daki nola den hortaratu.
- M.— Jainkoak ez badu gure ofozioko jenderik nahi, aski ditu jende gaxtoak ontzea!
- F.— Delako terrorixta hunek ez ote lezake, gauza bera erran, bainan aintzin-gibelka: Jainkoak ez badu jende gaxtorik nahi, aski ditu poliz armatuak kentzea.
- G.— Ai-ai-ai... Kasu, fraile-aita, kasu Ebaren alaba horri!...
- M.— Bon, su-pitx hori ginuen emen eskas!
- G.— Orroit zaite zer gertatu zen fruitu debekatuarekin!
- F.— (*Irriz*) Beharrik hor dugu zu bezaleko baten guardia, bide galgarritik beiratzeko!
- M.— Ni banoa hemendik, ez baitut horren ele zozoen entzuteko gutziarik.
- G.— Bazakinak badunala ni baino puttu lehunagorik, bainan zer nahi dun: Denetari bagaitun munduan!
- M.— (*Ateratzen da, sorbaldak alxatuz eta murmurikatuz*) Zozoa!... Zozo andia!...
- F.— Ikusten dudana, galernak izaiten dira zuen lurreko parabisu huntan!

- G.— Bai, liztafina bizi den lurretan, piperrak laster dira gorritzen.
- F.— Nola ez, zu bezalako jorrariarekin!...
- G.— Eta zu, zertarat etorria zira... Piper jorratzerat ala saltsatzerat?
- F.— Ez bat eta ez bertzerat!... Hil hau da nere lantegia.
- G.— Eman diozu holaxet (*gurutze ttipi bat eskuz egiten du*), bertze munduan ongi hartua izaiteko billeta?
- F.— Billeta hori, hil-aintzin ematen da eta ez hil ondoan. Zer gatik ez nauzu deitu, ordu zelarik?
- G.— Eska-zozu hori hortxeko Jainko adoratzaille zintzo-horri!... Horrek dazki holako xehetasunak!
- K.— Frantses perttoli, putz-untzia!
- G.— Horra zer katoliko pizkorra duzun, jaun hori! (*Gurutzearen seinalea egiten du espainol moldean*) Holako simagre zernaki egiten badaki, bainan hil-aintzin, apeza deitu behar dela ez daki (*Irriz*).
- F.— Bon, joana joan da! Bainan, pentsatzen dut ez ditutzuela gorputz-puska hauk hola, elgartu gabe, barreiatuak utziko!
- G.— (*Trufaz, predikuan bezala mintzatuz*).
- Girixtino maiteak, gorputz bat eta haragi bat egiten duzue. Gizonak ez beza berex, Jainkoak elgartu duena!
- K.— To, gaizo apostolua, hori bederen ikasi zuen bere katiximan!
- F.— Ba, hori errana da senar-emaztentzat. Eta hek, gorputz eta haragi bat egin behar badute, bietan behar lukete "bat" egin, hemen diren gorputz beraren puska horiek.
- G.— Gaixo fraile-apeza, hortan arras ados nauzu zurekin! Bainan zure aldeko fededun handi hori, ez da beretik ari. Nola nahi duzu axola ukan dezan gorputz batetik, haragi bat egiteko? Ez eta bitarik "bat" egitea, ez zaio aski... Hirutarik "bat" egitea du bere neurria.

- K.— (*Hasarre*)Mihi zikin ustela!
- G.— Ez hadila samur, gaizoa... Hire kofesioa egiten ari nauk fraile-aitari. Hola, aitormena errexago izanen duk hiretzat!
- F.— Kofesioa, “Bakotxa bere” da gero! Aitor-atzu zureak, bertzenak beren gain utziz.
- G.— Bai, onhartzen dut hori, fraile-aita, bainan nola, jauntto hori, gezurtietan gezurtiena baita, argitu nahi zaitut, ez zaitzan zakuan sar.
- ERTZO.— (*Sartuz, orgatxo bat pusatzen duela, ohartzen da kalapita bat badela... Orgatxo gainean jarririk, jestu asko eginez, kalapitan parte hartzen du. Kalapita mintzen delarik, beldurrez joa, ateratzen da*)
- F.— Eta zuk, noiz egingo duzu zuhaurren kofesioa?
- G.— Ni, girixtino ona naiz. Hortakotz ez noa kofesatzerat.
- F.— Yes, Hauxe jokabide bitxia!
- G.— Ba, ez dira kofesatzerat joaiten mandilgotik bizi direnak. Eta ni, hetarik naiz.
- F.— Nolaz hori?
- G.— Ez ahal dakizu mugazainak direla kontrabandixtarik handienak? Eta, ez ahal dakizu, karabinero sartzeko, behar dela bere arima gobernuari saldu?
- F.— Arima saldu?
- G.— Arima saldu ba! karabinero horrek, zin egina du, bere aintzindarieri obedituko diotela eta hek manatu guziek, on ala tzar, beteko dituela... Beraz, horrek, bere arima saldua du.
- K.— Berea ezin salduz ari da, nehork ez baitio erosi nahi.
- G.— Eta zu, fraile-aita, mesfida zaite alimale hortaz. Gaur, elizarat etortzen zautzu, jaun handi, Jainkoa adoratzerat. Gobernuak hola manatzen dio-ta... Bainan, gobernu aldada da, eta bihar, elizarat etorriko zautzu, berdin-berdina, aldarea tirokatzerat.

- K.— Asto tirokatzeko manua ukan baneza, banakike nortarik lot!
- G.— Berak aitortzen du, fraile-aita... Horrentzat, jendeak dira asto batzu. Eta, ni hilen ninduken bezala, berdin hil lezake bere andrea... Eta hura bietan
- E.— (*Solasak aintzinat doatzila, ateratzen da*)
- K.— (*Errabian*) Zerri Ustela! Holakoeri, nik, bi bala... bi bala.
- F.— Otoi, jaunak!...
- G.— Karabineroen ofizioa, fraile-aita, bekatu untzi bat da. Untzi hortan, saltsa-multsan bizi dira karabineroak eta munduko satan guziak.
- F.— Orroit zaite, bat ala bertzea, tupin bereko saltsaki zireztela.
- G.— Ez, nere tupinak ez du, horrenak bezain usain gaxtoa. Eta nik, nere itzalak aitortzen ditut... Horrek ez. Hori da zuriko.. Ez dut gero erran: zuria. Zeren-eta, horren azala zuria balinbada, horren barnea, ximiniko keldarra bezain beltza baita.
- F.— Ez ote duzu, zure buruaz, kukuruku gorasko jotzen! Gure Jainkoak ez ditu gero maite haga gaineko oilarrak!
- G.— Ez dakit ni haga gaineko oilarra naizen, bainan banakike erraiten zer den zure eskualdeko karabinero hori!
- F.— Zer dela diozu ba!
- G.— Karabinero hori eta bere iduriko guziak dira: Hitlerren burugainean azitako zorri batzu.
- K.— (*Errabian*) Bota, bota beti pozoina!
- F.— Ez zirea beldur, holako solasek ukan dezaketen ondorio gaxtoez?
- G.— Ni beldur? Noren beldur?
- F.— Ez dakit, bainan, hola ari bazira, karabineroak ere, noiz bait oldart ditazke gero!...
- K.— Ongi egiten duzu, fraile-aita, aho-zikin horren abisatzea.

- G.— Zer uste duk? Frantses guardak, Espainol karabineroen beldur girela. Atozte nahi duzuelarik. Horien kasatzeko, fraile-aita, gibel-aldeak aski ditugu. Guk, purrut-purrut egin eta, erbiak bezala joanen dira denak ihesi.
- K.— (*Arma altxatuz, errotua*) Aski delarik, aski da gero! Ikusiko dugu nor joanen den ihesi.
- F.— (*Karabinero-ren armari lotuz*) Ez. Holakorik ez!... Eta zu, guarda, zoazi hemendik...
- G.— Ba, banoa... Ez, horren beldurrez.. Bainan zintzurra ahortzen hasia dutalakotz. (*Ateratzen da, bainan seinale du beldur dela*)
- K.— Doala eta, bere onetan, ez dadiela gehiago hunarat agert.
- F.— Ha, eta gurputz puskatu hau beti hemen !... Hauk, ez ditazke hola utz.
- K.— Errana dautzut, fraile-aita, aintzindarien beha nagola, horietaz zer egin jakiteko.
- F.— Bon, banoa, heien pixka bat mugiarazterat (*Ateratzen da*).
- K.— (*Bakarrik. Bere etxolarat doa*).
- ERTZO.— (*Agertzen da, bere orgatxoekin - Haukien gainean dakarzki pala bat eta iduzki-onbrela bat*)

Ha bon!... Denak joan dira!... Hobe!.. Hola lanean hartzen ahalko naiz deskantsuan. Nik ez dezaket lanik egin, jendea kalapitan ari den lekuan. (*Goiti so egiten du*) Aro txarra, aro txarra, jende maiteak! (*Onbrela idekirik, jartzen da orgatxoekin gainean*). Parasol hau idekitzen dut, ez bustitzeko... Zuek ere, beharrik hor baituzue teilatua, buruen gainean... Ba, Parisetik heldu naiz... Jaun presidentarekin mintzaturik. Pompidou ba !... Ostatu ttipi batean nintzen. Ta, Pompidou-ri telefona kolpe bat eman nion, etor zadien, arroltze eta xingar nerekin jaterat. Ete, jin zen gizona... Ta, lastersko ale... Gormanta baita... Mintzatu ginen buruz-buru, Europa berri bat muntatzeaz. Nere laguntza baitezpada behar zuela, erran zautan. Lanez itoa izana

gatik, baietz ba, lagunduko nuela, hitzeman nion. Zeren-eta, presidenten artean ez badugu elgar laguntzen, populuak iretsiko gaitu... Ha, beharbada, ez nauzue denek ezagutzen Xuxen da. Batzuek nahiago dute politikan ez sartu... Ez baita laket bustitzea... Ni naiz, hemengo xoro, burtxoro eta erro guzien presidentea. Eta, president legezkoa gero. Bozak emanez hautatua. Beraz, nere kargua da, nere balioaren saria. Eta ez dut hori zor nehoi. Hortakotz, ez naiz ni nehoen xakur edo esku-makil... Bada ainitz hemen gaindi, ez baitezakete bertze hainbertze erran, beren buruentzat.

PEXETA.—(*Agertuz, Espainiako aldetik*)

— *Errazu, Ertzo, noiz pagatuko dautazu, zor dautazuna?*

E.— Andre Pexeta, nik ez dut zorrik zure etxean. Beraz, zoazi zure zerbitzuen zaintzerat eta, utz-nezazu ni bakean!

P.— Zu, atzo, nik zaintzen ditudan komunetan, sartu zinen. Eta gero, ihesi joan, hortakotz zor zinuen pexeta, neri pagatu gabe.

E.— Ba, egia da, zerbitzutan sartu nintzen. Bainan, deus ez nuen egin barne hartan. Beraz ez nintzen zurekin zorretan.

P.— Bai jauna. Komunetan sartu zinen eta beraz sar-paga zor dautazu.

E.— Paga-saria zor da, komunak zikintzen badira edo hango ura xahutzen bada. Nik ez nuen deus holakorik egin... Ez naiz ni aski eroa, zor ez dutanaren ordaintzeko.

P.— Ez badautazu ordaintzen lehenbailen, zor duzun pezeta, dei eginen diot polizari (*Ateratzen da*)

E.— Dei egizu, nahi baduzu, polizari, gobernadoreari, minixtroari edo debru-zaharrari. Bainan, ez duzu, nere sakelatik, pilik ukanen !... Pexeta “pixinta” zu !...

(*Hilari so dagola*)

— Horren begiak, neri so dagozi... Piztuko haiz, gaizoa, piztuko... Hor nauk ni... Bon, lot gaiten lanera !Hementxet behar dut lurra

itzuli eta, gorputz puska horiek, behar ditut landatu. Horien inguruan sartuko ditut zernahi lore mota: xuri, gorri, ferde... Bon, goazen lanera! (*Lotzen da tiraala, lur itzultzen bezala, bainan laster gelditzen da*) Lana, gauza sanoa da osagarriarentzat... Nik, ez banu lanik egiten errotzea segur nuke. (*Berritz lan eginik, gelditzen da*) Ahatik, beti buruz ari behar da lanean (*Izerdia xukatuz*) Indarrak eta ahalak neurtuz... Hori ez zakiten lehengo zaharrek. Gaur, holako zernahi gauza berri ikasten da. (*Hilaren beso bat hartuz*). Hunako beso hau, landatuko dut hementxet. Hum, beso indartsua !... Agian ongi pusatuko du !... Holako batzuen beharra badugu, panpako on batzuen zonbaiti emaiteko.

K.— (*Agertuz*) Errak, Ertzo, Zer ari haiz hor?

E.— Zer arinaizen? aski duzu so egitea... Lore eta gorputz-puska landatzen.

K.— Muga-bide erdi-erdian?

E.— Beharko, muga kentzekotan.

K.— Ta, zer egingo duk hemen? Nun haizela uste duk?

E.— Muga huntako haga kenduko dut, jendea ibil dadien harat eta hunat, deus trabarik gabe. Mugako eremu hautan denetan, landatuko ditut gorputz puska eta loreak. Han hemenka ezarriko ditut jar-leku batzu, jendea pausatzeko.

K.— Eta, gure guardiako etxoletarik, zer egingo duk?

E.— Ez kexa. Bakotxak ukanen du bere baliamena. Bat, beteko dut lore-untziz, bertzea arrain gorritz, bertzea izanen da haurren jostaleku eta hola, denetan ezarrik ditut gauza pollit-atsegingarri batzu.

K.— Eta gu,zer bilakatuko gaituk?

E.— Ez zautet ahantzi. Ez zirezte izanen, orai artio bezala, denetaz bigunduak eta gaizki ikusiak. Zuen buruko kasola itxusi horien orde, ukanen ditutzue baratzezainen xapel pollit batzu. Eta, armen orde, eskutan ibiliko ditutzue lur laneko tresnak.

K.— Arras eroa...

E.— Ez ote gintazke hola merkeago aterako, alferrak lanean emanetz!

K.— Arras eroa !...

E.— Eta, muga hau kenduz, ez ote diotegu deneri zerbitzu eginen, mila nardamendu izaiten baitira hunen trebesatzeko?...

K.— Arras eroa!...

E.— Ilargirat joaiteko, paperik ez daukute eskatzen; bainan ba, auzorat, gure etxekoetarat joaiteko... Ha gizona, gizona... arras eroa!

O I H A L A

—BIGARREN GERTALDIA.—

TAULA-GAINA:

Aintzineko bera... Alde Batetik Fraile, bertzetik Guarda ari dira, bakotxa bere saskirat, gorputz pusken biltzen.

GUARDA.— Nago, fraile-apeza, zergatik zuek, Elizgizonek, hola ohoraten dituzuen hilen gorputzak eta, hain guti, bizi direnenak.

FRAILE.— Gorputz bizi ala hilari, berdin errespetu zor zaio. Biziari, arimaren laguna izan delakotz eta hari berritz josiko, mundu hau kraskatuko delarik.

G.— Hil hau ikusi duzularik, zure bihotza urtu da eta bereala joan zira, alkatearen edo polizburuen edo nik ez dakit noren ganat, heuri eskatzerat huntaz arta har dezaten.

- F.— Eta gero!
- G.— Hil hau, bizi izan balitz eta zure beharretan, hoinbertze mugituko ote zinen hunen alde?
- F.— Zer gatik ez?
- G.— Uste duzia, egun batez, haragi puska hauk, xingar bizi dila berritz bilakatuko?
- F.— Gure sinestea da hori. Hazi usteldutik landarea bezala gorputz usteldutik, bizi berri bat dela aterako.
- G.— Hau baita mutil baten gorputza, izanen dea, zeruan, hunentzat, neskatzik.
- F.— Zeruan ez da, ez mutil eta ez neskatzik. Han izanen gira denak berdin, aingeruen iduriko.
- G.— (*Irriz*)Ikusten nauzu ni, aingeru bilakatua?... Egia aitortuko dautzut. Zeruan ez bada, ez neskatzik eta ez zurrutako molderik, berdin zaut neri zerurat edo deubruetarat joan.
- F.— Zerua, pixka bat konprenitzeko eta haren gutizia ukaiteko, beharrezkoa da, pottoka eta mandoek baino goraxago, bere izpirituaren alatzea.
- G.— Milesker ez binauzu halere astoekin parekatu! Dena den, zure ikusbidea da, tripa gainean badugula marra bat. Marra horren peko gorputz parteak, deus ez duela balio. Marra hortarik gorago diren bihotz burutan dela, gizonaren balio guzia.
- F.— Ez dut nik holako xorakeririk atera. Gure gorputz-puska guziek, balio bera dute. Denak dira eginak, baktxaren zerbitzuko. Bainan, gorputza ez da gizonaren helburua. Arimaren sustraia baizik.
- G.— Arima eta arima, ez duzue bertze solasik. Gorputza ere hor dela kontura zaitzete! Nik, aita saindua banintz, fraile eta seror guziak ezkontaraz netzazke.

- F.— Bai, eta nik, aita saindua banintz, egun guziz, otoitz bat erranaraz nezokete, Jainkoak beira ditzan ezkonduen purgatoriotik.
- G.— Mutur beltza heldu zauku. Ni banoa hemendik. Hori, bi purgatoriotan sartua baita, ni baino maxtro hobea ukanen duzu, auzi hunen xuritzeko. (*Jalitzen da*).
- K.— (*Agertuz*) Ez zaitu bederen sobera nardatu bere ahopaldiekin?
- F.— Ez... Batzuetan sobrakinak jalitzen ditu. Bainan, sobrakinatik neurria egitea errexago da, eskasiatik baino. Bon, ni ere banoa eta saski hau, zure gomendio! (*Jalitzen da*).
- K.— Ongi da (*Apur bat bakarrik*)
- M.— (*Agertuz*) Errazu, noiz egin behar ditugu gure kontuak?
- K.— Zer kontu?
- M.— “Zer kontu”, diozu? Trufatzen zirea nitaz? Haragia saskitan dela ikusten dut, bainan nun duzu horrentzat niri hitzeman saria?
- K.— Zure hitzeman saria?
- M.— Ez ahal duzu ukatuko, gorputz hortan zen dirua, nerekin erdizkatzea, hitzeman zinautala?
- K.— Nik hitzeman dautzutena da bakarrik: Zuri sari zerbait ematea. Bertzerik ez.
- M.— Eta, jakin dezaket zer emanen dautazun?
- K.— Bazkari baten saria zuri emanez geroz, ni kito naiz zurekin.
- M.— (*Oihuz*) Errak to, ustel zikina hi, zer uste duk! Eskale bati bezala, niri bi sos aurtiki-ta, eskuak garbi ateratzea ateka huntarik?
- K.— Ai-zu, zonbat diru, uste duzu, berekin zuela gizon hunek?
- M.— Hik nahi dukana. Nor deitu duk diru horren kontatzerat?
- K.— Zer parte hartu duzu, zuk, lan huntan, sariaren erdia zuretzat eskatzeko?

- M.—Errak to, nork salatu dauk, gizon hori, salmenta bat eginik, diruz kargatua heldu zela? Nork mozkortu dik frantses guarda, gertakizun huntan, lekukorik ez dadien izan?
- K.—Eta baduzu kopeta, zure egintza koxkor horientzat, diruaren erdia eskatzeko?
- M.—Orroit-adi sekretua erdizka diagula.
- K.—Zu ere, orroit zaite, sekretu hori saltzen baduzu, ondorioak berdin erdizka ukanen ditugula!
- M.—Ez, ez nauk aski xorua izanen, hemen gertatu dena salatzeke, bainan hire andreari ziozkat bi hitz erranen, bere senarra norekin dabilan, begiak idek ditzan.
- K.—Holako zikin berdurutzen lotzen bazira, ez naiz gero, ni ere ixilik egonen. Alpaldi du, denek hemen zilatuak ditugula, gure jeneral zahar horrekin, dabilzkatzun oilokeriak!
- M.—(*Hasarre gorrian*)- Ni? Ni, zuen jeneral horren oilanda (*hartzen du saskitik, gorputz puska bat*). Errak berritz, errak bietan!
- K.—(*Hunek ere, bere saskitik, gorputz puska bat hartzen du*). Ez dut erran oilanda, bainan oiloa. Zu bezalako atsoak, ez ahal du, oraino gazte delako ilusimendurik! (*Elgari joka lotzen dira, gorputz puskak hortakotz baliatuz*)
- M.—Faltsu ustel zikina, hi! Zorritz betea! Espainol usaindua!
- G.—(*Sartzen da, elgarri joka ari direlarik eta berexten dituela*) Hep, hep! Ezti zaizte, otoi, ezti, zuek, jende pare gisakoak. Zer dituzte molde horiek? Gorputz puska horiek utzkitzue beren saskitan! Ala zer? Ez ote zautzue aski, puska horien artean, muga bat izan dadien? Horren gainerat puska horiek, elgarri zarpaka nahi dituzte har-arazi? Zoin ifernuko deubruen umeak zirezte zuek?
- BIEK.—(*Gorputz puskak, berritz saskitan ezartzen dituzte*).
- M.—(*Errabian*)- Ba, guarda, jakin-azu eta deneri errozute, gizon hunen hiltzalea, hori dela !... Ba, zure aintzineko zerri ustel hori!

Horrek du, iragan gabea, gizon hau hil, hunen diruaz jabetzeko. (*Ateratzen da*)

K.— (*Errotua*) Gezurtia ! Gezurti errabiatua, zu ! Jakin-azu holako solasen saria direla: Bi bala buru-hezurrean. Zoazi, zoazi lehenbailen, zure jeneral zaharraren ganat ! (*Ateratzen da*)

G.— (*Bakarrik. Irriz popularia*).- Errana den bezala. Artzainak samur eta gasnak agert ! Orai badakizue zoin errespetuzko jendeak dituzuen, muga hunen zaindari ! Ahatik, ez hunarat abia zombait pinta edariz kargaturik ! Konprenituko baituzue orduan, guretzat ez bada errespeturik, zuentzat badela gero ! Ta, huna nun heldu zaukun delako jeneral zaharra... Aditu behar ditu bereak eta asto beltxarenak!

JENERALA.—(*Agertzen da. Karabinerok, arma presentatzen dio... Gero ere, zangoak tinkatuz da, aldi guziz, jeneralari mintzatzen.*).
Bon, hau da beraz delako gorputza ! Terrorixta...terrorixta... Mugarik nahi ez duen gizona, mugak du garbitu... Ongi egina... Dagola hor zazpi pusketan.

K.— Ba, berekin zeraman bonba bat zaio zartatu, hemen iragaitean!...

J.— Ez zuen bertzerik merezi !... Ongi egina... Muga hau da sakratua!... Sakratua delakotz, bere bizkarraren gainean ez du jasan ahal izan, ustel karga hori. Hor berean porroskatu du... Ongi egina!... Horrek bezala, denek ikas bezate zer den Espainia! (*Oihuz, laster aldizkatuz eta, aldi bakotx, besoa luzatuz*). España una!

K.— Una!

J.— España grande!

K.— Grande!

J.— España libre!

K.— Libre!

J.— Arriba España!

K.— Arriba!

- G.— (*Irri-trufaz mintzo*) Errak to, hi jenerala, zonbat soldado dituk hire meneko? Zeren-eta, zuek, Espainia hortan, hiru soldadontzat omen baituzue jeneral bat!
- J.— (*Saskia husturik, inkesta-neurrian hartzen ari dela*)- Frantzi galdua! Anarkixta, terrorixta, eta ustelkeri guziak sortzen eta hazten dituen lurra!
- G.— Ba, eta diotenaz, jeneral bakotzak, zango bat balinbadik armadan, bertzea omen dik banko, komertzio edo induztri andi batean. Ezpataz, moltsa hemendik zaintzen moltsa ezpataz eta, biak elgartuz, eliz-alderetako Jainkoa.
- J.— Holako gizon arrazak, puñalaz behar likek garbitu -puñalaz ez bada, tiroz - tiroz ez bada, napalmaz, -napalmaz ez bada, bonba atomikaz.
- G.— Ez adila hola asalda, gaizoa. Berdin, goiz edo berant, denak hilen gaituk. Bai hi eta bai ni. Pala eta pikotzak elgartuko gaitik.
- J.— Ordrea... Ordrea da eskas mundu huntan... Hortako ehunetik ogoi fuzilatzea aski litake eta gaineratekoekin bakea ginuke.
- G.— Bai, bai, hola hire mundua lukek porru-landa bat, hongierrokatua. Hik, hire burua, porrutzeat hartzea, paso !... Bainan, dena duk, ean hire mailerat jautsi nahiko duten ber'tze gizonak.
- J.— Ni porrua ! Ni porrua ! Tiro bat, bi tiro, lau merezi ditu hola mintzo den gizonak. Karabinero, atxik zure arma prest!...
- G.— He emeki, emeki !... Muga hor duk gero eta ihaurrek errana duk muga dela sakratua.
- J.— Ha, nere ohorea !... Horra zer behar nuen entzun, adin huntan behazozu nere bular-gainari ! Beha hor diren medaila lerroari! Ez zirea lotsa hola mintzatzeko, zu, armetako gizona, armadako aintzindari bati !
- G.— Ha zera... medailak ! Ha ba, zonbat dituk !
- J.— Bortz hemen dauzkatzu, begien aintzinean. Eta jakin-azu, bertze zazpi baditudak etxean.

- G.— Bortz eta zazpi amabi. Nik jakin nikena duk, horiek guziak, nola irabaziak ditukan !
- J.— Nola irabaziak? Nere odolaz, nere zauriez, nere zerbitzuez! So egizu medaila huni! Hau irabazi nuen: Pro merito de Caballeria. Horrengatik dauka, gainean, zaldi buru hori.
- G.— Nola erran duk: Pro mérito de Caballeria?
- J.— Bai, horixe bera. Zeren-eta nik bainuen erreberritu, Tudelan, armadako zaldien arraza guzia.
- G.— Hik?
- J.— Nik ba, nik!
- G.— Nolaz hori?
- J.— Nik nuen, garaño esperientziari esker.
- G.— Ha!
- J.— Ba, jakin-azu, nere aitatxiren denboratik gaur arteraino, gure etxean, izan direla Naparroko garaño hoberenak.
- G.— Beraz, ezin ukatua, ongi merezitua dukala garaño medaila hori!
- J.— Eta, bertze medaila huntan, irakurtzen ahal duzu: “Salvador de España. Todo por la Patria...” Erran nahi baita. “Espainiaren salbatzailea. Oro Aberriarentzat.” Hau irabazi nuen, Aleman eta italianoekin gudukan ariz.
- G.— Noren kontra?
- J.— Espainol gorrien kontra.
- G.— Ba, lan garbia egin huen !... Eta zer duk hortako medaila gurutzadun hori?
- J.— Hori ukana dut: Jesu Kristo, salbaturik... “Por merito de Santo Kristo del Cielo.”
- G.— Yes, nik uste niken, Jesusek, gu gintikela salbatu eta ez guk hura! Nola irabazi huen medaila hori?
- J.— Hori, Marokanoekin gudukatuz...

- G.— Beraz, Afrikako musulmanoen konbertitzeko!
- J.— Ez, bainan heiekin gerla egin nuen, Español girixtino gaxtoen konbertitzeko.
- G.— Ta, armez tirokatuz, girixtino gorri ainitz, xuritu duka?
- J.— Frantxes gorri ustela, zu !... Karabinero, bi bala prest atxik, bi bala !
- G.— Ez, gaizo jenerala... Ez dut hau, tiroka artzeko sasoina. Gerla bururatua duk eta ihizia, ez oraino idekia. Bertzalde, hau ere jakin-tzak: Ez haiz, hemen, medaildun bakararra. Nik ere, hiru irabazi nintian.
- J.— Zuk hiru medaila? Zoin eta zer gatik?
- G.— Hiru medaila ba: Bat “médaille des Anciens Combattants”-gerla egin diatalakotz... Obedi edo hil zuken legea, ta... ez hiltzekotz, obeditu behar.
- Bertze medaila diat: “Médaille des blessés de la guerre”. Ixterra, bala batez trebesatua izan nian. Ez zakiat hortan zer merezimendu diaten. Bala, nik eskatu gabe, etorri huen eta, nik nahi ala ez, nere izterrean sartu.
- Eta, hirugarren medaila diat: “Médaille des prisonniers”. Etsaiak, lurrean kolpatua, bildu nindiken. Nik ez nion bertzerik galdatzen.
- J.— Ba, bainan aitor-zazu zure medailak ez ditazkela nereekin konpara: Ez nonbrez, ez eta ere merezimenduz.
- G.— Ba, hiru medaileri, hamabi nausi dituk... Eta bertzalde, hik badituk, nik ez ditiaten merezimendu batzu, garaño, Jesu-Kristo eta Musulmanen hartu-emanetan sartua ibili haizelakotz. Bainan, halere, gauza bat behar dautak onhartu... Pisurat, nere medailak, hirek baino balio gehiago ditekela...
- J.— Pisurat?... Nere ala bi medailek, kilo batez gorago pisu dute. Ez ahal dute holako pisurik zure hiru medailek!

- G.— Ez, eta hortakotz ditek, hire medailek baino balio handiagoa. Ala bainan, gauza bat baduk ongi ezagutua: Medailek, zerbait balio ditek, berrehun grama azpiz pisu ditekelarik... Berrehun gramatik kiloraino, arras guti edo deus ez ditek balio... Kilotik gorago, ebatsiak izaiten dituk.
- J.— Karabinero, Karga zazu zure arma... Holako solasik, ez dezaket jasan !...
- G.— Tiroka lotu aintzin, utz nezak bertze zerbait erraiterat. Zonbatez aintzindaria baituk galondunago, eta hanbatez, harek ukaiten duen medailak, dik balio gutiago.
- J.— Nun duzu adimendua hola mintzatzeko? Ez ahal du, kargu handiagoa duenak, irrisku gehiago hartzen?
- G.— Irriskua bai! Ni, lehen lerrotako zilotan nindukalarik, eguneko hogoi sos pagatua, nere jenerala, han zuken nunbait gibelean urrun, ongi pagatua eta aterbe onean aloitua.
- J.— Ba, bainan gerla galtzen bada, nork du gehiago pekatzen?
- G.— Gerla galdua edo irabazia, nere jenerala, ni baino hobeki aterako zela, ez zakela ukan dudarik. Gerla galtzaile bakarrak dituk, han gelditu diren hilak, eta ere, betikotz errezelatuak etxerat itzuli direnak.
- J.— Gerlari-ohi bizien errespeturik ez baduzu, bederen hilena izan-azu...
- G.— Hik, ohoratzen ahal dituk gerlako hilak? Hirekin zirenak, bai, bainan hire kontra zirenak? Munduko legea dut, irabazleri zernahi ohore emaita. Galtzaileak aldiz, nehork ez ditik aipatzen ere, despresetzeko baizik.
- J.— Karabinero, arma! Prepara zure arma!
- G.— Errak to, hi jenerala, bertze hire iduriko hainizek bezala, uste dut hik ere, gerlan bildu galon eta medaila horiek, emaiten dauztuetela, bakea gobernatzeko eskubidea eta gaitasuna. Bi ofizio arras desberdinak dituk gero soldadoen manatzea eta zibilen gobernatzea.

- J.— Karabinero, bota tiro, bota... Garbi gizon hori!
- G.— (*Tira-ala gorderik, mintzo da oihal gibeletik*)- Zonbat gizon hilarazi dituk, to, hire galon horien irabazteko?
- K.— (*Ez du tirorik botatzen*)
- J.— (*Errabian*)- Armada oso bat baino lanjerosago da holako gizon bakar bat.. Terrorixta hil hunen bonba, fisik ez da, fisik, horrek gogo biotzetan sartzen duen pozoinaren aldean !... (*Eztituz eta fermuki mintzo*) Errazu, karabinero!
- K.— Zer da, jeneral jauna!
- J.— Ahantz zatzu guarda zirtzil horren solasak. Eta, orai artino bezala, jarraik zaite zintzoki, zure soldado eta gizon eginbideri!
- K.— Bai, jeneral jauna!
- J.— Mugen zaintzeko, armadak beti izan dira eta izanen dira. Armadak dira sakratuak !...
- K.— Bai, jeneral jauna!
- J.— Bon, ongi da... Eta, terrorixta huntaz behar dena egin duzulakotz, ukanen duzu saria. Medaila bat eskatua dut zuretzat.
- K.— Milesker, jeneral jauna!
- J.— Hil hunen inkesta bururatu-eta, berritz etorriko naiz. Eta, orduan, hemen berean egingen dugu, zu ohoratzeko zeremonia.
- K.— Ongi da, jeneral jauna!
- J.— Beraz, laster artio (*Jalitzen da*)
- K.— (*Bakarrik... Bere buruaz irriz, sakelatik diru pieza handi bat jalitzen du eta medailen lekuan entreiatzen bezala gero ateratzen da*).
- ERTZO.— (*Sartzen da bere orgatxoarekin, alegeraki adiaraziz abertzale kantu bat*).

Bat, bi, hiru, lau (Bis)

Bortz, sei, zazpi (Bis)

Euskotarrek irabazi.

— Nere ametsa azkenean bururatu da... Berria zabaldu da... Muga hau kentzen dutela... Tralala, tralala... Gerlabide bat gutiago. Hola bederen bizitzen ahalko gira, denak anai bezala eta bakotxa gurearen jabe. Tralala... Tralala... Bon, behar ditut bereala zilo batzu egin eta lore batzu landatu. (*Lanean ariz*) Xorientzat, mugarik ez da... Lanoentzat ere ez... Lurreko ihizientzat ere ez... itsasoko arraintzat ere ez... Zergatik beraz gizontzat?... Tralala, tralala... Laster, muga-leku idor hau ikusiko duzue denen biltoki goxo bat bilakatua.

MATRONA.—Zer ari haiz hor, Ertzo?

E.— Lore landatzen, baratze bat muntatzeko.

M.—Zer uste duk? Mugazainek onhartuko dutela, hik bide hau hola xahutzea?

E.— Ha, ez zinakien?... Ez da geiago mugarik! Denen kentzerat doazi

M.—Nork sartu dauk ziri hori, to?

E.— Berria zabaldua da. Besta handi bat apailatzekoa dute hemen berean. Izanen dira dantzak, kantuak, supanpak, den-denak. Ordutik harat, joaiten ahalko zira mugaz bestalderat, deus paperik gabe... Eta hango jenerala, zu harat bezala, berdin hunarat jiten ahalko da.

M.—(*Kexu*)- Errak to, hi erroa, bahakika zer diokan?

E.— Jeneralak, bihotz zabala du. Eta, zu ez bazira kontent, segur naiz hura hala izanen dela!

M.—Hago ixilik edo ukanen dituk gero bi zaflako.

E.— Utz- atzu bazterrerat gaxtakeriak... Zure bihotza goxa dadiela. Muga hau kenduz geroz, zuk ere, traba gutiago ukanen duzu amodiozki bizitzeko!

M.—(*Bi zaflako emanaz*)- To-tzik bi berogailu, hire amodioa goxatzeko, erro paper-egile faltsoa hi... Eta, ez bahaiz hortik laster aldatzen, ukanen duk laster bertzenik ere (*Jalitzen da*).

- E.— Hee !... Nik zer egin dautzut zuri, zuk ni hola jotzeko !...
(*Bakarrik*) Zer mila sorgin iragan zaio burutik emazte horri,
hola sutan jartzeko? Ala, amodio garbia ez ote du maite? Nik
ez dezaket ba bertzerik eskaint!
- GUARDA.—(*Agertuz*) Lan gaitzean ari haiz to, Ertzo!
- E.— Ba, zilo egiten ari naiz, loren landatzeko.
- G.— Ongi eginen hiekek, zilo horietan bertan sartzen baliatu, saskitan
diren gorputz puska horiek!
- E.— Ba, xede hori bera dut. Zeren-eta, gorputz hori ez da hila. Beti
bizi da eta, pixka bat tratatuz geroz, emanen du fuitu.
- G.— Guk ere lehenago, zerri hiltzetan, zerri buztana baratzean
landatzen ginian. Handik etortzen hintuen gero zerri kumeak.
- E.— Ha, nik ez dakizkat, zuk bezenbat zerri aferak. Bainan, beti
entzun dut, ainitz gizonak, lur-petik lan gehiago egiten dutela,
lurraren gainean bizi zirelarik baino.
- G.— Bazukek hori ere, Ertzo. Ahatik, lanean gaizki ari haiz. Mugaren
bi eskualdeak nahi badituk elgartu, bidea behar duk zilatu, ez
bakarrik bertzetik ere. Eskualde huntarik, bainan
- E.— Xede hori bera dut, nik ere eta bereala banoa bertzalderat (*Bere
orgatxoekin muga trebesaturik, lotzen da lur zilatzen*)
- G.— (*Irriz ari so dago.*)
- JENERALA.—(*Agertuz*) Hep, hep, hep !... Zer ari zire hor, gizona !.
- E.— Yes, ez duzu ikusten zilo egiten ari naizela!
- J.— Zilo egiten?...
- E.— Ba, muga hau hemendik kentzeko!
- J.— Heee?... Beraz, bonba ezartzeko! (*Harzen du lepotik*)...
Terrorixta !... Terrorixta !... Karabinero, hel hel laster!... (*Er-
tzok ere jenerala hartzen du lepotik*)

KARABINERO.—(*Heldu da*)

J.— Bota gateak!... Gateak esku muturretan!...

K.— (*Obeditzen du*)

J.— (*Hats hantua*)- Ha, ha!... Terrorixt bandidoa !... Preso !...Doala laster preso !... Kasu... Begiak idek!... Beharbada lagunak baditu! (*karabinero aintzinean, Jenerala gibeletik pusaka, Ertzo joaiten dute*)

G.— (*Bakarrik gelditzen da, irriz usteldua*)

O I H A L A

.—HIRUGARREN GERTALDIA.—

TAULA-GAINA:

Aintzineko bera... Gorputz pusakak, bi metetan dira, taula gain bazterrean. Saskiak hutsak. Karabinero seinale da bere etxolan.

JENERALA.—(*Sartuz, urrats idor batean.*) -Bai, bai, egun ditugu malobrak !... Malobra andiak !... Nahaskeri gehiegi gertatzen da muga huntan !... Hemen behar dugu ezarri ordrea, ordrea... Gaxtoak ken !... Onak bakarrik bizirik utzi ! Zikinkeriak garbi, garbi! Hortakotz etorria naiz hunarat.. Gobernuak igortzen nau hemengo gorabeheren jujatzerat.

GUARDA.—To, hor haiz, gaizoa ! Zer duk, to, hoin kexu izaiteko?

- J.— Jakin-zazu, ez naizela batere irrigura. Eta ere, gaur hemen irri egin nahi lukenari, sartuko diozkatela nik bere irriak.
- G.— Zer gertazten zaik ba, gaizoa? Zer ukan duk: Etxean su? Edo, zer hau, andreak etxetik kanpo ezarri?
- J.— (*Hasarre*)- Zu, zure onetan, ez zaintela sekulan sar mugaz hunaindirat. Ez baitzinuke gehiago horrat izultzerik.
- G.— Bazakiak, bazakiak hori, hik bietan erran gabe. Gure Ertzo ere hor daukazue preso. Nik ez zakiat zer kalte egin dautzuen gizagaizoak, ez eta ere, zer gatik, Madrileko hire jaun buruzagiek duten gizon horrentzat, holako beldurra.
- J.— Gaur arratseko, hemen gertatu guziak, argi eta garbi jakinen dira. Hortako naiz hunarat jina: “Irina zahitik berezteko eta ardia otsotik”. Nahi dut, ni hemendik urruntzean, muga hau utzi trebes diren guziak xuxendurik. Denen jujatzeko, sariztatzeko edo gatzigtatzeko, eskugain osoa badut. Nere jokabidea izanen da legezkoa, argia, fermua.
- G.— Deubruentxoa! Hi beraz, denetako on haiz: Gerla egiteko, erresuma gobernatzeko, auzien trenkatzeko... Ahantzi gabe Santo Christo salbatzeko eta garaño lanetako...
- J.— (*Hasarre gorrian*)- Zerria eta ustela, horiek dira merezi ditutzu bi konplimendu lañoenak. Larrua zilaturik, putzurat joaitea da, zu bezalakoak merezi duen zortea.
- G.— Errak to, nola behar hauku, hi, orai deitu? Generalisimo, Etselentisimo, Sumarisimo?... Zonbat “si” eta zonbat “no” dituk horien gainerat?
- J.— Trufa zaite nitaz, nahi duzun bezenbat. Bainan, ikusten duzu hil hori! Jakin-azu, orai beretik, gaur iluneko, betze holako bat izanen dela, muga huntan. Azken aintzina... Zure, bainan azkena... nere!
- G.— Zer haiz? Ihizirat joaitekoa?

- J.— Apur baiten buruan, Ertzo hunarat ekarriko baitugu estekaturik, ongi beha-zozu. Azken aldikotz ikusiko baituzu!
- G.— Gutu ezagutu diat, nere bizian, hire balioko auzi-jujatzalerik. Bertzek jujatu ondoan, ditek gaztigua neurtzen. Hik aldiz, gaztigua neurtu ondoan, duk jujatzen. Nere ohoreak hire talenduari!
- J.— Ba, eta jakin-azu, bazela hemen gaur, Ertzorekin jujatzekoa, zure eskualde hortako bertze gizon bat ere!
- G.— Ha ba?... Nor ote?...
- J.— Zu!
- G.— Ni? Hau berri pizkorra!
- J.— Zu, ba, zu! Segur baino segurago baigira, zu zirela terrorixta hil horren eta bertze zombaiten laguntzailea. Zorigaitzez, zuen gobernu ustelak ez du onhartu, zu, guri libratzeko, eskaini diogun tratua.
- G.— Beraz nahi zinuten xoria bipildu, bainan ez duzue bildu... Ahatik, gauza bat ez dio xuxen kausitzen
- J.— Zer?
- G.— Zera... Muga hunaindiko hirutarik bi, Ertzo eta ni, belzten gaitutzue. Nola uzten duzue bakean eta xuri, gurekin den matrona, hirugarren hori?
- J.— Hori ez delakotz hobendun.
- G.— Yes, harritzeko duk, hik ez jakitea, guk, hemen, denek zakiaguna.
- J.— Zer?
- G.— Matrona hori, astean behin, gau bat iragaiterak, joaiten dela hire eskualde hortarat!
- J.— Gau bat? Norat? Norekin?
- G.— Ez duk guri horren salatzea... Ez gaituk, gu, Matronaren aingeru begiraleak. Hori, hire ofizioa duk.

J.— Hee! Nola ari zira? Mintza zaite argi eta garbi.

G.— Ez adila, gaizoa, hola sutan jar! Eta, ez zakela xehetasunik galdu. Badakik berdin arras ongi, gatu horrek baduela bertze buztanik. (*Irri gaxto bat eginez, jalitzen da.*)

J.— (*Bakarrik errabian*)- Zintzurra moztuko niokek gizon horri. Hemen ez badezaket kausi, berdin, den tokirat joan-eta...

FRAILE.—(*Agertuz, bizi-bizia mintzo*)- Jeneral jauna!

J.— Zer da fraile-aita?

F.— Gauzak arras makur doatzi hemen gaindi eta, hola segituz, nahasmendu itsusienak piztuko dira.

J.— Zer derazazu?

F.— Badakizu nola gure radio-telebista eta kazetek, gaitzeko burunba dabilkaten, berria zabalduz, hemengo hil hau, terrorixta lanjeros bat zela.

J.— Ba badakit. Manua ukana dute, gisa hortarat joka ditene, gertakari huntaz baliatu nahi baitugu, gure kontrarioen belzteko.

F.— Ba, bainan, ote dakizu nor den terrorixta delako, hil hau?

J.— Dakitena da Oiartzuar bat dela, bere tratuen egiteko, mugaz gaindi usu zabilana.

F.— Bainan ote dakizu, mutil hori dela herrian, oroz estimatua eta nehorik ez diotela hitzik sinesten, terrorixta zela kondatzen duteneri?

J.— Eta gero? Zer zauken guri terrorixta izan zadien ala ez? Ez gira hunat jin, hil baten jujatzerat, bainan, heriotze hau baliatuz, propaganda gure alde muntatzerat!

F.— Eta Arrastatu duzun Ertzo hori! Propagandak dionaz, frantses terrorixta bat da, hil hunekin eskuz-esku zabilana. Zer diozu hortaz?

MATRONA.—(*Agertuz*)- Jauna, nahi nuke zurekin buruz-buru mintzatu.

J.— Zaude otoi beha apur bat!

M.—(*Ateratzen da... Ez da kontent*)

J.— Badakik arras ongi, Ertzo hori dela, burutik harrotua den gizagaizo bat. Manua dut horren hiltzerat kondenatzeko. Bainan ez dugu hilen!

F.— Zer ba!

J.— Segur gira, eskualde guzitarik jinen direla telegramak, kondenatu horren ez hiltzeko. Ez dugu beraz fuzilatuko, bainan betiko presondegirat kondenatuko. Hola, gobernuak ukanen du padara, munduari irakusteko, ez duela zonbaitek dioten bihotz gogorra eta badakiela atea zabaltzen barkamen-deieri.

F.— Bainan, hemengo jendeak ezagutzen ditu hila eta Ertzo. Eta beraz konturatuko da, horien inguruan egin propaganda guzia gezurrezkoa dela.

J.— Ba, bainan hemengo jendeak dakiena, hemen gelditzen da. Hemengo jendeak ez du, dakienaren urrun hedatzeko ahalik. Propaganda egiteko tresneriaketa indarra, guk dugu bakarrik, guk, gobernuak.

F.— Zu hola mintzo zira. Bainan uste duzia, hemengo jendea, ixilik eta geldirik egonen dela, gezurpean itoa? Hil horiek badituzte beren etxeokak, adixkide-ta ezagunak!

J.— Izanea dira batzu mugituko direnak. Bainan, poliza ez ote dugu hor, gure mutil, holakoen bentzutzeko? Eman dezagun ehunetik hamar mugitzen direla. Zer dezakete horiek, eskupeko ditugun hoinbertze polizgizonen kontra? Armez guri oldartu? Aski ditugu fusilatzea hamar, ehun, mila! Zer zauku guri? Hil gehiago eta etsai gutiago!

MATRONA.—(*Agertuz*) -Jauna, baitezpada nahi zintuzket mintzatu.

J.— Erran dautzut jada apur bat gohaitatzeko!

M.—(*Kexu, ateratzen da*)

F.— Zuk aipatu jokabide hortan, nun dira kontzientzia, egia, gizon-legea?

J.— Politika da gerla, fraile-apeza. Gerlan, bazterrerat utzi behar dira kontzientzia, egia eta gaineratekoak. Azkarrenak baitu gerla irabazten, ikusi behar duzu bakarrik, nola izanen ziren etsaia baino azkarrago. Bertzerik ez.

F.— Zu soldado bezala mintzo zira. Bainan, politika ez da gerla. Gizon eta apez bezala, nik, gauzak, arras bertzela ikusten ditut.

J.— Orroit zaite, zuek eta gu, elgarri, uztartuak girela. Gu erortzen bagira, zuek ere eroriko zireztela.

F.— Bainan hol'hola, ez ote gira jada eroriak?

J.— Gure ezpata hor duzue zaindari. Gobernuko diru eta ohoreak, zuen laguntzaile. Norat zoazte sustengu horiek guziak galduz geroz! Hor ikus!

F.— Apez egin nintzen, pobren eta indargaben, oroz gainetik, zerbitzatzeko. Eta, nere burua ikusten dut urrearen eta indarraren mutil. Nola libra presondegia huntarik! (*Ateratzen da*).

J.— (*Bakarrik*) -Hori ere hasia duda-mudaka! Gaurko apezek, sobera denbor galtzen dute beren buruarekin pentsaketan eta Jainkoaren etsaiekin solasketan! Zanpak nahiago dituzte, eman baino, hartu! Gaixo ixtupak!

MATRONA.—(*Agertuz, Asaldatua da*)- Ha, ez da goizegi bakarrik baitzira!

J.— Zer gertatzen zautzu!

M.— Izigarriak egin ditut, Nere buruaz ahalge naiz... Eldu naiz, denak zuri aitortzerat!

J.— Zer ba!

M.— Atzo arratsean, frantses polizak arrastatu ninduen eta galdezka luze batzuetan erabili.

- J.— Eta gero!
- M.— Oro aitortu ditut... (*Bizi-bizia*) Bainan, aintzinetik denak bazakizkan.
- J.— Zer aitortu duzu?
- M.— Zera... Zurekin nola nabilan. Eta nola, astean behin, elgartzen giren.
- J.— (*Hasarre*) Zer! Hori salatzen ari izan zirea?
- M.— (*Erdi nigarrez*) Ho, barka zadazu! Hoinbertze nahasi naute beren galdekin! Hsteko, jada den denak bazazkiten!
- J.— Salatu diozute, gaua elgarrekin iragaiten dugula?
- M.— Ba ba, dena... Bainan, aintzinetik oro bazazkiten!
- J.— Ha ustelak !... Eta zuk, ez dakizu, ez dela polizari sekulan deus salatu behar?
- M.— Ba, bainan hoinbertze burtxoratu naute, nekatu, ikaratu !... Ez nakien gehiago nun nintzen.
- J.— Eta, bertzerik ere galdatu dautzutea?
- M.— Ba, terrorixta hau, nork eta nola hil duten?
- J.— Eta, hori ere salatu diozutea?
- M.— Ba.
- J.— Zuk, zer zinakien hil huntaz?
- M.— Den- dena banakien.
- J.— Den-dena?... Nola ez dautazu ba fitsik erran?
- M.— Ez naiz ausartatu.
- J.— Zer duzu! Fidantzi gehiago frantses poliza ustelan, ni baitan baino?
- M.— Ez... Badakizu ez dautzutala sekulan fitsik gordetzen!
- J.— Eta, zer gatik ba hau?

M.—(*Ixilik dago*)

J.— Terrorixta hau nork hil duela, diozute salatu?

M.— Karabinerok.

J.— Karabinerok?

M.— Ba, horrek dio eskutan ezarri paketa bat, eskatuz holako lekurat otoi ereman zezan. Paketa hortan, bonba bat zen. Bonba hori zartaturik, izan da hola puskatua.

J.— Eta zuk, nola dazkitzu xehetasun horiek?

M.—(*Ixilik*)

J.— Mintza zaitel!

M.— Nik errana nion, hil horrek, diru ainitz berekin ibiltzen zuela.

J.— Ha, orai denak konprenitzen ditut. Beraz, ixpiunak gainean nintuen. Eta orai, bildu naute beren saretarat.

M.— Ho, barka zadazu otoi! Ez nuke zurekin samartu nahi... Zurekin, lehen bezala nahi nuke izan.

J.— Bon... Orai, erraitekoak erranak ditugu! Ez gaiten bi oren hola egon! Engoitik ikusiak gaituzte! Zoazi hemendik! Gero erranen dautzut nun eta noiz elgar ikusi.

M.—(*Ateratzen da*).

J.— (*Bakarrik*) -Urdeak! Urde ustelak! Atera diozkatzue nahi ziniuzten guziak! Bildu duzue bazka, ni zikintzeko eta lehertzeko! Munta-azue, munta, kontra-propaganda. Bainan ez dik horrek xurituko zuen Ertzo. Asta-pullo hori!

FRAILE.—(*Agertuz, kazeta batzu eskutan*) -Kazeta batzu, frantses, aleman eta inglesak, ekartzen dauzkitzut, jeneral jauna. Zutaz eta hemen ideki behar den auziaz mintzo dira!

J.— Zer derasate?

F.— Gizon gazte hau, karabinerok hil duela. Krima hori egin duela diruaren gatik. Frantses matrona, zure amoranta dela. Hemengo

auzi hau, komedi bat hutsa dela. Auzi erresumetako radio-telebixtak ere mintzatu direla hemengo auziaz... Huna artikulu luze batzu... Zure fotoa, matronarena, karabinorena hor dauzkatzu.

J.— Beraz gerla... Gerla nahi dute! Gerla nahi balinbadute, ukanen dute.

F.— Presatua bainabila, etorri bezala, lasterka banoa. (*Ateratzen da*)

J.— (*Kazeteri so... Gaitzeko kexuan*) -Zerriak! Zerri zikinak... Jenden bizi zikintzale ustelak !... Ikusiko diogu nork joanen dituen azken tantoak. (*Karabinero deituz*) -Karabinero, zato hunaraino! (*Heldu zaio*) Errazu, Karabinero, irakurtu ditutzu gaurko kazetak?

KARABINERO.—Ez, jeneral jauna!

J.— Badakizu nor den hemengo krimaren egilea?

K.— Nik ez, jeneral jauna!

J.— Kazetek diote zu zirela hiltzalea...

K.— Gezurra hori!

J.— Matronak salatu du, berak lagundurik hil duzula mutil hau.

K.— Gezurra, Jeneral jauna.

J.— Ba, eta ere, hau hil duzula diruaren gatik.

K.— Gezurra!

J.— Egia dea kazetek diotena: Zure emazteaz bertzalde, baduzula bigarren bat eta harekin zernahi diru xahutzen duzula!

K.— Gezurra! Asteko, jeneral jauna, gure ofizioko eginbideak betez geroz, gure bizi berezian, nehork ez du sudur sartzerik.

J.— Hortan, zurekin ados nago. Ahatik, azken galde bat: zintzoki eginen dautzut eta nahi nuke zintzoki ihardets dezozun... Hitzemaiten dautzut zure errepusta ez dudala nehorri salatuko, ez eta sekulan zure kontra baliatuko. Beraz huna nere galdea:

zin egitea duzia, zure soldado ohorearen gainean, zure haurren buru gainean, gurutze sailduaren gainean... Zin egiten duzia, ez duzula zuk krima hau egin?

K.— Bai, zin egiten dut!

J.— Ongi, da. Ez nuen bertzerik espero zu ganik. Ahatik, beti orroit zaite, hitzak hitz direla. Sekulan, aditzen duzu, sekulan, torturatu edo hilik ere, ez zaitela alda zure solasetan. Zaude beti aitormen beretan.

K.— Hitzematen dautzut, jeneral jauna.

J.— Bon, orai itzultzen ahal zira zure etxolarat! (*Ateratzen da... Jenerala bakarrik*) Laket zaut aurkitzea, arropa bezain fermu, bere solasetan, egonen den gizon bat. Badakit gezurrean zin egin duela. Hobe... Hola, arrazoin bat gehiago ukanen baitu, bere hartan tink egoiteko.

Ba, egiazki merezi eta ukanen du bere medaila. Eta, gainerat, ohore andienekin. Datortzila, etsai propaganda-egile guziak. Nik ez dut ahorik idekiko. Horrekin mintza daitela!

GUARDA.—(*Agertuz*) -Hor haiz to, jenerala!

J.— Zer nahi duzu?

G.— Irriz heldu nauk, irriz huna zer gertatzen den. Ertzo jujatu behar omen baituzue eta Ertzo, frantsesa baituk, Frantziako gobernuak eskatu dik Espainiakoari, hemengo norbait izan dadien hor, Ertzoren alde mintzatzeko... Espainiako gobernuak, bere baietza eman dik... Eta, hortako nauk hemen, ofizialki, frantses abokat bezala, Ertzoren laguntzeko.

J.— Auzi huntan barne sartzea nahioko nuen edozoin frantses, bai eta zakur bat ere, zu baino... Bainan, manua hola denaz geroz, manua errespetatuko dut. Ahatik, ez baitut nahi zure zangoek zikin dezaten Espainiako lurra, auzia eginen dugu, hemen berean, muga hegian... Eta zu, mintzatuko zira, mugaz bertzaldetik.

- G.— Ondi duk gizagaizoa. Hola hobekiago ageri duk, nola zuen auziak diren komedia huts batzu.
- J.— (*Oihuz*)- Karabinero, ekarzkitzu hunarat Ertzo eta Pexeta !... (*Guardari*) Bereala hasiko dugu gure auzia. Ni, jartzen naiz. (*Jartzen da saski gainean*) Zu ere, jar zaite, nahi baduzu edo zaude xutik !... Zuhurrek ikus!
- G.— Nik ere, hik bezala, naiago diat jarririk (*Jartzen da bertze saskiaren gainean*) Jainkoari esker, gibel-aldea oraino sano baitiat.
- K.— Huna, Jeneral jauna, Ertzo eta Pexeta (*Ertzo estekatua da*)
- J.— Bon, hurbil zaizte biak hunarat! Legez ari gaiten, auzia ideki baino lehen, agertuko ditugu bakotxak gure titreak... (*Xutiturik*) Ni naiz El Etselentisimo Juzgador del Sumarisimo, Justizia Mejor de España, una, grande, libre. (*Jartzen da*).
- G.— (*Xutiturik*) -Eta ni naiz, El Kaporalisimo de Justizia Menor de la Republika de Frantzia, Liberté, Egalité, Fraternité (*Jartzen da*).
- J.— Bon, auzi idekia da. Ertzo jauna, huna zure kontrako akusamenduak. Hiru handi dituzu eta bortz pasei ttipi. Bainan, ttipiak baztertuko ditugu eta hiru andiak bakarrik aipatuko.
- G.— Ez naiz hortan ados. Handiak agert eta ttipiak gorde, hori duzia ttipien errespetua?
- J.— Lehen akusamendua duzu “bandidismo”, mandilkeriazkoa, andere Pexetari egin diozun laidoaren gatik. Horrentzat merezi duzu hiltzea (*Pena de muerte*).
- G.— Bai, pexetako laidoarentzat!
- J.— Bigarren akusamendua duzu “terrorismo”, terrorixta izan zirelaketz, bonba bat nahi baitzinuen ezarri muga-bidean. Horrentzat ere merezi duzu hiltzea (*Pena de muerte*)
- G.— Ohartarazten zaitut, Etselentisimo, zuk bonba hori aipatzen, karabinerok egin duela irrino bat.

- J.— Hirugarren akusamendua duzu, armadarentzat agertu duzun errespetu eskasia, (*Injuria a la Armada*) Karabinero huni eman baitiezkatu errepusta gaxtoak. Horrentzat merezi ditutzu berroita-hamar urte presondegi (*Cincuenta años de prisión mayor*)
- G.— Beraz, gaizo Ertzo, ukantzak esperantza!
- J.— Horra hiru akusamenduak. Gure auzia hasiko dugu lehenetik.
- G.— Barkatu, Etselentisimo, nik nahiago nuke auzia hasten baginu hirugarren akusamendutik
- J.— Zer gatik? Zer arrazoin duzu hortako?
- G.— Zeren-eta, zuen Justizia hobeki errespetatua litake, Ertzo, beroita-hamar urte presondegi?
- J.— Akusamenduen lerrokada ez dezakegu alda... Legea lege da.
- G.— Bertze xehetasun bat ere nahi nuke jakin.
- J.— Zer?
- G.— Akusatuak ukaiten baditu bi hil gaztigu, zer gertatuko da? Bietan fuoilatuko ote dute ala zer?
- J.— Horrek erran nahi du, akusamendu batengatik ez badute hiltzen, bertzearen gatik hil dezaketela!
- G.— Hori ere ez da ba xuxen, bi aldiz hiltzerat kondenatuak, bi aldiz merezi du fuzilatzea, eta ez behin bakarrik.
- J.— Huntan ere, legea lege da... Lot gaiten beraz lehen akusamendutik. Andere Pexeta, konda-azu gertatu dena. Mintza zaitte argi eta garbi eta ahalaz laburzki.
- G.— Anderea izana gatik.
- J.— Eskatzen dautzut, jauna, anderen errespetua.
- G.— Bai, Etselentisimo, eta partikulazki bakotxa-berearena!
- J.— Mintza zaitte, andere Pexeta.

PEXETA.—Ba, zera zen... ortziralea... Edo ez... larunbata naski... Ba hala zen.. Nere xuriket eguna baitzen.

G.—Ez andere Pexeta, asteartea zen.

P.—Segur zirea? Ni beti, egunekin galdua nabila.. Ahatik, segur naiz goiza zela!

G.—Ba, goizeko biak et'erdiak!

P.—Biak et'erdiak? Ez, ez... Iduzkia gora zen.

G.—Bai, eta itzala behera!

P.—Itzala behera? Jaun jujea, gizon hori, ni arras nahasten ari da...

J.—Aintzinat, andere Pexeta, aintzinat!

P.—Ba, Ertzo etorri zen nere komunetarat... Zera egin behar zuela.

G.—Zer "Zera"? Zer da "zera" hura?

P.—(*Hasarre*) -Denek egiten duguna... Zer nahi duzu izaitea?...

G.—Denek egiten duguna... bainan laburra ala luzea?...

P.—Nik dakita!

G.—Behar baiginuke jakin!

J.—Aintzinat, aintzinat, andere Pexeta.

P.—(*Abantxu nigarrez*) -Ba... zera... etorri zen Ertzo...

G.—Zonbat orenetan?

P.—(*Nigarrez hipaka*) -Jaun jujea, ni ez nintake hola mintza. Gizon hori, ixil-araz zazu! (*Mokanesa ezin arrapatuz ari da, begien xukatzeke*)

G.—Ez duzia mokanesik?... Nahi duzia nerea prest?

J.—Bon, aski, andere Pexeta... Zurea entzun dugu. Orai, mintza bedi Ertzo!

ERTZO.—Ni, ez naiz espainolez mintzatuko. Eskuaraz bakarrik... Gorputz bat bazen, hemen mugan, zazpi pusketan. Lau hemen

eta hiru han... Nik nahi nintuen zazpi puskek elgarrekin ezarri...
Ez omen... Zazpi puska horien elgartu-nahia, gaxtakeria omen da... Eta gaxtakeria ere omen da, muga hau hemen dik kendu behar litakela, aipatzea... Horra jauna.

J.— Bon, hemen Espainan baigira, orai errazkitzu espainolez, eskuaraz erran ditutzun guziak.

E.— Ez jauna... Ni, Eskualduna naiz eta eskuaraz naiz bakarrik mintzatuko!

J.— (*Hasarre*) -Zeer !... Baduzu kopeta !... Ahantzi ahal duzu nori mintxo ziren! Ordrea emaiten dautzut, espainolez mintzatzeko.

E.— Ez jauna.. Ni Eskualduna naiz.

J.— Mintzo zaite espainolez edo bereala preso sartzen zaitut...

E.— Eskuaraz naiz bakarrik mintzatuko...

J.— (*Hasarre gorrian*)- Karabinero, eremazu bereala gizon hau presondegirat. Han ezarriko duzu gela ilunean, ur eta ogi xoilekin. (*Karabinerok joaiten du Ertzo*). Eta, gertakizun hunen gaztigu, ukanen ditutzu bi urte presondegi, bertzen gainerat.

G.— Nik ez dut, Etselentisimo, onhartzen gaztigu hori, eta diot, auzi hau ez dela legezkoa. Gaurko egunean, den nazione gibelatu arruntenetan, onhartzen dute, akusatua mintza dadien bere etxe eta herrikoen hizkuntzan. Nola, ez, zuen Espainia hortan?

J.— Hori, gure ikustekoa da eta ez bertzena. Eta orai, jarraik gaiten gure auziari... Zerbait balinbaduzu oraino erraiteko Ertzoren alde, mintza-zaite!

G.— Bai, Etselentisimo, hau da nik onhartzen ez dudana. Zer gatik presuna batek pagatu behar duen komunerat joaiteko! Xinan ete bertze asko erresumetan, komunetarat joailea da ordaintzen, han uzten dituen aberastasunen gatik. Ez dakizua gizonen inbeharrak direla ongailu kantak? Hetan aurki ditazkela otzigena, hidrogena, urea, hazida urika eta bertze holako zonbait?

- J.— Bai, eta alkola ere, zu komunetarat joaiten zirelarik
- G.— Mikroba zifilitika aldiz, zu joaiten zirelarik.
- J.— (*Xutitua, errabian*) -Zer erran duzu?... Zer!
- P.— (Bien artean sarturik) Otoi, jaunak, otoi!
- G.— Ez dut gaztakeriarik atera... Inbidoari "iduki" bota baizik.
(*Eztitzen dira*)
- J.— Bon, mintza gaiten orai, bigarren akusamenduaz. Ertzok, muga hau nahi du hemendik kendu.
- G.— Bai, eta ni hortan, Ertzoren alde naiz.
- J.— Jakin-azu behin betikotz, Espainieko lurra ez dela saltzeko... Lur hau sakratua baita. Honek ditu hazi: Karlos Kinto eta Cisneros, Isabel la Katolika, Felipe Secundo eta Franco.
- G.— Bai eta Frantziako lurra ere sakratua da: Honek baititu hazi Charlemagne eta Jeanne d'Arc, Louis XIV, Napoleon eta De Gaulle.
- J.— Harritua nago, muga kentzearen alde nola izan zintazken zu, mugazaina, zure ogia muga huntarik jaten duzuna.
- G.— Hola jokatu, ez naiz batere nere buruari harrika ari, baina nere buruaren alde.
- J.— Nolaz hori?
- G.— Zeren-eta, ez badagu laster, onez-onean eta legez, muga hau husten, populuak hemendik kasatuko baigaitu, gibel aldean ostiko on batzu emanaz. Ez duzia senditzen nola populuak zabaltzen ari den gure kontra, herra eta kexamendua?
- J.— Populua ba... Populua edo zakurra berdintsu dira. Irakuts makila eta, tete zaharra bezala, populua hor izanen duzu herrestan, zure zangoetan.
- G.— Ba, zure makilak, behin izituko du populua. Bietan ere ba. Baina kasu hirugarren aldiari!

- J.— Ostikoen mentura biharkoa dugu. Gaur gertatzen denari beha diezogun. Ez ahal ditutzu onhartzen hemen ezarri duten edo ezarri zituzten bonbak?
- G.— Ba, bainan nor da bonben ezartzalea. Ez dautzia holakorik salatu zure matronak?
- J.— (*Errabian*) -‘Nere’ matronak !! Zer gatik ‘nere’ ah... Zu ere pozoinatu zituztea zuen alderdiko telebixt-kazeta ustelek?
- G.— Errazu nahi duzuna, bainan aitor-azu, matronak, zure besotan pisatzen duela, behi zahar batek bezenbat.
- J.— (*Harras errotua*)... Zeer !... Bauka kopeta, hi, apo madarikatua! Nik, hi eta frantses arraza guzia, ezar nezazkek, su-mendiak diren leku desertu batean; eta, han utz nezazkek, jan edanik gabe. Elgarri har ditela ausikika, zakur errabiatuak bezala. Eta, orok, leher egin dezatela!
- G.— Eta hola konplituia izanen duk hire Justizia Major, sumarisima!
- J.— (*Moztuz*)- Bon, auzia bururatua dz... Andere Pexeta, libro zira... (*Kanporat abiatzen da*)
- G.— Barkatu, bainen, hi jeneral gizagaizoa, zer gaztigu ematen diok Ertzori?
- J.— (*Ateratzen, deus-ez bat balitz bezala*) -Bi aldiz hiltzerat kondenatua eta berroita-amabi urte presondegi... (*Gordetzen da*)
- G.— (*Gibeletik Jeneralari*) -Neurri ona... Neurri ona... (*Bakarrik*) Alimale basa... Holakoak, etxean sartzerat uztea errexago da, ondoko egunetan handik kasatzea baino. (*Saski bat hartzen du eta, ixil-ixilik, lotzen da hura betetzen, bi metetako gorputz-puskak elgartuz!*)

O I H A L A